

Türkiye’de Hanehalklarının Tasarruf ve Tüketim Davranışları

Proje No: 107K414

Yard. Doç. Dr. Murat Güray Kırdar

TEMMUZ 2009
ANKARA

ÖNSÖZ

Yürütücüsü olduğum SOBAG-107K414 kodlu ve ‘Türkiye’de Hanehalklarının Tüketim ve Tasarruf Davranışları’ başlıklı proje 02.01.2008 ile 02.01.2009 tarihleri arasında TÜBİTAK tarafından desteklenerek ODTÜ İktisat Bölümü’nde sürdürülmüştür. Proje süresince ODTÜ İktisat Bölümü doktora öğrencisi ve Atılım Üniversitesi Öğretim Görevlisi Seyit Mümin Cilasun burslu öğrenci olarak görev almıştır.

Projemizin ilk kısmı akademik makale haline getirilerek yayına gönderilmiş ve *İktisat, İşletme ve Finans* dergisinin Temmuz 2009 basımında çıkmıştır. (Bu dergi *SSCI* kapsamında yer almaktadır.) Bu makaleyi de proje dokümanlarına ek olarak CD formatında bu rapor ile sunuyoruz. Projemizin ana kısmı olan sentetik panel teknikleriyle gelir, tüketim ve tasarruf analizi, birinci rapor ile bu ikinci ve final raporu arasında tamamlanmıştır. Bu bölüm de, üzerinden bir kere daha geçilip, makale formatına sokulup (İngilizce olarak), çeşitli ulusal ve uluslar arası konferans ve seminerlerde sunulup geri besleme alındıktan sonra, tekrar düzenlenerek uluslararası *SSCI* kapsamındaki saygın bir dergiye gönderilecektir. Bu projede çeşitli tüketim teorilerinin testleri üzerinde de çalışılmıştır. Fakat bu bölümden bir makale çıkarabilmek için üzerinde daha fazla çalışılması gerekmektedir.

Çalışmamızın tamamlamasında verdiği desteklerinden dolayı TÜBİTAK’a, proje süresince titiz ve özverili çalışmalarından dolayı Seyit Mümin Cilasun’a ve sonuçlarımızı değerlendirme sürecinde verdikleri yorum ve önerilerden dolayı Asena Caner, Hakan Ercan, Erol Taymaz ve Ebru Voyvoda’ya teşekkürü borç bilirim.

1. Giriş	10
2. Veri Tabanı	12
3. Bulgular	13
3.1. Yatay Kesit Analizleri.....	13
3.1.1. Gelir.....	13
3.1.1.1. Dördünlere Göre Gelir	15
3.1.1.2. Eğitim Seviyesine Göre Gelir	16
3.1.2. Tüketim	19
3.1.2.1. Gelir Gruplarına Göre Tüketim.....	20
3.1.2.2. Eğitim ve Yaşa Göre Tüketim.....	22
3.1.3. Tasarruf	23
3.1.3.1. Gelir Gruplarına Göre Tasarruf.....	24
3.1.3.2. Eğitime Göre Tasarruf.....	26
3.1.4. Tasarruf Oranı	27
3.1.4.1. Gelir Gruplarına Göre Tasarruf Oranları	29
3.1.4.2. Eğitim Seviyesine Göre Tasarruf Oranları.....	30
3.1.5. Tasarruf Tüketim Oranı.....	32
3.1.6. Zaman Serilerinin Karşılaştırılması	35
3.1.6.1. Gelir.....	35
3.1.6.2. Tüketim	36
3.1.6.3. Tasarruf	37
3.1.6.4. Tasarruf Oranı	38
3.1.6.5. Tasarruf Tüketim Oranı.....	39
3.2. Grup Analizleri.....	40
3.2.1. Yöntem	40
3.2.2. Aile Yapısının Yaşam Sürecinde İncelenmesi	42
3.2.2.1. Aile Oluşumu	43
3.2.2.2. Hanehalkı Reislerinin Eğitim Durumları	46
3.2.2.3. Hanehalkı Büyüklüğü.....	48
3.2.3. Gelir, Tüketim ve Tasarrufların Grup Analizler	51
3.2.3.1. Gelir Analizi	51
3.2.3.2. Tüketim	54
3.2.3.3. Tasarruf	58
3.2.3.4. Tasarruf Oranı	61

3.2.3.5.	Genişletilmiş Tasarruf Tanımıyla Tasarruf Oranı	63
3.3.	Euler Denklemi Tahminleri.....	66
4.	Sonuçlar	72

Tablo Listesi

- 3.1.1 Yaşa Göre Gelir Profili
- 3.1.2 Dördünlere Göre Medyan Gelir
- 3.1.3 Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Gelir
- 3.1.4 Yaşa Göre Tüketim Profili
- 3.1.5 Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tüketim
- 3.1.6 Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Tüketim
- 3.1.7 Yaşa Göre Tasarruf Miktarları
- 3.1.8 Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf
- 3.1.9 Eğitime ve Yaşa Göre Medyan Tasarruf
- 3.1.10 Yaşa Göre Tasarruf Oranları
- 3.1.11 Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf Oranı
- 3.1.12 Eğitim Seviyesine Göre Medyan Tasarruf Oranları
- 3.1.13 Yaşa Göre Tasarruf Tüketim Oranı Profili
- 3.1.14 Eğitime ve Yaşa Göre Tasarruf Tüketim Oranı Profili
- 3.1.15 Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf Tüketim Oranı
- 3.3.1 Euler Denklemi Tahmin Sonuçları
- 3.3.2 İhtiyat Güdüsü Testi

Şekil Listesi

- 3.1.1 Yaşa Göre Gelir Profili
- 3.1.2 Dördünlere Göre Medyan Gelir
- 3.1.3 Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Gelir
- 3.1.4 Yaşa Göre Tüketim Profili
- 3.1.5 Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tüketim
- 3.1.6 Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Tüketim
- 3.1.7 Yaşa Göre Tasarruf Miktarları
- 3.1.8 Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf
- 3.1.9 Eğitime ve Yaşa Göre Medyan Tasarruf
- 3.1.10 Yaşa Göre Tasarruf Oranları
- 3.1.11 Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf Oranı
- 3.1.12 Eğitim Seviyesine Göre Medyan Tasarruf Oranları
- 3.1.13 Yaşa Göre Tasarruf Tüketim Oranı Profili
- 3.1.14 Eğitime ve Yaşa Göre Tasarruf Tüketim Oranı Profili
- 3.1.15 Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf Tüketim Oranı
- 3.1.16 Yaşa Göre Medyan Gelirde Zaman Üzerindeki Değişim
- 3.1.17 Yaşa Göre Medyan Tüketimde Zaman Üzerindeki Değişim
- 3.1.18 Yaşa Göre Medyan Tasarrufta Zaman Üzerindeki Değişim
- 3.1.19 Yaşa Göre Medyan Tasarruf Oranında Zaman Üzerindeki Değişim
- 3.1.20 Yaşa Göre Medyan Tasarruf Tüketim Oranındaki Zaman Üzerindeki Değişim
- 3.2.1 Bireylerin Yaşına Göre Yaşadıkları Hanehalklarının Reislerinin Ortalama Yaşı
- 3.2.2 Bireylerin Yaşına Göre Yaşadıkları Hanehalklarının Reislerinin Ortalama Yaşı (İlkokul mezunu ve ya daha düşük eğitilmiş)
- 3.2.3 Bireylerin Yaşına Göre Yaşadıkları Hanehalklarının Reislerinin Ortalama Yaşı (Lise mezunları)
- 3.2.4 Bireylerin Yaşına Göre Yaşadıkları Hanehalklarının Reislerinin Ortalama Yaşı (Üniversite mezunları)
- 3.2.5 Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Hanehalkındaki Ortalama Nükleer Aile Sayısı
- 3.2.6 Yaşa Göre Hanehalkı Reisinin Lise Mezunu Olma Oranı
- 3.2.7 Yaşa Göre Hanehalkı Reisinin Üniversite Mezunu Olma Oranı
- 3.2.8 Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Hanehalkı Büyüklüğü

- 3.2.9 Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Hanehalkı Büyüklüğü (İlkokul ve ya daha düşük eğitilmiş)
- 3.2.10 Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Hanehalkı Büyüklüğü (Lise mezunu)
- 3.2.11 Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Hanehalkı Büyüklüğü (Üniversite mezunu)
- 3.2.12 Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Çocuk Sayısı
- 3.2.13 Gruplara Göre Medyan Gelir
- 3.2.14 Hanehalkı Gelirindeki Yaş Etkisi
- 3.2.15 Hanehalkı Gelirindeki Grup Etkisi
- 3.2.16 Hanehalkı Gelirindeki Yıl Etkisi
- 3.2.17 Gruplara Göre Medyan Tüketim
- 3.2.18 Hanehalkı Tüketimindeki Yaş Etkisi
- 3.2.19 Hanehalkı Tüketimindeki Grup Etkisi
- 3.2.20 Hanehalkı Tüketimindeki Yıl Etkisi
- 3.2.21 Gruplara Göre Medyan Yetişkin Eşdeğerinde Tüketim
- 3.2.22 Gruplara Göre Medyan Tasarruf
- 3.2.23 Tasarruf Miktarındaki Yaş Etkisi
- 3.2.24 Tasarruf Miktarındaki Grup Etkisi
- 3.2.25 Tasarruf Miktarındaki Yıl Etkisi
- 3.2.26 Gruplara Göre Medyan Tasarruf Oranı
- 3.2.27 Medyan Tasarruf Oranındaki Yaş Etkisi
- 3.2.28 Medyan Tasarruf Oranındaki Grup Etkisi
- 3.2.29 Medyan Tasarruf Oranındaki Yıl Etkisi
- 3.2.30 Gruplara Göre Genişletilmiş Tanımıyla Medyan Tasarruf Oranı
- 3.2.31 Genişletilmiş Medyan Tasarruf Oranındaki Yaş Etkisi
- 3.2.32 Genişletilmiş Medyan Tasarruf Oranındaki Grup Etkisi
- 3.2.33 Genişletilmiş Medyan Tasarruf Oranındaki Yıl Etkisi

Özet

Bu makale Türkiye’de hanehalklarının yaşam döngüleri boyunca gelir, tüketim ve tasarruf örgülerini, çeşitli gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki örgülerle karşılaştırmalı olarak, karakterize eder ve sonuçları bir sürekli gelir yaşam döngüsü teorisi tabanında değerlendirir. Yaşam döngüsü profillerini tüm nüfus için açıklamakla beraber, farklı özelliklerdeki hanehalklarının – özellikle gelir grupları ve eğitim seviyesine göre – tüketim ve tasarruf davranışlarının nasıl değiştiğini de analiz eder. Cari gelir kalıcı olmayan gelir şoklarından etkileneceği için, sürekli gelir ile tüketim ve tasarruf arasındaki ilişkiyi görebilmek için bu çalışma eğitim seviyesini bir araç olarak kullanır. Ayrıca, bu çalışmada ortaya konan yaş profilleri bize değişen demografik koşullara göre gelecekteki tasarrufun nasıl değişebileceği konusunda bilgi vermektedir. Çalışmamızın en önemli katkısı ise gelir, tüketim ve tasarruf eğrilerindeki yaş, doğum tarihi grubu ve yıl etkilerini sentetik panel yöntemleriyle ayırt etmek olmuştur. Yatay-kesit analizlerimizin sonuçlarına göre, kambur şekilli yaşa göre gelir, tüketim ve tasarruf eğrileri ortaya çıkmaktadır. Gelir ve tüketimdeki kambur şekil çeşitli gelişmiş ülkelerdekinden daha az belirgindir ki bu Türkiye’de hanehalkı kompozisyonunun yaşam döngüsü boyunca seyriyle de ilgilidir. Yatay-kesitlerle bulunan yaşa göre tasarruf eğrisi ise Türkiye’de genel olarak diğer ülkelere göre daha geç yaşlarda tepe yapmaktadır. Sentetik panel analizlerinden ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır. Grup ve yıl etkileri çıkarıldıktan sonra hem hanehalkı geliri hem de tüketimi yaşa göre sürekli artan fonksiyonlar olarak ortaya çıkmaktadır ki bu birçok ülkedekinden farklıdır. Dolayısıyla kambur şekilli bulunan gelir ve tüketim yaş eğrileri aslında grup (cohort) etkilerinin bir sonucudur. Grup ve yıl etkileri ayrıştırıldıktan sonra ortaya çıkan yaşa göre tasarruf profili 50’li yaşlara kadar sabit sonrasında ise artan çıkmaktadır. Fakat tasarruf tanımını dayanıklı tüketim mallarını içerecek şekilde tanımladığımız zaman yaşa göre tasarruf profili 50’li yaşlara kadar da artan çıkmaktadır ki bu erken yaşlarda dayanıklı tüketim malları alımının önemini ortaya koymaktadır. Çalışmamızın sonucunda gelir ve tüketimdeki eşitsizliğinin yaş ile önemli bir değişiklik göstermediği ortaya çıkmıştır. Cari gelire tüketim arasında beklendik pozitif ilişki ortaya çıkmaktadır. Sürekli gelirin bir göstergesi olarak eğitim seviyelerini kullandığımızda yine gelir ile tüketim arasında önemli bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Eğitim seviyelerine koşullu olarak çizilen gelir ve tüketim eğrileri saatin ters yönünde bir rotasyona uğramaktadır: geç yaşlardaki gelir ve tüketimdeki düşüş eğitimi seviyesinin yaşa göre dağılımı nedeniyle olduğundan yüksek görünmektedir.

Anahtar kelimeler: Gelir, Tüketim, Tasarruf, Türkiye, Hanehalkı Bütçe ve Harcama Anketleri

Abstract

This paper investigates the age profiles of income, consumption and saving of Turkish households, compares them to the profiles reported for various developing and developed countries, and evaluates the results within a life-cycle theory framework. These life-cycle profiles are constructed for separate income quartiles and education groups as well as for the whole population. As current income could be affected by temporary income shocks, we use educational attainment level as an instrument for permanent income in analyzing the relationship between income and consumption/saving. Furthermore, the age profiles presented in this study provide us information as to how savings may evolve in the future as a result of changing demographic conditions. The primary contribution of this study is the decomposition of age, cohort, and year effects on income, consumption, and saving profiles using synthetic-panel techniques. Our cross-section analysis reveals hump-shaped income, consumption, and saving profiles. The hump in the income and consumption profiles in Turkey is much less pronounced, though, compared to those in many developed countries. This is likely to be due to the differences in the way household structure evolves over the life-cycle in Turkey. The cross-sectional saving profile is also hump-shaped, but it peaks at a much later age in Turkey compared to several developed countries. The synthetic-panel analysis reveals several interesting findings. After accounting for cohort and year effects, the age profile of both income and consumption is monotonically increasing. This is a feature not often seen in other countries. In other words, the hump-shape in income and consumption profiles in cross-sectional analysis is an artifact of cohort effects. Once we account for cohort and year effects, the age-saving profile is flat until age 50, and then increasing. However, when we take an extended definition of saving by including purchases of durable goods as saving, the age-saving profile is also monotonically increasing. This highlights the importance of the purchase of durable goods at early ages. Our study also shows that inequality in income and consumption does not vary much by age. We find the expected positive relationship between income and consumption. When we use education as a measure of permanent income, the positive relationship between income and consumption persists. The income and consumption profiles takes a counter-clockwise rotation when they are drawn conditional on educational attainment. This implies that the fall in late ages in income and consumption is exaggerated due to the distribution of educational attainment by age.

Keywords:

Income, Consumption, Saving, Turkey, Household Budget Survey

1. Giriş

Tüketim GSMH'nin en büyük kısmını oluşturmaktır ve refahın en önemli belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Dolayısı ile tüketim ve tasarruf davranışı hem makroekonomide hem de mikroekonomide en önemli konuların başında gelmektedir. Uluslararası literatürde bu konu en çok çalışılan ve tartışılan konular arasında yer almaktadır.

Literatürde tüketim davranışını analiz etmek için pek çok model geliştirilmiştir. Bunlar arasında Friedman'ın (1957) sürekli gelir hipotezi (*permanent income hypothesis*) ve Modigliani ve Brumberg'in (1954) yaşam döngüsü hipotezi (*life-cycle hypothesis*) modern tüketim fonksiyonu teorilerinin temelini oluşturmaktadırlar. Tüketimin ve tasarruf davranışının dinamik bir olgu olduğunu kabul eden bu teorilerin temel vurgusu, bireylerin zamanlar arasında bölüşümler yaparak tüketimin marjinal faydasını sabit tutma çabalarıdır. Günümüzdeki çalışmaların çoğu, ilk olarak Hall (1978) tarafından geliştirilen, sürekli gelir hipotezinin rasyonel beklentiler eklenmiş halini kullanmaktadırlar.

Ekonomik teori tasarrufların, yatırımlar ve dolayısıyla da ekonomik büyüme için çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, tüketim ve tasarruf davranışını anlamak tüm ülkeler ancak özellikle de az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için çok önemlidir. Gelişmekte olan ekonomilerde kredi piyasalarındaki kısıtlar nedeniyle, hanehalkı tasarrufları tüketim ve dolayısıyla refahın önemli bir belirleyicisi olmaktadır. Bu ekonomilerde birikmiş tasarrufları olmayan hanehalkları olumsuz ekonomik koşullarla karşılaştıklarında tüketimlerini düzenleyemezler. Bu da uzun vadeli olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilir; çünkü böyle bir durumda hanehalkları beşeri sermaye yatırımlarını askıya almak, dolayısıyla gelecekteki kazanma kapasitelerini artırma şansından yoksun kalacaklardır.

Gelişmekte olan ekonomiler ilgili çalışmaların büyük bir kısmında hanehalklarının tüketim ve tasarruf davranışları makro veri kullanılarak analiz edilmiş, (örneğin, bkz. Hussein ve Thirlwall, 1999; Loayza, Hebbel ve Serven, 2000; Masson, Bayoumi ve Samiei, 1998); hanehalklarının mikro seviyedeki tüketim ve tasarruf davranışı ise anket verisi eksikliğinden dolayı yeterince incelenememiştir¹. Gelişmekte olan ekonomiler literatürüne paralel şekilde Türkiye için de bu alanda yapılmış makro-ekonomik çalışmalar bulunmaktadır (Akçin ve Alper, 1999; Özcan, Günay ve Ertaç, 2003; Özmen ve Yavan, 1999). Ancak tüketime ilişkin teorilerin bireye veya hanehalkına dayanması sebebiyle mikro veri kullanmak daha cazip görünmektedir. Ayrıca, mikro veriye dayalı analizler bireysel farklılıkları kontrol etmeye

¹ İstisnalar olarak Kraay (2000), Attanasio ve Szekely (2000), Hong, Sung ve Kim (2002) ve Marku (2004).

imkan vermekte; makro veriye dayanan temsili ajan modelleri ise tüm bireysel farklılıkları ortandan kaldırmaktadır.

Türkiye ekonomisi için, bizim bildiğimiz kadarıyla mikro veri kullanılarak yapılan çalışma sayısı oldukça kısıtlıdır. Van Rijckeghem ve Üçer (2008) Hanehalkı Bütçe ve Harcama Anketleri'ni (HBA) kullanarak Türkiye'de tasarruf miktarlarını etkileyen faktörleri araştırmakta ve tasarruf davranışının yıllar üzerinde nasıl değiştiğini incelemektedirler. Buna ek olarak, Yükseler ve Türkan (2008), geniş kapsamlı çalışmalarının içerisinde, yine aynı anketleri kullanarak gelir ve harcama miktarlarını, bunların türlerine göre dağılımını ve gelir dilimlerine göre nasıl değiştiğini detaylı olarak incelemektedirler. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan en önemli farkı burada gelir, tüketim ve tasarrufun yaşam döngüsü boyunca değişimlerinin incelenmesidir. Ayrıca, bu değişkenlerin profilleri gelir dördünleri ve farklı eğitim grupları için de diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmamızda ele alınmaktadır. Cari gelir, sürekli olmayan gelir dalgalanmalarından etkilendiği için, farklı eğitim gruplarına göre tüketim ve tasarruf profillerini incelemek, sürekli gelir ile tüketim ve tasarruf arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya olanak sağlamaktadır.²

Çalışmanın ilk bölümünde, 2005 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi kullanarak gelir, tüketim ve tasarrufların yatay kesit profilleri incelenmiş, sonrasında ise 2002-2006 yılları için yatay kesit profilleri karşılaştırılarak zaman içinde gelir, tüketim ve tasarrufun nasıl değiştiği incelenmiştir. Analizler çoğunlukla grafiksel ve gelir, tüketim ve tasarrufların çeşitli nüfus grupları için yaşam döngüsü (yaş) boyunca nasıl ilerlediğini izlemeye ve karşılaştırmaya dayalıdır. Ayrıca, bu tüketim-tasarruf profilleri çeşitli gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki profiller ile karşılaştırılmıştır.

Bir ülkedeki tasarruflar, ülkedeki gelir kazanan ve dolayısıyla tasarruf edebilen nüfusun oranına bağlıdır. Bu bağlamda yaşa göre tasarruf profillerini çıkarmak ülkenin tasarruf oranını anlamak ve geleceğe ilişkin öngörülerde bulunmak için önemlidir. Ayrıca çalışmamızda yaptığımız gelir ve eğitim gruplarına göre ayrımlar, gelir dağılımı oldukça eşitsiz olan Türkiye ekonomisinde, farklı grupların tasarruf davranışlarını anlamaya yardımcı olacaktır.

² Bir diğer fark da, bahsedilen çalışmalarda hanehalkı tasarruf oranı, ortalama tasarrufların ortalama gelire bölümü şeklinde tanımlarken, bu çalışmada hanehalklarının tasarruf oranlarının ortalaması ve medyanı çalışmamızda kullanılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise sentetik panel teknikleri kullanılarak, gelir, tüketim ve tasarruflar üzerindeki yaş, doğum yılı grubu ve yıl etkileri ayrıştırılmıştır. Dolayısıyla yatay-kesit analizleriyle bulunması mümkün olmayan gelir, tüketim ve tasarruf değişkenlerinin yaşam döngüsü boyunca izledikleri gerçek seyir ortaya konmuştur. Bu analizler yapılırken hanehalklarının yapısı ve büyüklüğünün de yaşam döngüsü boyunca nasıl bir seyir izlediği göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmanın üçüncü ve son kısmında ise Euler Denklemi tahminleri kullanılarak yaşam döngüsü hipotezi Türkiye verisi kullanılarak test edilmiştir.

2. Veri Tabanı

Çalışmamız Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan, 2002-2006 Hanehalkı Bütçe Anketleri'ne dayanmaktadır. Bu anketlerde, hanehalkının yapısı ve sosyo-ekonomik durumları ile ilgili bilgi bulunmaktadır. Ayrıca, tüketim harcamaları ve gelirle ilgili detaylı bilgiler de yine bu anketlerde yer almaktadır.

Anketlerden elde edilen bilgi 3 tip veri setinde toplanmıştır; fert veri seti, hane veri seti ve tüketim veri seti. Fert veri setinde bireylerin yaşı, cinsiyeti, eğitimi, istihdam durumu ve gelirleri gibi değişkenler bulunurken, hane veri setinde hanehalkının sosyo-ekonomik durumunu gösteren değişkenler yer almaktadır. Tüketim veri setinde ise mal ve hizmetlere yapılan harcamalarla ilgili değişkenlere yer verilmiştir.

Anketlerden elde edilen ve analizlerimizde üzerinde duracağımız önemli bir değişken tüketim harcamalarıdır. Hanehalkının gerek satın alarak yaptığı harcamalar, gerekse anket ayı içerisinde kendisinin üreterek yine anket ayı içinde tükettiği maddeler, çalışan hanehalkı fertlerinin işyerinde üretilen ya da satılan mal ya da hizmetlerden haneye getirdikleri ile haneye başka hane ya da kuruluşlardan verilen hediyeler; hanehalkı reisi veya hanehalkında yaşayan yetişkin bir fert tarafından bir ay boyunca günlüklere kaydedilmektedir. Günlüklerden elde edilen harcama bilgileri, tüketim veri seti oluşturulurken COICOP (classification of individual consumption by purpose) sınıflama sistemine göre sınıflandırılarak elektronik ortama aktarılmıştır.³ Sınıflama dayanıklı tüketim mallarını da içermektedir ki bu mallar dayanıklı olmaları sebebiyle tasarruf olarak da

³ Sınıflama sistemi şöyledir: 1. Gıda ve alkolsüz içecekler, 2. Alkollü içecekler, sigara ve tütün, 3. Giyim ve ayakkabı, 4. Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar, 5. Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri, 6. Sağlık, 7. Ulaştırma, 8. Haberleşme, 9. Eğlence ve kültür, 10. Eğitim hizmetleri, 11. Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller, 12. Çeşitli mal ve hizmetler.

nitelendirilebilmektedirler. Çalışmamızda yıllık tüketim miktarı, aylık rakamların 12 ile çarpımı şeklinde hesaplanmıştır.

Harcama bilgileri dışında, HBA gelir ve gelirin birleşenlerine dair bilgiler de içermektedir. Gelire ilişkin sorular anket ayının sonunda sorulmakta ve önceki 12 aya ait dönemi kapsamaktadır. Yıllık kişisel harcanabilir gelir, işgücü geliri (ücret, maaş, yevmiye, fazla mesai ücreti, primler vb., tarım geliri, müteşebbüs geliri ve telif haklarından elde edilen gelir), gayri menkul ve mülk geliri (kira, faiz geliri, kar payı ve temettüleri) ve transfer gelirinin (emekli maaşları, vergi iadesi, yaşlılık ve aile yardımları, işsizlik ve hastalık tazminleri, öğrenci bursları ve nafakalar) toplanmasıyla elde edilmektedir. Kişisel harcanabilir gelire ek olarak, hanehalkı harcanabilir gelir değişkeni de veri setinde yer almaktadır. Bu değişken, kişisel harcanabilir gelir toplamına izafi kiranın eklenmesi ve tüketim dışı harcamalar (emlak ve gümrük vergisi gibi vergiler, elektrik, su, telefon gibi cezalar, fitre ve zekat) ile başka hanelere yapılan düzenli nakdi yardımların çıkarılması ile elde edilmiştir. Gelirle ilgili sorular görüşme öncesindeki 12 ayı kapsadığı için hanehalkı harcanabilir geliri anket ayına inflate edilmiştir..

Hanehalkı Bütçe Anketleri aynı zamanda hanehalklarının yaş, cinsiyet, meslek, eğitim, aile yapısı, konut ve sahip olunan mallar gibi sosyo-ekonomik özellikleriyle de ilgili detaylı bilgi içermektedir⁴.

Değişkenlere ilişkin profiller oluşturulurken, hanehalklarının ankete dahil olma olasılığının tersine eşit olarak hesaplanan ağırlıklar kullanılmıştır. Yıllık gelir düzeyi 100 YTL den düşük olan hanehalkları analizlerden çıkartılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Yatay Kesit Analizleri

Bu bölümde 2005 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Veri Tabanı'nı kullanarak çıkardığımız gelir, tüketim ve tasarruf profillerini irdedeceğiz.

3.1.1. Gelir

Gelir ve tüketim anketlerinde, yıllık hanehalkı kullanılabilir geliri hanedeki bireylerin kişisel gelirlerinin toplamının (yıllık hanehalkı geliri) ve izafi kiranın toplamından tüketim

⁴ Analizlerde kullanılan değişkenlere ilişkin detaylı bilgiler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde verilmektedir.

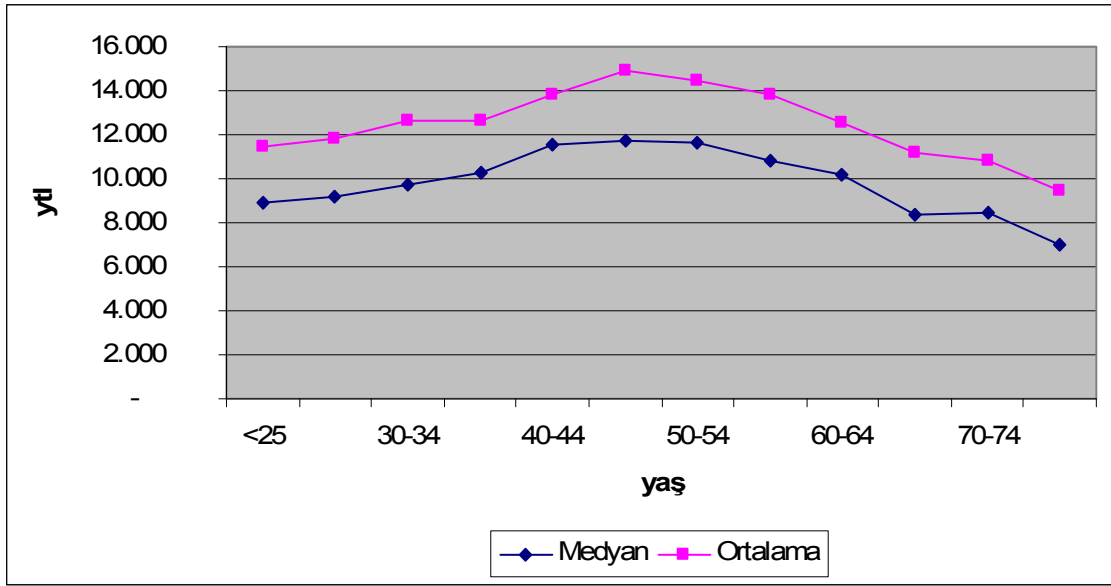
dışı harcamaların (emlak, gümrük, taşıt pulu gibi vergiler; elektrik, su v.b. cezalar; nafaka, fitre, zekat) ve başka hane, kişi ve kurumlara yapılan düzenli nakdi yardımların çıkarılması ile elde edilmektedir. Tablo 3.1.1’de beşer yıllık yaş dilimlerine göre medyan ve ortalama gelir seviyeleri listelenmiştir. (Fiyatlar 2005 yılı içindir.) Burada bizim için önemli olan gelirin mutlak seviyesi değil, yaşam döngüsü boyunca seyridir. (Ortalama değerler medyan değerlerden çok zengin kişiler nedeniyle daha yüksektir.)

Tablo 3.1.1: Yaşa Göre Gelir Profili (2005, YTL)

Yaş	Medyan Gelir	Ortalama Gelir
<25	8.380	11.751
25-29	9.657	11.940
30-34	10.615	13.662
35-39	11.154	14.355
40-44	13.335	16.035
45-49	13.155	16.064
50-54	13.500	16.307
55-59	12.650	15.514
60-64	10.735	14.458
65-69	9.240	12.507
70-74	9.656	11.826
>74	8.005	11.025
<i>hepsi</i>	11.497	14.573

Gelirin yaşam döngüsü boyuncaki değişimi Şekil 3.1.1’de görülmektedir. Birçok ülkede görüldüğü ve beklendiği üzere kambur şekilli bir yaşa göre gelir profili gözlemlemektediriz. Medyan gelir 40 yaşına kadar artan bir şekilde artmakta, 40 ile 54 yaşları arasında görece sabit kalmakta, 55 yaşından sonra da sürekli ve neredeyse lineer bir şekilde azalmaktadır. Medyan gelir 40 ile 54 yaşları arasında en yüksek değerlerini almaktadır ki bu medyan gelirin en yüksek değerlerini aldığı yaş aralığı Attanasio’nun (1994) A.B.D. için, Banks ve Blundell’in (1994) İngiltere için verdiği yaş aralığı ile aynıdır. Yine Attanasio’nun A.B.D. için olan verileriyle karşılaştırdığımızda gelir profilinin kambur şeklinin Türkiye’de daha az belirgin olduğunu görmekteyiz. Genç aile reislerini bulunduğu hanehalkları ile orta yaşlı hanehalkı reislerinin bulunduğu hanehalkları arasındaki gelir farkı Türkiye’de daha azdır. Benzer bir şekilde yaşlı aile reislerinin bulunduğu hanehalklarının gelirlerinde düşüş Türkiye’de A.B.D.’dekine göre daha az olmaktadır.

Şekil 3.1.1: Yaşa Göre Gelir Profili (2005)

3.1.1.1. Dördünlere Göre Gelir

Bu bölümde geliri, gelir gruplarına göre inceliyoruz. Bu bize gelir dağılımı ve gelir dağılımının yaş ile nasıl değiştiği konusunda bilgi vermektedir. Tablo 3.1.1’de dört gelir grubu için (1 en düşük, 4 en yüksek olmak üzere) medyan gelir verilmiştir. Şekil 3.1.2’de ise bu veriler çizilmiştir.

Tablo 3.1.2: Dördünlere Göre Medyan Gelir (2005, YTL)

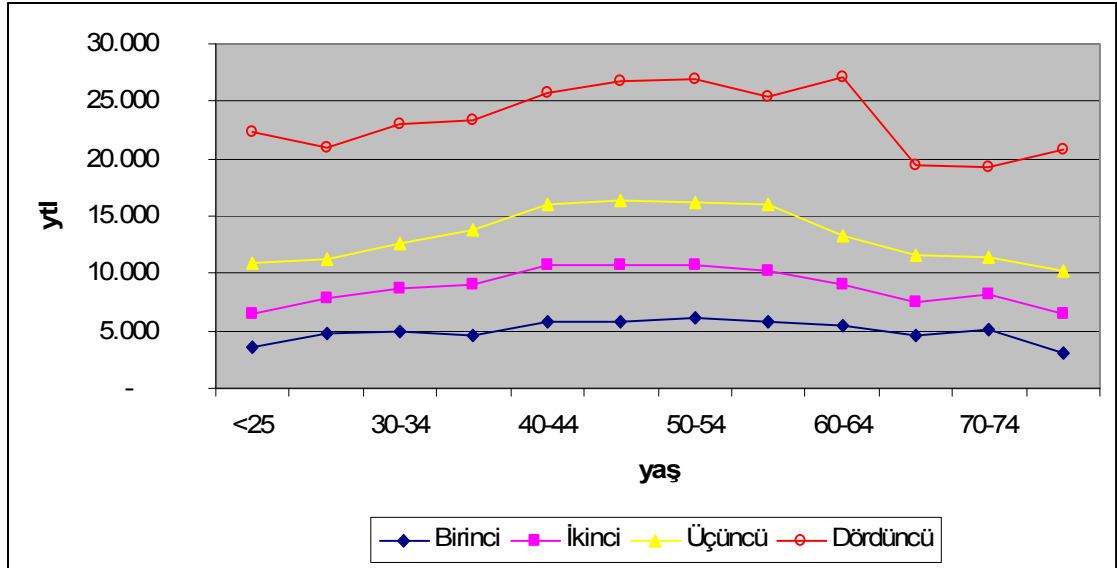
yaş	Gelir Dilimi (Dördün)			
	1	2	3	4
<25	3.631	6.552	10.964	22.299
25-29	4.850	7.829	11.217	20.888
30-34	5.026	8.610	12.611	22.990
35-39	4.534	9.090	13.747	23.400
40-44	5.760	10.800	16.005	25.748
45-49	5.801	10.699	16.449	26.800
50-54	6.119	10.728	16.182	26.978
55-59	5.786	10.252	15.943	25.456
60-64	5.517	8.971	13.232	27.186
65-69	4.545	7.538	11.588	19.373
70-74	5.090	8.137	11.444	19.264
>74	3.115	6.548	10.165	20.765
hepsi	5.197	9.320	14.139	24.544

Şekil 3.1.2’yi incelediğimizde Şekil 3.1.1’de gördüğümüz kambur şeklin burada da her gelir dördünü için korunduğunu görmekteyiz. Buna ek olarak, bir ilginç nokta ise, bu kambur şeklin en alt üç gelir grubu için gelir yükseldikçe daha belirgin bir hal kazanmasıdır.

Örneğin, 50-54 yaş grubunun medyan gelirinin 25-29 yaş grubunun medyan gelirine oranı, ilk dördün için 1.26 iken, ikinci dördün için 1.37'ye, üçüncü dördün içinse 1.44'e çıkmaktadır. Yine Attanasio'nun A.B.D. için verdiği dördün grafiklerinde de benzer bir yapı görülmektedir: kambur şekil üst gelir gruplarında daha belirgindir. Fakat Türkiye için önemli bir farklılık en zengin gelir dördünü için görülmektedir. Bu grup için kambur şekil diğer ikinci ve üçüncü dördünlerden daha az belirgindir. Yani en zengin hanehalklarının gelirlerindeki yaşam döngüsü boyuncaki değişim Türkiye'de görece azdır. Bu A.B.D. için Attanasio'nun verdiği verilere bir tezat oluşturmaktadır.

Türkiye'de gelir dağılımındaki eşitsizlik yaş gruplarına göre pek fazla değişmemektedir. Örneğin, en fakir dördün için medyan gelirin toplam nüfus için medyan gelire oranı bütün yaş grupları için 0,4 ile 0,5 aralığındadır. Bu orana ikinci dördündeki bütün yaş grupları için 0,8 seviyesinde neredeyse sabittir. Üçüncü dördün için bu oran kabaca 1,25'e çıkmakta, en zengin dördün içinse 2'nin biraz üzerinde olmaktadır. (Yine bütün yaş grupları için bu rakamlar hemen hemen aynıdır.) Diğer yandan A.B.D.'de orta yaş grupları için bu oran genç ve yaşlı gruplara göre daha yüksektir.

Şekil 3.1.2: Dördünlere Göre Medyan Gelir (2005)

3.1.1.2. Eğitim Seviyesine Göre Gelir

Hanehalklarının gelir profillerini son olarak sürekli gelirlerinin (*permanent income*) iyi bir göstergesi olan eğitim seviyelerine göre inceleyeceğiz. Eğitim seviyesini dört gruba

ayırıldık: ilköğrenimden az, ilköğrenim, lise ve üniversite. Bu eğitim gruplarına ve yaşa göre medyan gelirler Tablo 3.1.3’de verilmiş, Şekil 3.1.3’te ise çizilmiştir.

Tablo 3.1.3: Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Gelir (2005, YTL)

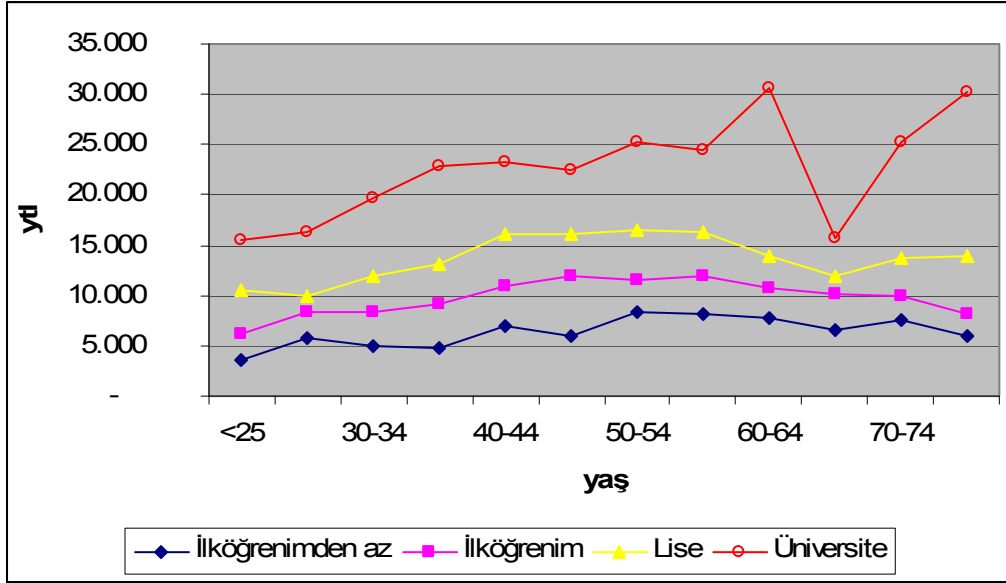
yaş	Eğitim Seviyesi			
	İlköğrenimden az	İlköğrenim	Lise	Üniversite
<25	3.538	6.256	10.486	15.584
25-29	5.714	8.278	9.870	16.386
30-34	5.038	8.382	12.024	19.699
35-39	4.825	9.117	13.104	22.927
40-44	7.020	10.910	16.039	23.257
45-49	5.979	11.950	16.200	22.406
50-54	8.408	11.575	16.499	25.180
55-59	8.110	11.874	16.389	24.475
60-64	7.675	10.735	13.932	30.587
65-69	6.616	10.240	11.870	15.789
70-74	7.572	9.844	13.631	25.311
>74	6.060	8.180	13.875	30.177
hepsi	6.761	10.213	13.865	22.684

Şekil 3.1.3’ü incelediğimiz zaman, Şekil 3.1.1’de gördüğümüz toplam nüfus için gelirin yaşa göre profilindeki kambur şeklin önemli ölçüde değiştiğini görüyoruz. Bütün eğitim seviyeleri için kamburun tepesi daha geç yaşlarda gerçekleşmektedir. Toplam nüfus için kamburun tepesi 40 ile 54 yaşları arasında gerçekleşmekteydi. Fakat Şekil 3.1.3’te görüleceği üzere, ilköğrenimden az eğitilmiş grup için kamburun tepesi 50 yaşından sonra gerçekleşmekte ve 64 yaşına kadar az bir düşüş sergilemektedir. Benzer şekilde ilköğrenim mezunları için de kamburun tepesi daha geç yaşlarda, 45 ile 59 yaşları arasında, olmaktadır. Lise mezunları içinse kamburun tepesi toplam nüfusununkine benzer bir şekilde 40 yaşından sonra ulaşırsa da daha geç yaşlara kadar (54 yerine 59) devam etmektedir. Üniversite mezunları için kambur şekil tamamen kaybolmuştur. Bu grup için gelir 40 yaşına kadar hızlı bir şekilde, 40 ile 50 yaşları arasında yavaş bir şekilde artmakta fakat sonrasında bir düşüş eğilimi göstermemektedir. (Bu grup için son yaş gruplarındaki gözlem sayısı düşük olduğundan çok düşük ve çok yüksek değerler gözlenmektedir. Bunlar yorumlanırken, küçük sayılardan oluştuğu dikkate alınmalıdır.)

Şekil 3.1.1’de tüm nüfus için gördüğümüz kambur şekli, Şekil 3.1.3’te eğitim seviyelerine göre irdelediğimizde istisnasız bütün eğitim seviyeleri için saatin ters yönünde bir rotasyona uğradığını görmekteyiz. Diğer bir deyişle, yüksek yaş grupları için görece bir artış görmekteyiz. Bu da Türkiye’de kohort etkilerinin ne kadar önemli olabileceğine işaret

etmektedir. Genç yaş gruplarındaki daha çok yüksek eğitim seviyeliler, yaşlılarda ise daha çok düşük eğitim seviyelilerin olması nedeniyle, bunu göz önüne almayan bir hayat profili kambur şekli abartmakta ve profili saat yönünde çevirerek yaşın belli bir seviyeden sonra gelir üzerindeki negatif etkisini abartmaktadır. Bununla beraber, kambur şekil en büyük iki grup olan ilköğrenim ve lise mezunları için genel olarak korunmaktadır.

Şekil 3.1.3: Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Gelir (2005)

A.B.D. için Attanasio (1994) kambur şeklin eğitim seviyesi arttıkça arttığını ve en düşük eğitim seviyeliler için çok zayıf olan kamburun en yüksek noktasına erken ulaştığını not etmektedir. (En düşük eğitim grubundakiler mavi yakalı olacağı için fiziksel kabiliyete dayalı işlerinde, bu grubun genç ve sağlıklı yaşlarında daha çok kazanmalarını bekleyebiliriz.) Türkiye’de de en düşük eğitim grubundakiler için kambur zayıf olmakla beraber, bir ilginç özellik profilin çok geç yaşlara kadar artan eğilimde olmasıdır. Yani, kamburun tepesi ilginç bir şekilde çok geç yaşlarda gerçekleşmektedir. (Neden? Transfer gelirlerinin bu hane halklarının bütçelerinde önemli bir yer tutması olabilir mi? Ya da, doğum kohortları arasında farklılıklar buna neden olmuş olabilir mi? Çalışmamızın sonraki aşamalarında yapacağımız, bileşenlerine göre gelir analizi [ücretler, transfer gelirleri, emeklilik gelirleri, vs.] ve kohort, yaş, zaman etkilerini ayırt etmemizi sağlayacak sentetik panel analizleri bu sorulara cevap bulmamızı sağlayacaktır.)

Diğer bir ilginç özellik ise en yüksek eğitilmiş grup için kambur şeklin kaybolmasıdır. Oysa Attanasio A.B.D.’de kambur şeklin en bariz olarak bu grup için görüldüğünü

söylemektedir. Buradaki önemli bir nokta, Türkiye’de 60 yaşındaki bir üniversite mezunun gözlenemeyen özellikler bakımından (*unobserved heterogeneity*) 25 yaşındaki bir üniversite mezunundan çok farklı olabileceğidir, bu iki yaş grubu için üniversite mezunu oranındaki büyük fark nedeniyle.

Eğitim seviyesi arttıkça kambur şeklin daha bariz hale gelmesi Türkiye’de görülmesine de, erken yaşlarda gelirdeki artış, Şekil 3.1.3’te görüleceği üzere, eğitim seviyesi arttıkça Türkiye’de de daha yüksek olmaktadır. Örneğin, 35-39 yaş grubu ile 25-29 yaş gruplarının gelirlerini karşılaştıracak olursak, aralarındaki oran ilköğrenim mezunları için 1.1 iken, bu oran lise mezunları için 1.33’e, üniversite mezunları içinse 1.4’e çıkmaktadır.

3.1.2. Tüketim

Tüketimin yaş gruplarına göre medyan ve ortalama değerleri Tablo 3.1.4’de listelenmiştir. Gelir için gözlemlediğimiz kambur şekil burada da ortaya çıkmaktadır. 45 ile 49 yaşları arasında bir reisin olduğu hanehalklarındaki medyan tüketim 25 yaşın altındaki bir reisin olduğu hanehalklarındakine göre yüzde 32 daha yüksektir. 65 yaş sonrasındaki medyan tüketim genç yaşlardakinin de altına düşmektedir.

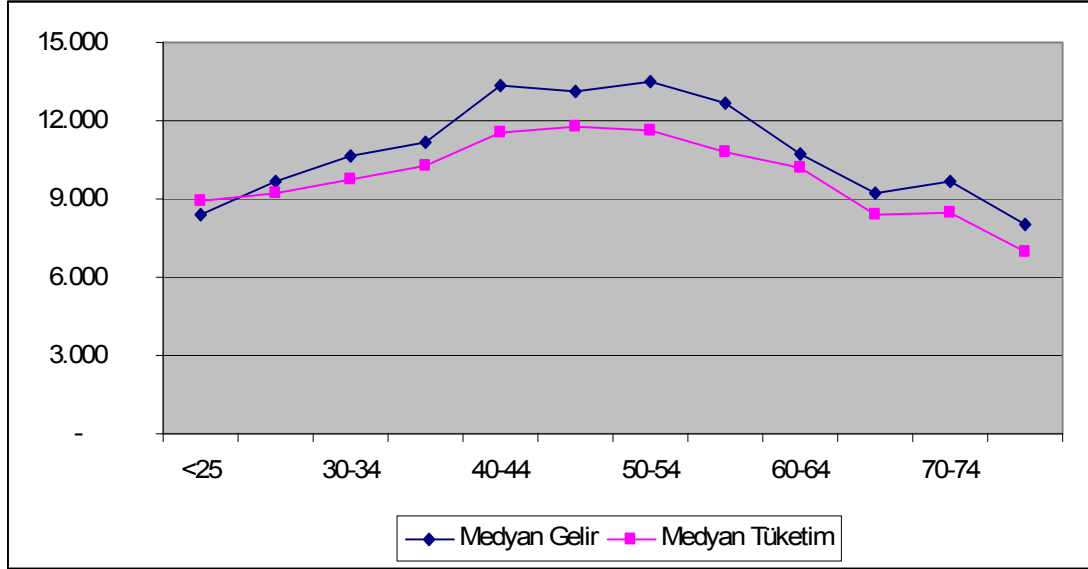
Tablo 3.1.4: Yaşa Göre Tüketim Profili (2005)

Yaş	Medyan Tüketim	Ortalama Tüketim
<25	8.888	11.412
25-29	9.194	11.791
30-34	9.733	12.593
35-39	10.288	12.669
40-44	11.575	13.839
45-49	11.772	14.932
50-54	11.636	14.477
55-59	10.818	13.832
60-64	10.220	12.560
65-69	8.402	11.169
70-74	8.468	10.818
>74	6.977	9.495
<i>hepsi</i>	10.370	13.095

Şekil 3.1.4’te Tablo 3.1.4’te verilen medyan tüketim değerleri Tablo 3.1.1’de verilen medyan gelir değerleriyle karşılaştırmalı olarak yaşa göre çizilmiştir. Grafikten görüldüğü üzere tüketim profilindeki kamburun tepesi, gelir profilindekiyle uyumlu bir şekilde, 40 ile 54 yaşları arasında olmaktadır. Bununla beraber, tüketim eğrisinin gelir eğrisine göre biraz daha yatay olduğunu görmekteyiz. Gelirle tüketim arasındaki fark orta yaşlarda (kamburun

tepesinde) en yüksek, genç ve yaşlı reislerin olduğu hanehalklarında daha dardır. Fark, özellikle 30 yaş altında iyice daralmaktadır. 25 yaş altında medyan tüketim medyan gelirden daha yüksektir. (Bu aileden transfer ile mi gerçekleşmektedir?)

Şekil 3.1.4: Yaşa Göre Gelir ve Tüketim Profillerinin Karşılaştırılması (2005)

3.1.2.1. Gelir Gruplarına Göre Tüketim

Gelir gruplarına göre (dördünlere) göre medyan tüketim değerleri Tablo 3.1.5'te listelenmiş, Şekil 3.1.5'te ise çizilmiştir. Beklendiği üzere gelir seviyesi arttıkça tüketim de bütün yaş grupları için artmaktadır. (Buradaki gelir seviyesi sürekli gelir dışında geçici gelir dalgalanmalarını da içermektedir. Sürekli gelir hipotezine göre tüketim ile sürekli gelir arasında bir bağlantı vardır.) Ayrıca, Şekil 3.1.4'te gördüğümüz medyan tüketim profilindeki kambur şeklin her bir gelir dördünü için de korunduğunu görmekteyiz.⁵

Gelir dördünleri için daha önce gözlemlediğimiz kambur şeklin alt üç dördün için gelir seviyesi arttıkça daha belirgin hale gelmesini tüketim için de görmekteyiz. Örneğin, 45-49 yaş grubu için medyan tüketimin 25-29 yaş grubu içinkine oranı birinci dördün için 1.15 iken, ikinci dördün için 1.33'e, üçüncü dördün için ise 1.47'ye çıkmaktadır. Yine dördünlere göre gelir profillerinde daha önce gözlemlediğimiz üzere, en zengin dördün içinse tüketim profilinin de kambur şeklin belirginliği azalmaktadır. Yukarıdaki örnekteki oran, en zengin

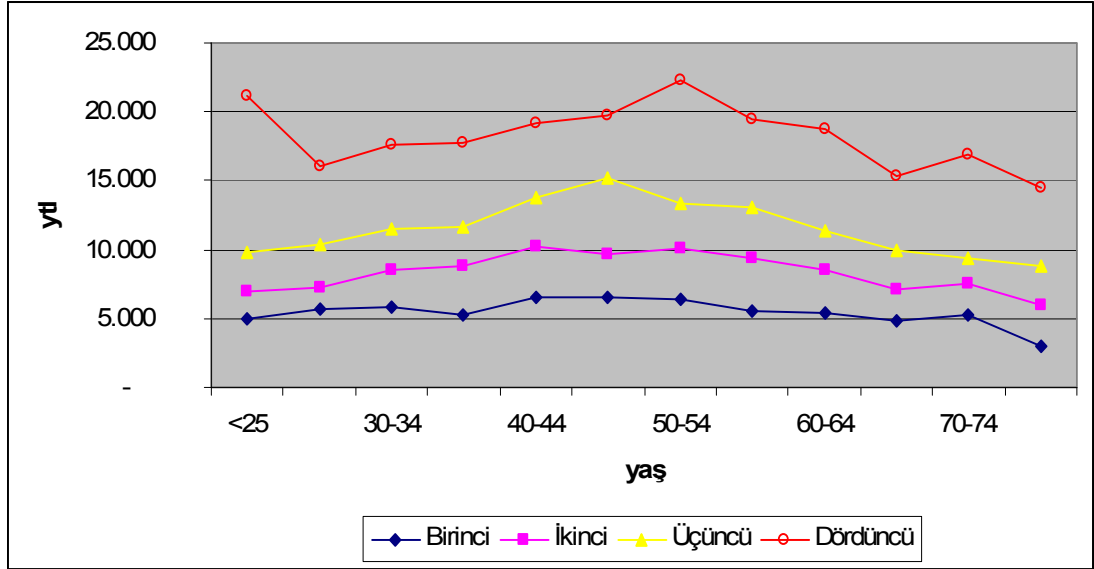
⁵ En yüksek gelir dördünü için 25 yaş altındaki değer gözlem sayısının bu hücre için düşük olması nedeniyle (21 gözlem) rastsallıktan dolayı yüksek çıkmıştır.

dördün için 1.23'e düşmektedir. İlk üç dördündeki davranış, Attanasio'nun A.B.D. için verdiği bulgulara benzerken, en zengin grup için durum değişmektedir.

Tablo 3.1.5: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tüketim (2005, YTL)

yaş	Gelir Dilimi (Dördün)			
	1	2	3	4
<25	4.993	6.927	9.743	21.166
25-29	5.740	7.300	10.336	16.029
30-34	5.763	8.485	11.482	17.676
35-39	5.321	8.834	11.636	17.823
40-44	6.506	10.236	13.782	19.231
45-49	6.592	9.715	15.175	19.679
50-54	6.387	10.142	13.405	22.260
55-59	5.587	9.366	13.092	19.492
60-64	5.432	8.558	11.330	18.774
65-69	4.778	7.145	9.890	15.278
70-74	5.249	7.525	9.427	16.914
>74	2.951	6.010	8.794	14.469
hepsi	5.601	8.782	12.273	18.832

Şekil 3.1.5: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tüketim (2005)

Dördünlere göre tüketim dağılımdaki farklar, gelir için gördüğümüz gibi, Türkiye’de yaşa göre pek değişmemektedir. Buradaki önemli bir nokta, tüketimde dördünler arasındaki farklılığın, gelirdeki farklılıklardan daha dar olmasıdır. Örneğin, en fakir dördün için medyan gelirin toplam nüfus için medyan gelire oranı bütün yaş grupları için 0.45 civarında seyrederken, tüketim için aynı oran yine bütün yaş grupları için 0.55 civarındadır.

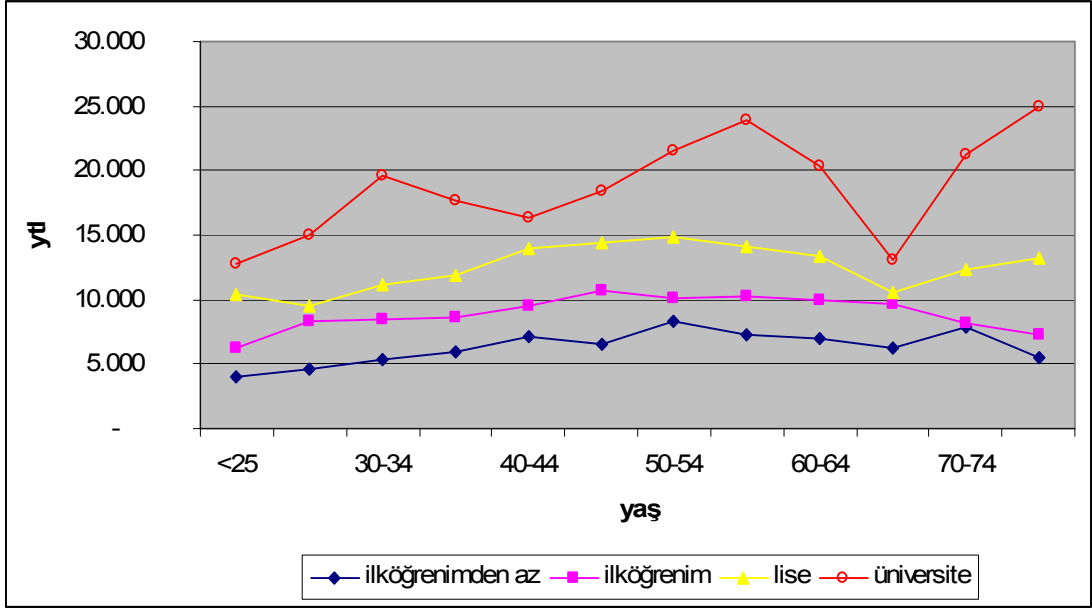
3.1.2.2. Eğitim ve Yaşa Göre Tüketim

Tablo 3.1.6’da dört farklı eğitim seviyesi için medyan tüketimin yaşa göre nasıl değiştiği listelenmiş, Şekil 3.1.6’da ise çizilmiştir. Yine sonuçlar medyan gelir için olan sonuçlara büyük benzerlik göstermektedir. Her eğitim grubu için medyan tüketimin aldığı en yüksek değerler toplam nüfus için olandan çok daha geç yaşlarda olmaktadır. Yine toplam nüfus için olan yaş profiline göre dört eğitim grubu için de profil saatin ters yönünde dönmüştür. Bu özellikle en düşük ve en yüksek eğitim grupları için daha bariz olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında, en düşük ve en yüksek eğitilmiş gruplar için kambur şekil neredeyse tamamen kaybolmaktadır. Bunların olası nedenleri konusunda daha detaylı bir tartışma gelir kısmında verilmiştir, burada tekrarlanmayacaktır.

Tablo 3.1.6: Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Tüketim (2005, YTL)

yaş	Eğitim Seviyesi			
	İlköğretimden az	İlköğretim	Lise	Üniversite
<25	4.038	6.293	10.454	12.775
25-29	4.581	8.365	9.574	15.049
30-34	5.378	8.485	11.146	19.669
35-39	5.931	8.674	11.868	17.617
40-44	7.114	9.452	14.032	16.345
45-49	6.555	10.749	14.337	18.363
50-54	8.371	10.144	14.891	21.566
55-59	7.340	10.309	14.173	23.944
60-64	6.909	9.978	13.307	20.352
65-69	6.261	9.662	10.476	13.108
70-74	7.815	8.124	12.398	21.193
>74	5.435	7.348	13.158	25.018
hepsi	6.580	9.367	12.599	18.751

Şekil 3.1.6: Eğitim ve Yaşa Göre Medyan Tüketim (2005)

3.1.3. Tasarruf

Tablo 3.1.7’de medyan ve ortalama tasarruf miktarları yaş gruplarına göre rapor edilmiştir. Şekil 3.1.7’de ise bunlar çizilmiştir. (Ortalama değerlerde, aşırı değerler nedeniyle olan dalgalanmalar nedeniyle medyan değerler üzerinde durulması daha uygundur.)

Şekil 3.1.7’de görüldüğü üzere medyan tasarruf değerleri 55-59 yaşlarına kadar artan bir şekil göstermektedir. 55 ile 64 yaşları arasında medyan tasarruf en yüksek değerlerini almakta, 65 yaşından sonra medyan tasarruf miktarı düşmektedir. Medyan tasarruf miktarı en genç (25 yaşından küçük) aile reislerinin olduğu hanehalkları dışındaki tüm gruplar için pozitiftir.

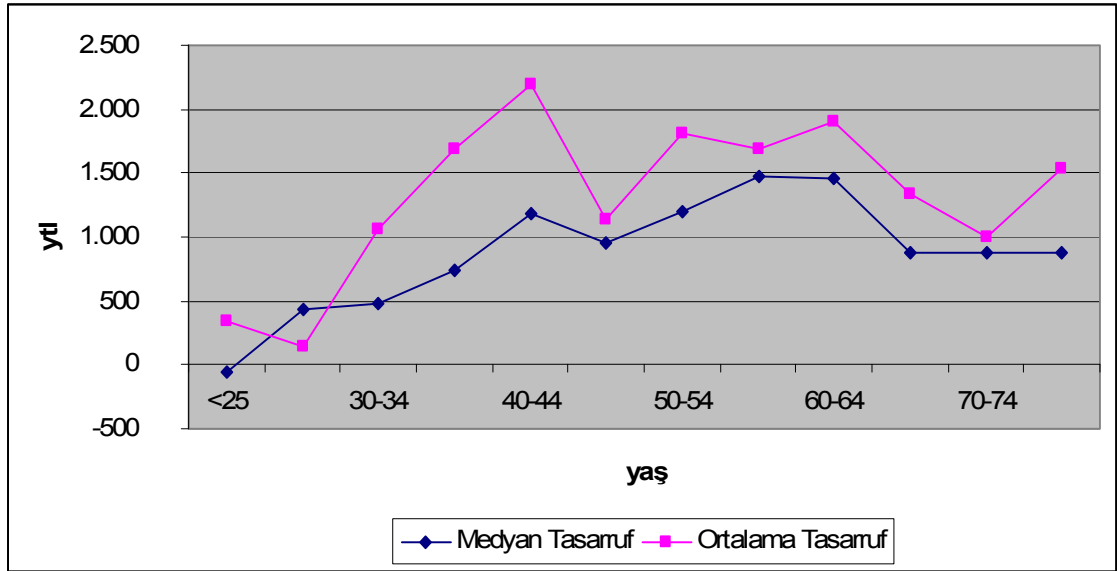
Burada ilginç olan gelirin 50-54 yaşlarından sonra düşmeye başlamasına rağmen, tasarrufun 60-64 yaşlarına kadar yüksek değerlerini koruması, ancak 65 yaşından sonra düşüş eğilimi göstermesidir. Dahası, 55 ile 64 yaşları arasındakilerin gelirleri 40 ile 54 yaşları arasındakilerden daha düşük olmasına rağmen, tasarrufları daha yüksektir. (Bu bir doğum tarihi kohortu etkisi olabilir mi? Erken doğum kohortlarının tasarruf eğilimleri bir nedenle daha yüksek olabilir mi?)

Ayrıca, Türkiye’deki gelişmiş ülkelere kıyasla kısa yaşam ömrü düşünülürse, 55 ile 64 yaşları arasındaki yüksek tasarruf oranı, yaşam döngüsü hipotezinin iddia ettiği tasarruf nedenleri dışında da nedenler olması gerektiğini işaret etmektedir.

Tablo 3.1.7: Yaşa Göre Tasarruf Miktarları (2005, YTL)

Yaş	Medyan Tasarruf	Ortalama Tasarruf
<25	-50	339
25-29	436	149
30-34	479	1.062
35-39	744	1.686
40-44	1.189	2.191
45-49	948	1.132
50-54	1.204	1.818
55-59	1.479	1.682
60-64	1.452	1.897
65-69	880	1.338
70-74	884	1.002
>74	877	1.530
<i>hepsi</i>	928	1.476

Şekil 3.1.7: Yaşa Göre Tasarruf Profili (2005)

3.1.3.1. Gelir Gruplarına Göre Tasarruf

Çalışmamızda tasarruf veri setinde verilen hanehalkı gelirinden yine veri setinde verilen hanehalkı tüketimini çıkararak hesaplanmıştır. Tablo 3.1.8’de gelir gruplarına (dördünlere) göre medyan tasarruf verilmiş, Şekil 3.1.8’de ise bu değerler çizilmiştir. En düşük gelir grubu için tasarrufun bütün yaş grupları için negatif değerler aldığını görmekteyiz. Bununla beraber, bu gelir grubu için tasarruf miktarının bütün yaşam döngüsü boyunca az da olsa artan bir eğilim gösterdiğini görmekteyiz. İkinci dördün için medyan tasarruf 35 yaşından sonra her zaman pozitifdir. Medyan tasarruf bu dördün için 45-49 yaş aralığına kadar artmakta, sonrasında ise yatay bir trend sergilemektedir. Üçüncü dördün için de, ikinci

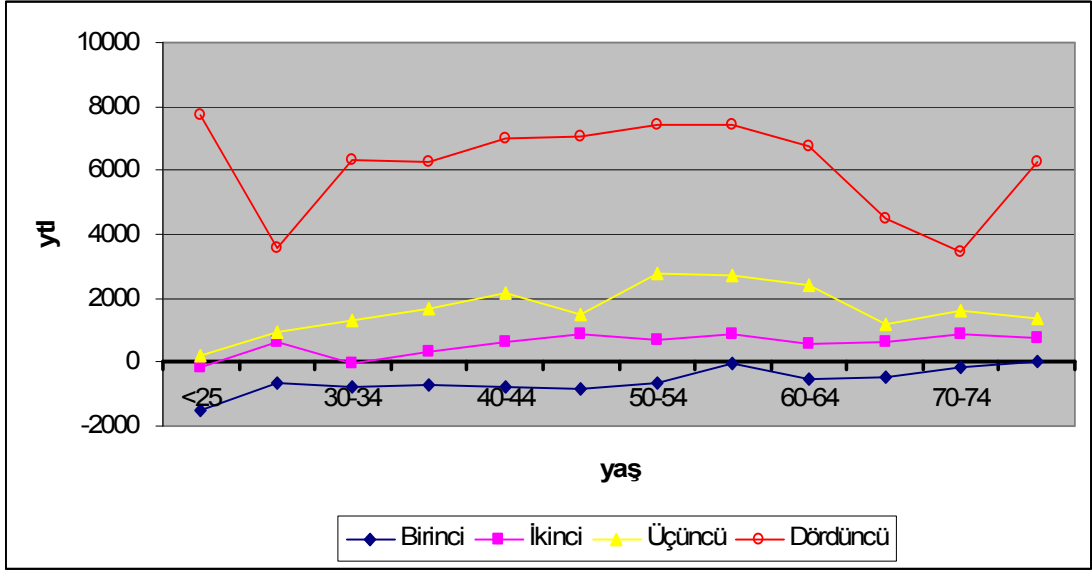
dördüne benzer olarak, 50-54 yaş aralığına kadar artan bir medyan tasarruf profili görmekteyiz. Üçüncü dördün için 60 yaşından sonra azalan bir trend de mevcuttur. En zengin gelir grubu için de medyan tasarruf profili 50-54 yaşına kadar artan, 60 yaşından sonra azalan bir eğilim göstermesi açısından üçüncü dördününküne benzemektedir. Fakat, bu en zengin gelir grubu için artış kısmı çok daha az barizdir. En zengin dördün için gelir ve tüketim profillerindeki görece yatay seyir göz önüne alınırsa, tasarruflardaki benzer görece yatay seyir de sürpriz olmamalıdır.

Tablo 3.1.8: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf (2005, YTL)

yaş	Gelir Dilimi (Dördün)			
	1	2	3	4
<25	-1496	-158	179	7707
25-29	-626	623	930	3571
30-34	-798	-18	1336	6318
35-39	-698	328	1691	6288
40-44	-799	638	2170	7026
45-49	-863	880	1469	7043
50-54	-628	717	2775	7450
55-59	-29	882	2686	7409
60-64	-544	585	2400	6757
65-69	-464	656	1197	4480
70-74	-182	884	1617	3445
>74	-3	752	1386	6245
hepsi	-642	585	1918	6278

Gelir gruplarına göre tasarruf miktarlarının önemli bir özelliği ise, en zengin gelir grubu için medyan tasarruf miktarının diğer gelir gruplarındakinden çok daha üstünde olmasıdır. En zengin dördünle onu bir altındaki dördünün (üçüncü dördün) medyan tasarruf miktarları arasındaki fark üçüncü dördün ile birinci dördün (en fakir) arasındaki farktan yüksektir. Diğer yandan, Attanasio'nun (1994) verdiği rakamlara göre ise A.B.D.'de üçüncü dördün için medyan tasarruf miktarları birinci ile dördüncü dördünlere kabaca eşit mesafededir.

Şekil 3.1.8: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf (2005)

3.1.3.2. Eğitime Göre Tasarruf

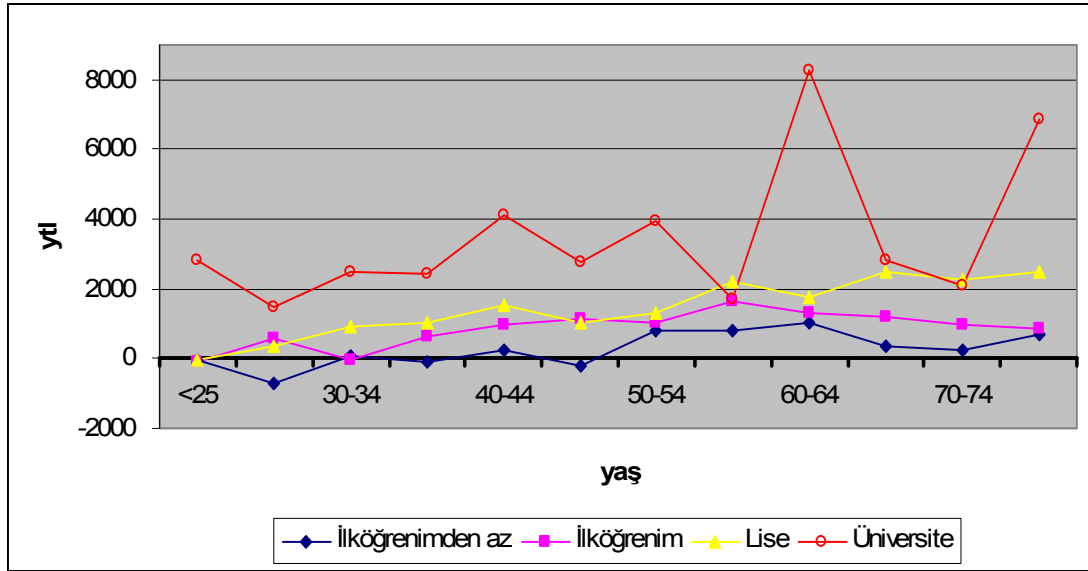
Eğitim seviyesine göre medyan tasarruf miktarları Tablo 3.1.9’da verilmiş ve Şekil 3.1.9’da gösterilmiştir. Eğitim seviyesi arttıkça tasarruf miktarı genel olarak artmaktadır. Üniversite mezunlarının tasarruf miktarları diğer gruplarından çok daha yüksektir (özellikle 55-59 yaş aralığına kadar, bu yaş aralığından sonra üniversite mezunlar için hücre büyüklükleri çok küçülmektedir).

İlköğretim ve ilköğretimden az seviyelerinde eğitime sahip olan reislerin bulunduğu hanehalklarında, tasarruf ellili yaşların sonuna kadar artmakta, buradan sonra ise azalmaktadır. Diğer taraftan lise mezunları için yine ellili yaşların sonuna kadar artmakta, fakat sonrasında azalan bir trend göstermemektedir. Üniversite mezunları içinse, lise mezunlarına benzer olarak, medyan tasarruf profili sürekli artan bir eğilim sergilemektedir.

Tablo 3.1.9: Eğitime ve Yaş Göre Medyan Tasarruf (2005, YTL)

yaş	Eğitim Seviyesi			
	İlköğrenimden az	İlköğrenim	Lise	Üniversite
<25	-42	-76	-50	2.808
25-29	-685	591	355	1.470
30-34	104	-52	892	2.474
35-39	-72	636	1.013	2.413
40-44	240	966	1.550	4.090
45-49	-199	1.131	1.027	2.790
50-54	815	1.030	1.288	3.956
55-59	812	1.645	2.205	1.725
60-64	1.052	1.302	1.740	8.254
65-69	353	1.214	2.484	2.841
70-74	233	976	2.280	2.092
>74	704	877	2.499	6.849
hepsi	384	857	1.130	2.806

Şekil 3.1.9: Eğitime ve Yaşa Göre Medyan Tasarruf (2005)

3.1.4. Tasarruf Oranı

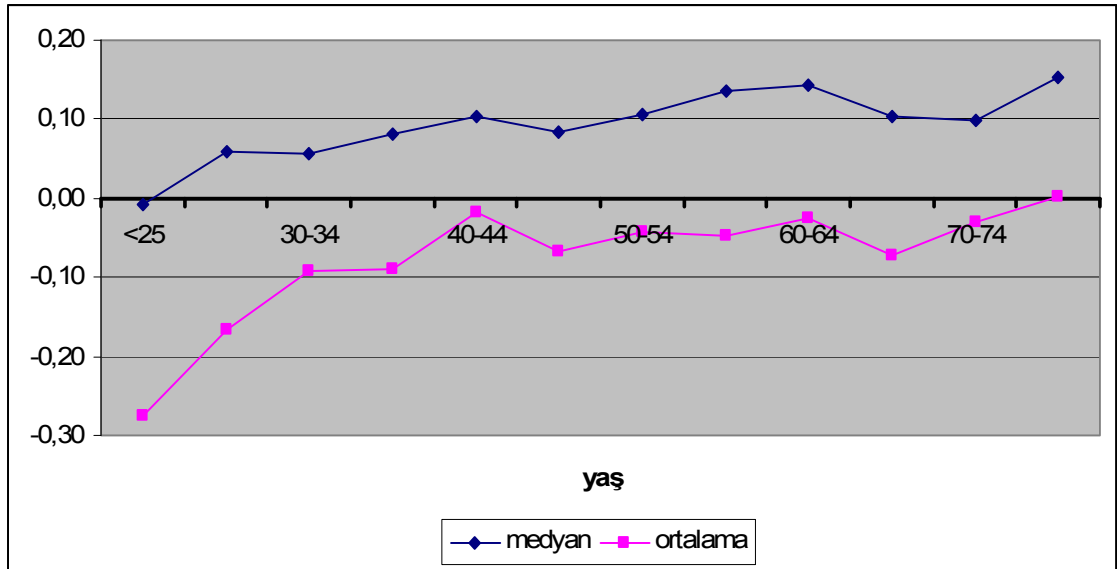
Medyan ve ortalama tasarruf oranları yaşa göre Tablo 3.1.10’da verilmiş, Şekil 3.1.10’da ise çizilmiştir. 2005 yılında, tüm nüfus için medyan tasarruf oranı yüzde 9 olmuştur. Medyan tasarruf oranında yaşa göre önemli farklılıklar vardır. En genç reislerin bulunduğu hanhalklarında medyan tasarruf oranı negatiftir (-0,01), fakat diğer tüm yaş grupları için pozitiftir. Şekil 3.1.10’da görülen medyan tasarruf profili altmışlı yaşlara kadar artan bir eğilim sergilemektedir. 25-29 yaşları arasında yüzde 6 olan tasarruf oranı 60-64 yaşları arasında yüzde 14’e kadar çıkmaktadır. Çok geç yaşlarda dahi tasarruf oranları görece yüksek değerlerde kalmaktadır. 60 yaş sonrasında medyan tasarruf oranları yüzde 10’un her zaman

üzerindedir. Attanasio'nun A.B.D. için verdiği verilerle karşılaştırılınca Türkiye'de medyan tasarruf oranı profilinin daha artan bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. A.B.D.'de 60 yaşından sonra bariz bir azalma vardır ve bu profile kambur bir görünüm vermektedir. Türkiye'de farklı olarak, tasarruf oranları geç yaşlarda değerlerini korumaktadır.

Tablo 3.1.10: Yaşa Göre Tasarruf Oranları (2005)

Yaş	Medyan Tasarruf	Ortalama Tasarruf
	Oranı	Oranı
<25	-0,01	-0,27
25-29	0,06	-0,17
30-34	0,06	-0,09
35-39	0,08	-0,09
40-44	0,10	-0,02
45-49	0,08	-0,07
50-54	0,11	-0,04
55-59	0,13	-0,05
60-64	0,14	-0,02
65-69	0,10	-0,07
70-74	0,10	-0,03
>74	0,15	0,00
<i>hepsi</i>	0,09	-0,06

Şekil 3.1.10: Yaşa Göre Tasarruf Oranı Profili (2005)

3.1.4.1. Gelir Gruplarına Göre Tasarruf Oranları

Dört gelir grubu için ayrı olarak hesapladığımız medyan tasarruf oranı Tablo 3.1.11’de verilmiş, Şekil 3.1.11’de ise çizilmiştir. Toplam nüfusa bakıldığında, en fakir gelir dördününün tasarruf oranının yüzde -13 olduğunu, bunun ikinci dördün için yüzde 6’ya, üçüncü dördün için yüzde 13’e, ve en zengin dördün içinse yüzde 24’e çıktığını görmekteyiz.

En fakir gelir dördünü için medyan tasarruf hep negatif değerler almaktadır. (Bu A.B.D. ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler için de böyledir.) Bununla birlikte, bu gelir grubunun yaşa göre medyan tasarruf profili sürekli artan bir yapı göstermektedir. İkinci dördün için medyan tasarruf oranı sadece en genç yaş grubu için negatif, diğer bütün yaş grupları için pozitifdir. Bu dördün için de medyan tasarrufun yaşa göre profili artan bir trend göstermektedir. 60 yaş sonrasında tasarruf oranları bu dördün için yüzde 10’un üzerindedir. Üçüncü dördün için de medyan tasarruf profili artandır. Bu artış özellikle 50-54 yaş grubuna kadar bariz, sonrasında ise daha yataydır. Üçüncü dördün için tasarruf oranları elli yaş üzerinde genelde yüzde 15’in üzerindedir. En zengin dördün için medyan tasarruf profili, yüzde 30 tasarruf oranının biraz altında, çok daha yatay bir yapı sergilemektedir.

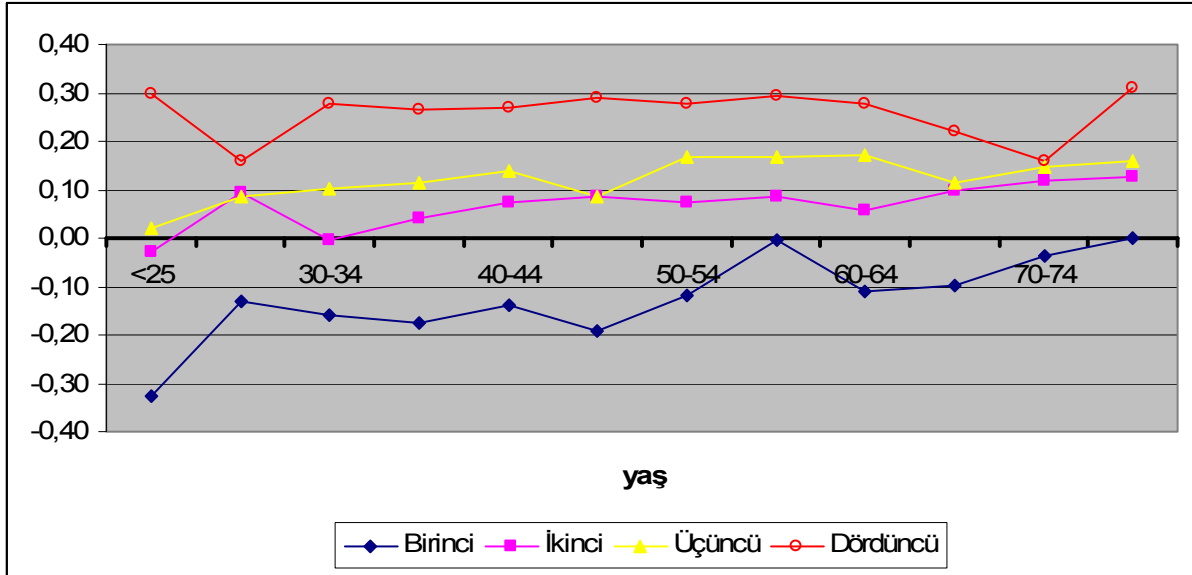
Daha zengin gruplar için tasarruf oranı profillerinin daha yatay bir görünüm sergilemesi A.B.D.’deki bulgulara benzerlik göstermektedir. Türkiye’de en zengin dördün için gelir ve tüketim eğrilerini görece yatay bulmuştuk. Tam tersine A.B.D.’de bu grup için hem gelir hem de tüketim profillerindeki kambur şekil en barizdi. Diğer yandan, bu gelir grubu için tasarruf oranı profilinin görece yataylığı her iki ülke için de benzerlik göstermektedir.

Tablo 3.1.11: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf Oranı (2005)

yaş	Gelir Dilimi (Dördün)			
	1	2	3	4
<25	-0,33	-0,03	0,02	0,30
25-29	-0,13	0,09	0,09	0,16
30-34	-0,16	0,00	0,10	0,28
35-39	-0,18	0,04	0,12	0,26
40-44	-0,14	0,07	0,14	0,27
45-49	-0,19	0,09	0,09	0,29
50-54	-0,12	0,07	0,17	0,28
55-59	0,00	0,08	0,17	0,29
60-64	-0,11	0,06	0,17	0,28
65-69	-0,10	0,10	0,11	0,22
70-74	-0,04	0,12	0,15	0,16
>74	0,00	0,13	0,16	0,31
hepsi	-0,13	0,06	0,13	0,26

Şekil 3.1.11’de diğer dikkat çeken bir nokta ise ikinci ve üçüncü dördünün tasarruf oranlarının görece yakınlığıdır. Üçüncü dördünün profilinin ikinci dördünüküne uzaklığı en zengin dördünüküne olan uzaklığından daha az, benzer şekilde ikinci dördünün profilinin üçüncü dördünüküne uzaklığı birinci dördünüküne uzaklığından çok daha azdır.

Şekil 3.1.11: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf Oranı (2005)

3.1.4.2. Eğitim Seviyesine Göre Tasarruf Oranları

Gelir ile tasarruf oranları arasındaki ilişkiyi anlamamız açısından bu bölümde son olarak eğitim seviyesine göre tasarruf oranlarını irdedeceğiz. Eğitim seviyesinin sürekli gelir ile ilişkisinin kuvvetli olmasını bekleriz. Bu açıdan eğitimin sürekli gelir için iyi bir araç değişkeni olacaktır. Bununla birlikte gelir dördünlerinden farklı olarak – ve bu amaçla üstün olarak – geçici gelir dalgalanmalarıyla arasında bir ilişki olmamasını bekleriz.

Tablo 3.1.12’de medyan tasarruf oranları dört eğitim seviyesine göre tablolanmış, Şekil 3.1.12’de ise çizilmiştir. İlköğretimden az eğitime sahip olan grup için tasarruf oranları 50-54 yaş aralığına kadar sıfır civarında seyretmekte, daha sonra yüzde 5’in üzerinde pozitif değerler almaktadır.⁶ İlköğretim mezunları için medyan tasarruf profili 55-59 yaşlarına kadar artan bir trend göstermekte, sonrasında ise yüzde 15’in biraz altında yatay bir seyir sergilemektedir. Lise mezunları için de, ilköğretim mezunlarına benzer olarak, tasarruf profili 55-59 yaşlarına kadar artmakta, daha sonra ise yüzde 15 seviyesi civarında yatay bir trend

⁶ 25-29 yaş grubu için tasarruf değeri bu eğitim seviyesi için bu yaş grubunda bulunan hanehalklarının sayısının azlığı (16) nedeniyle yüksek negatif bir değer almıştır.

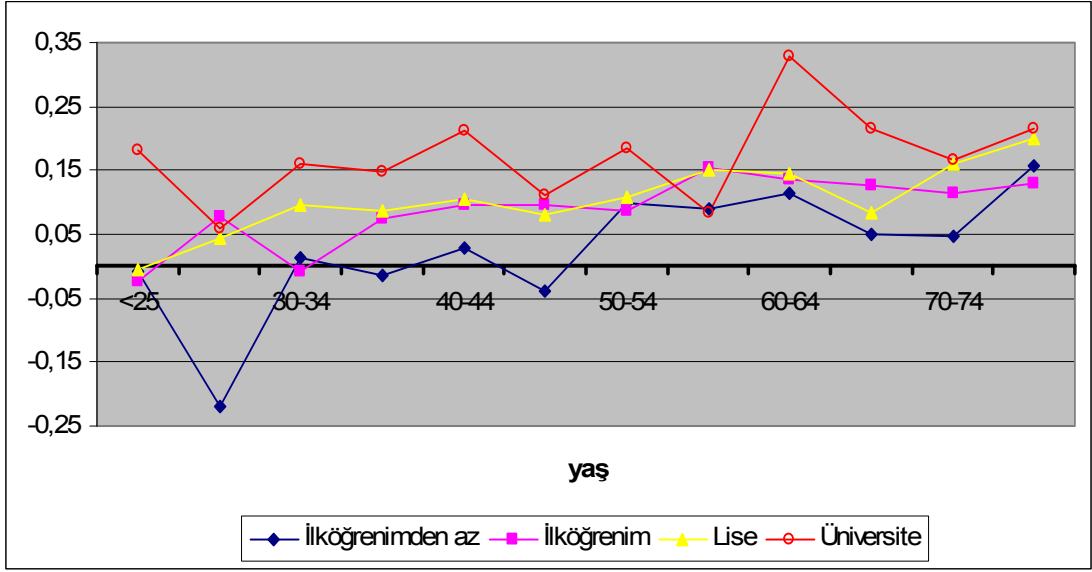
göstermektedir. Üniversite mezunları içinse medyan tasarruf oranı çok daha yatay bir eğilim sergilemektedir. Bu grup için profil bu gruptaki kişi sayısının özellikle yüksek yaş gruplarındaki azlığı nedeniyle daha oynaktır.

Şekil 3.1.12'den çıkaracağımız önemli bir sonuç, eğitim seviyesi arttıkça medyan tasarruf profilinin daha yatay bir görünüm sergilemesi olacaktır. Bir önceki ara bölümde gelir seviyelerine göre benzer bir bulguyu not etmiştik. Diğer bir ilginç bulgu ise ilköğrenim mezunları ile lise mezunlarının tasarruf oranları arasındaki benzerliktir. Halbuki Tablo 3.1.3'te gördüğümüz üzere bu iki grubun gelir seviyeleri arasında kayda değer bir fark bulunmaktadır.

Tablo 3.1.12: Eğitim Seviyesine Göre Medyan Tasarruf Oranları (2005)

yaş	Eğitim Seviyesi			
	İlköğretimden az	İlköğretim	Lise	Üniversite
<25	-0,01	-0,02	0,00	0,18
25-29	-0,22	0,08	0,04	0,06
30-34	0,01	-0,01	0,10	0,16
35-39	-0,01	0,07	0,09	0,15
40-44	0,03	0,09	0,11	0,21
45-49	-0,04	0,10	0,08	0,11
50-54	0,10	0,09	0,11	0,18
55-59	0,09	0,15	0,15	0,09
60-64	0,11	0,13	0,15	0,33
65-69	0,05	0,13	0,08	0,22
70-74	0,05	0,11	0,16	0,17
>74	0,16	0,13	0,20	0,21
hepsi	0,06	0,09	0,10	0,16

Şekil 3.1.12: Eğitim ve Yaşa Göre Tasarruf Oranı (2005)

3.1.5. Tasarruf Tüketim Oranı

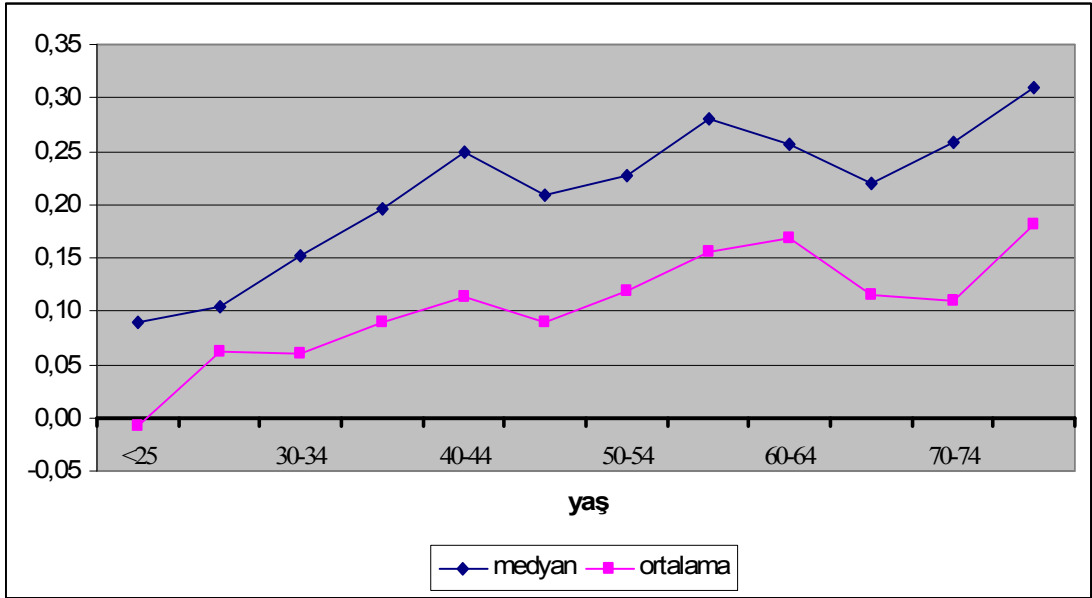
Son olarak tasarrufun gelire oranı (tasarruf oranı) yerine tasarrufun tüketime olan oranını inceleyeceğiz. Bunun çeşitli avantajları vardır: Birincisi tasarruf tüketim oranı, tasarruf gelir oranına göre daha az oynaktır. Örnek olarak, gelirin sifıra yakınsadığını düşünelim. Bu durumda tasarruf oranı eksi sonsuza ıraksarken, tasarruf oranı -1'e yakınsayacaktır. Aynı nedenle, tasarruf tüketim profilinin tasarruf oranı profiline göre daha düzgün (az oynak) olmasını bekleriz. Tasarruf tüketim oranını kullanmanın ikinci bir nedeni ise teorik nedenlidir. Sürekli gelir hipotezine göre tüketim sürekli gelirin bir fonksiyonu iken, gelir sürekli gelire ek olarak geçici geliri de içermektedir. Son olarak, tasarruf tüketim oranı gelirin sıfır olduğu durumlarda da tanımlıdır.

Aşağıda Tablo 3.1.13 ve Şekil 3.1.13'te tasarruf tüketim oranının yaşa göre profili tüm nüfus için verilmiştir. Tablo 3.1.14 ve Şekil 3.1.14'te medyan tasarruf tüketim oranı profili gelir dördünlere göre ayrı olarak gösterilmektedir. Eğitim gruplarına göre medyan tasarruf tüketim profilleri ise Tablo 3.1.15 ve Şekil 3.1.15'te verilmiştir. Bu tablo ve şekillerden çıkan sonuçlar bir önceki bölümdeki sonuçlara çok benzer olduğundan tekrarlanmayacaktır.

Tablo 3.1.13: Yaşa Göre Tasarruf Tüketim Oranı Profili (2005)

Yaş	Medyan Tasarruf Tüketim Oranı	Ortalama Tasarruf Tüketim Oranı
<25	0,09	-0,01
25-29	0,10	0,06
30-34	0,15	0,06
35-39	0,20	0,09
40-44	0,25	0,11
45-49	0,21	0,09
50-54	0,23	0,12
55-59	0,28	0,16
60-64	0,26	0,17
65-69	0,22	0,12
70-74	0,26	0,11
>74	0,31	0,18
<i>hepsi</i>	0,22	0,10

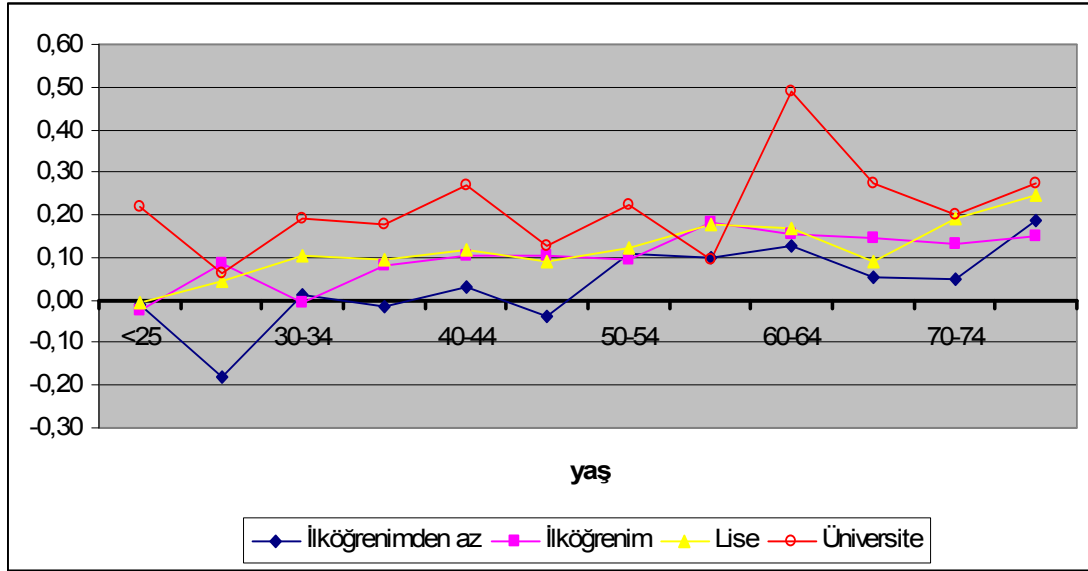
Şekil 3.1.13: Yaşa Göre Tasarruf Tüketim Oranı Profili (2005)

Tablo 3.1.14: Eğitime ve Yaşa Göre Tasarruf Tüketim Oranı Profili (2005)

yaş	Eğitim Seviyesi			
	İlköğretimden az	İlköğretim	Lise	Üniversite
<25	-0,01	-0,02	0,00	0,22
25-29	-0,18	0,09	0,05	0,06
30-34	0,01	-0,01	0,11	0,19
35-39	-0,01	0,08	0,09	0,18
40-44	0,03	0,10	0,12	0,27
45-49	-0,04	0,11	0,09	0,13
50-54	0,11	0,10	0,12	0,23
55-59	0,10	0,18	0,18	0,09
60-64	0,13	0,16	0,17	0,49
65-69	0,05	0,15	0,09	0,28
70-74	0,05	0,13	0,19	0,20
>74	0,19	0,15	0,25	0,27
hepsi	0,06	0,10	0,11	0,19

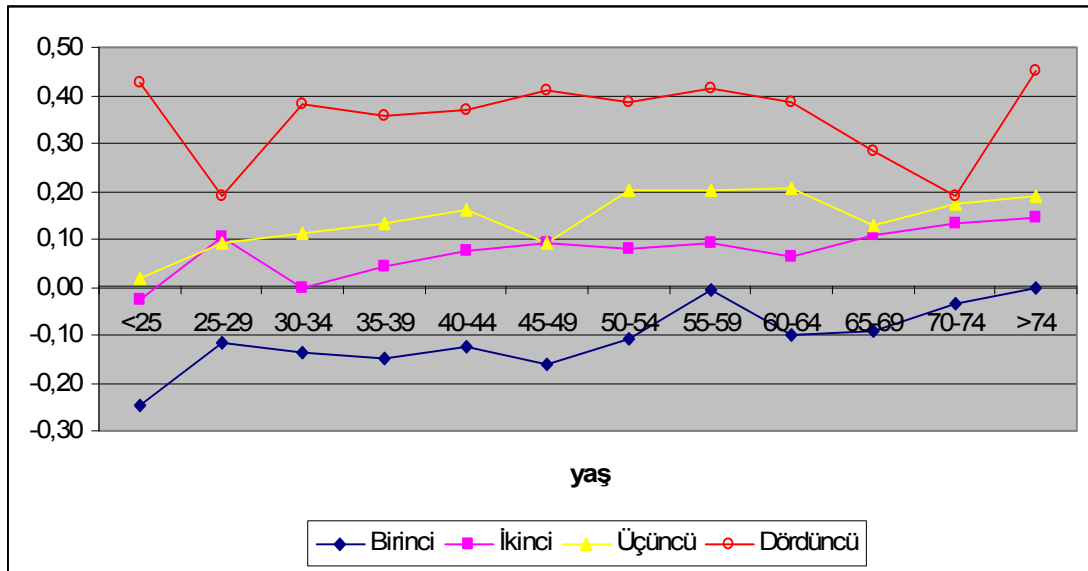
Şekil 3.1.14: Eğitime ve Yaşa Göre Tasarruf Tüketim Oranı Profili (2005)

Tablo 3.1.15: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf Tüketim Oranı (2005)

yaş	Gelir Dilimi (Dördün)			
	1	2	3	4
<25	-0,25	-0,03	0,02	0,43
25-29	-0,12	0,10	0,09	0,19
30-34	-0,14	0,00	0,11	0,38
35-39	-0,15	0,04	0,13	0,36
40-44	-0,12	0,08	0,16	0,37
45-49	-0,16	0,09	0,09	0,41
50-54	-0,11	0,08	0,20	0,39
55-59	0,00	0,09	0,20	0,41
60-64	-0,10	0,06	0,21	0,39
65-69	-0,09	0,11	0,13	0,28
70-74	-0,04	0,13	0,17	0,19
>74	0,00	0,15	0,19	0,45
hepsi	-0,11	0,07	0,16	0,36

Şekil 3.1.15: Gelir Dördünlerine Göre Medyan Tasarruf Tüketim Oranı (2005)

3.1.6. Zaman Serilerinin Karşılaştırılması

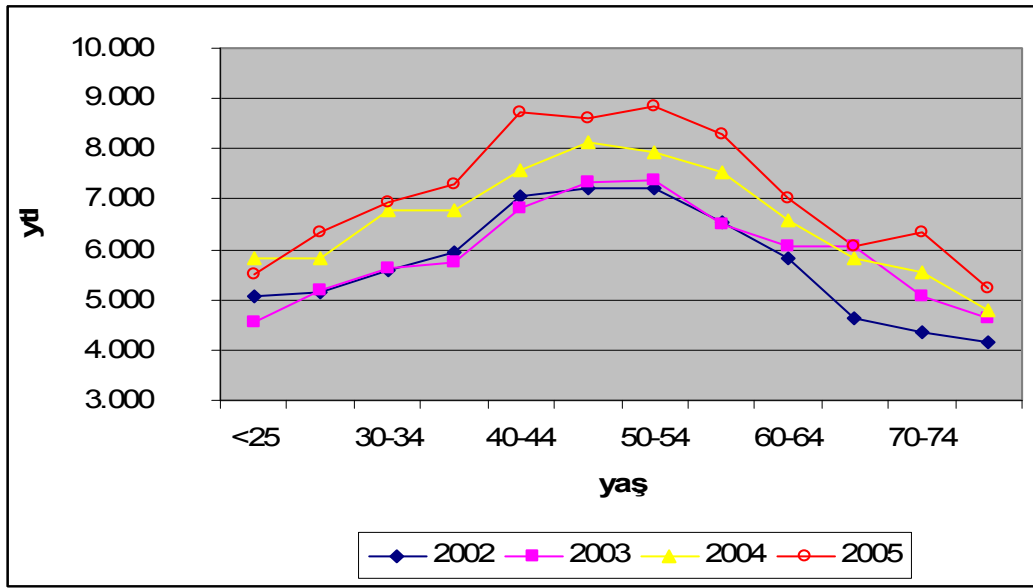
3.1.6.1. Gelir

Şekil 3.1.16'da medyan gelir yaş gruplarına göre 2002'den 2005'e kadar olan dört yıl için karşılaştırmalı olarak verilmiştir. 2001 krizinden sonraki ilk iki yıl olan 2002 ve 2003 yıllarındaki gelir profillerinin seviyeleri genel olarak benzerdir. Tek farklılık 65 yaş sonrası gruplar için görülmektedir. Bu gruplar için 2003 yılında gelir daha yüksektir. 2004 ve 2005 yıllarında gelir artmıştır. 2004 yılındaki artış özellikle genç yaş grupları için yüksek olmuştur. Örneğin, 2003 yılına kıyasla artış 30-34 yaş grubu için yüzde 20 olurken, 40-44 yaş grubu için

bu artış yüzde 11 olmuş, 50-54 ve 60-64 yaş grupları içinse yüzde 8’de kalmıştır. 2005 yılındaki artış ise yaş gruplarına göre daha benzer olmuştur.

2004 yılındaki artışı 2005 yılındaki ile karşılaştıracak olursak, 40 yaşına kadar olan gruplar için 2004 yılındaki artış daha yüksek olmuştur. 40 ile 64 yaşları arasındakiiler için her iki yıldaki artış oranı benzer olurken, 65 yaş sonrası gruplar için tersine 2005 yılındaki artış biraz daha yüksek olmuştur.

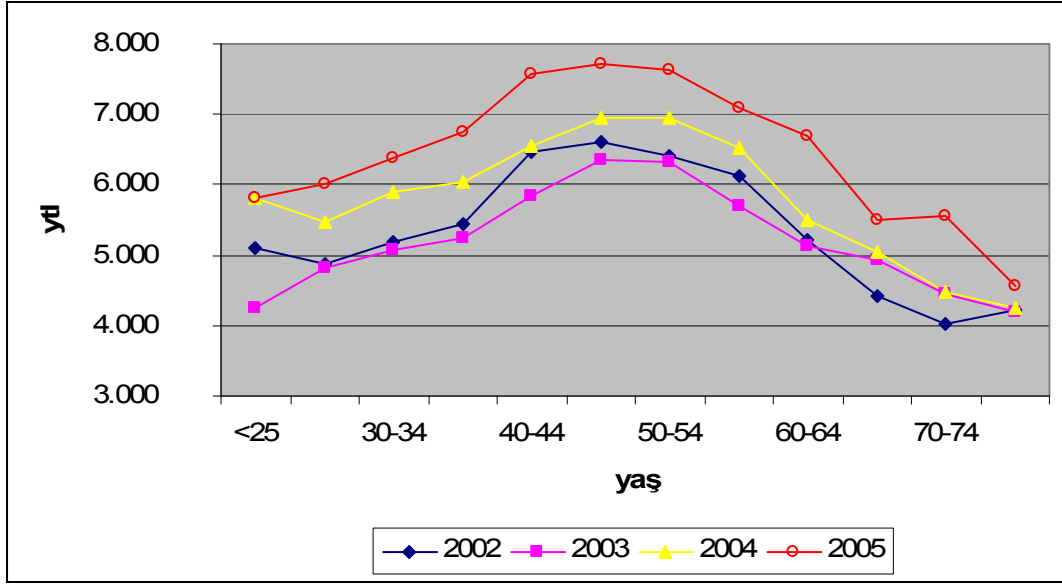
Şekil 3.1.16: Yaşa Göre Medyan Gelirde Zaman Üzerindeki Değişim (2002)

3.1.6.2. Tüketim

2002’den 2005’e kadar olan yıllar için medyan tüketim profilleri Şekil 3.1.17’de karşılaştırmalı olarak verilmiştir. 2002 ile 2003 yıllarını karşılaştırdığımızda 60 yaşına kadar olan 2003 tüketim seviyelerinin biraz daha düşük olduğunu görmekteyiz. Halbuki bu iki yıldaki gelir seviyeleri, Şekil 3.1.16’da verildiği üzere, birbirlerine çok yakındı. 2004 yılında, gelirdeki artışa paralel olarak tüketimde de önemli bir artışın olduğunu ve yine gelirdeki değişimlere paralel olarak bu artışın özellikle genç yaşlarda daha yüksek olduğunu görmekteyiz. 2004 yılındaki tüketim artışı 25 ile 60 yaşları arasındaki gruplar için yüzde 10 ile 15 civarında olmuştur. 2005 yılında da medyan tüketim değerlerinde, gelir de olduğu gibi, bütün yaş grupları bir artış olmuştur. Bu artış, hemen hemen bütün yaş grupları için yüzde 10 civarında ya da üzerinde olmuştur. 2005 yılı tüketimdekine artışın diğer önemli bir özelliği ise, bu artışın çoğu yaş grubu için gelirdeki artıştan yüksek olmasıdır.

Şekil 3.1.17: Yaşa Göre Medyan Tüketimde Zaman Üzerindeki Değişim (2002)

3.1.6.3. Tasarruf

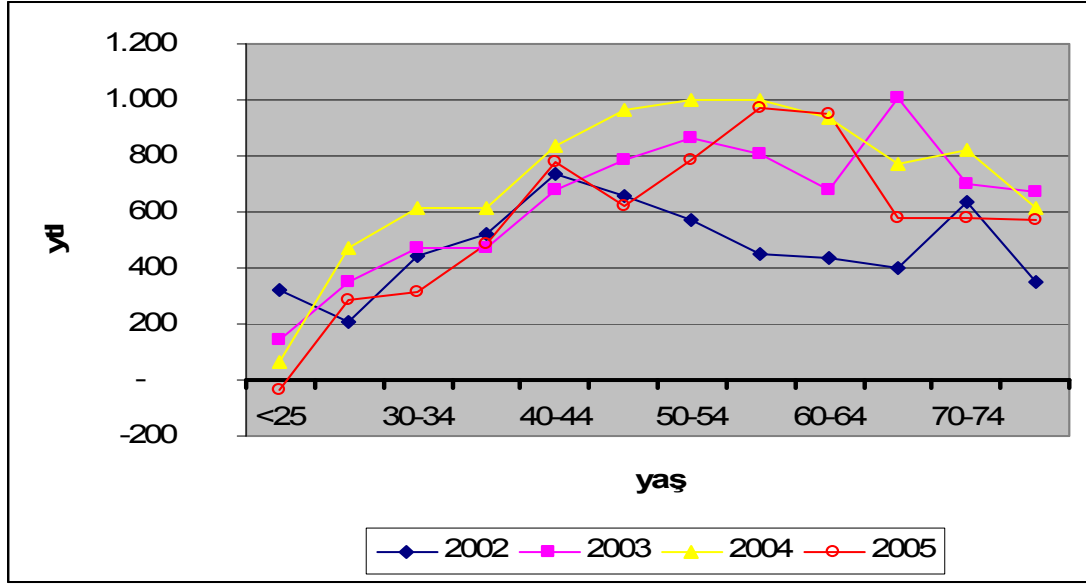
Medyan tasarruf miktarlarının yaşa göre 2002'den 2005'e kadar olan yıllar için karşılaştırılması Şekil 3.1.18'de verilmiştir.

Şekil olarak baktığımızda, profillerin 2003 ve sonrasındaki yıllarda genel olarak benzer olduğunu, ama 2002 yılında biraz farklılaştığını görmekteyiz. 2003 sonrasında medyan tasarruf ellili yaşlarda tavan yapar, sonrasında hafif bir azalma eğilimine girerken, 2002 yılındaki profil 40-44 yaşlarında tavan yapıyor ve sonrasında azalıyor. Bütün yıllar için 40-44 yaşlarına kadar tasarruf miktarlarında önemli bir artış eğilimi görmekteyiz.

Seviye olarak baktığımızda ise, 2003 yılında 45 yaş sonrası grupların bir önceki yıla göre daha fazla tasarruf yaptığını görüyoruz. 2004 yılında, gelirdeki önemli artışa paralel olarak, tasarruf profilinin yukarı doğru kaydığını ve hemen hemen bütün yaş grupları için tasarruf miktarının arttığını görüyoruz.

Tasarruf miktarları açısından en büyük sürpriz diyebileceğimiz sonuç 2005 yılında ortaya çıkmaktadır. 2005 yılındaki tasarruf miktarları 2004 yılına göre bir düşüş kaydetmektedir ve bu gelir seviyesindeki artışa rağmen olmaktadır. 2005 yılındaki tasarruf miktarları 2003 yılındaki miktarlara benzemekte ve hatta genç yaş grupları için daha düşük olmaktadır. Bu 2005 yılındaki gelir miktarlarının 2003 yılındakilere göre hemen hemen bütün yaş grupları için yüzde 20 civarında artmasına rağmen gerçekleşmektedir.

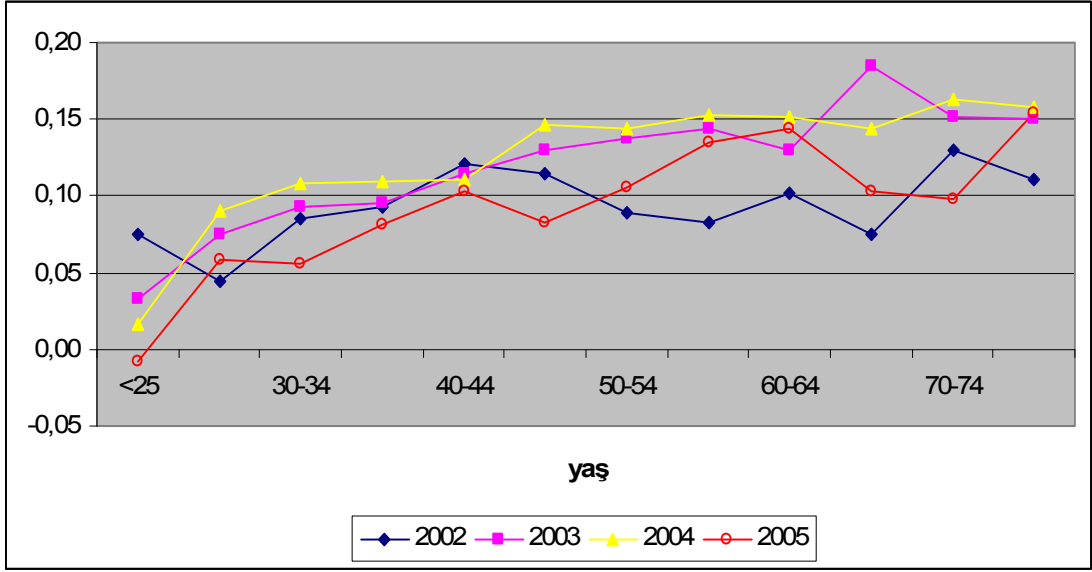
Şekil 3.1.18: Yaşa Göre Medyan Tasarrufta Zaman Üzerindeki Değişim (2002)

3.1.6.4. Tasarruf Oranı

2002 ile 2005 yılları arasındaki yaşa göre medyan tasarruf profilleri Şekil 3.1.19'da sunulmaktadır. 2002 yılından 2003 yılına geçişte, 45 yaş üzerindeki grupların tasarruf oranlarında önemli bir artış gözlemlemekteyiz. Zira bunun tasarruf miktarlarındaki artış şeklindeki yansımaları Şekil 3.1.18'de görmüştük. 2004 yılındaki tasarruf miktarları, az da olsa bir artışla beraber, 2003 yılındaki değerlere benzerdir. 2004 yılında tasarruf oranlarındaki bu az da olsa artış ve gelir miktarlarındaki artış nedeniyle, Şekil 3.1.18'de gördüğümüz tasarruf miktarlarındaki artış gerçekleşmiştir. 2005 yılında tasarruflardaki azalma Şekil 3.1.19'da açık olarak görülmektedir. 2004 yılına kıyasla her yaş grubu için tasarruf oranı daha düşüktür. 50 yaş altındaki gruplar için 2005 yılındaki tasarruf oranları, krizin hemen sonrasında 2002 yılındaki oranların da altına düşmüştür.

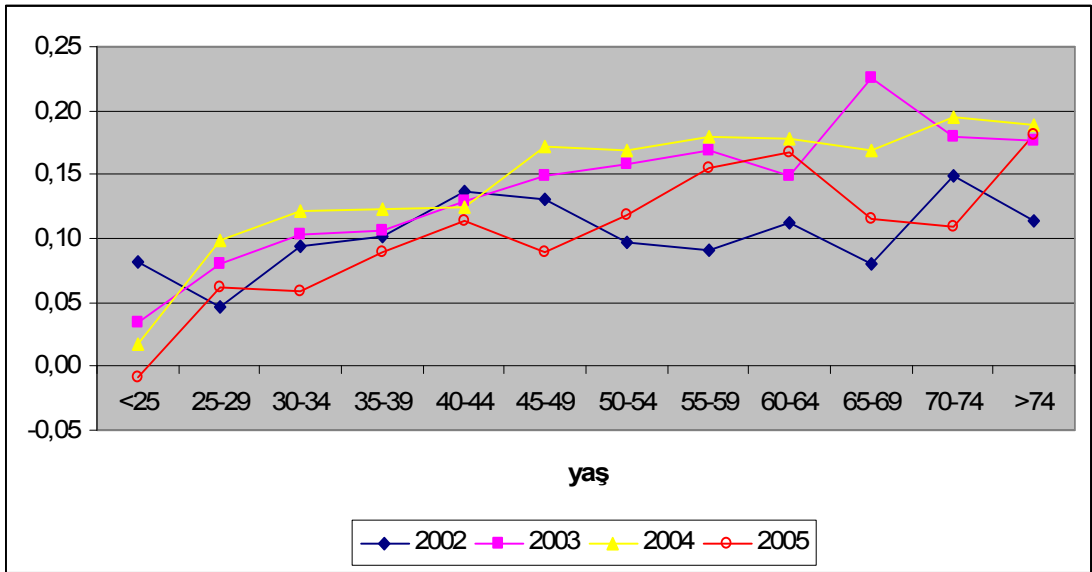
Şekil 3.1.19: Yaşa Göre Medyan Tasarruf Oranında Zaman Üzerindeki Değişim

3.1.6.5. Tasarruf Tüketim Oranı

Son olarak Şekil 3.1.20’de medyan tasarruf tüketim oranları profilleri aynı dört yıl için verilmiştir. Ortaya çıkan tablo, bir önceki bölümdeki Şekil 3.1.19’dakine çok benzemektedir. O nedenle tekrar tartışılmayacaktır. 2005 yılındaki düşüş burada da net olarak görülmektedir.

Şekil 3.1.20: Yaşa Göre Medyan Tasarruf Tüketim Oranındaki Zaman Üzerindeki Değişim

3.2. Grup Analizleri

3.2.1. Yöntem

Çalışmanın ilk bölümünde yatay-kesit analizleri kullanılarak yaşam döngüsü boyunca gerçekleşen tüketim ve tasarruf örgülerini incelemiştik. Fakat, tüketim ve tasarruf gibi dinamik olguları incelerken yatay-kesit analizleri kullanmanın getirdiği çeşitli kısıtlar vardır. Yatay-kesit formatında veri kullanılarak çizilen yaşam döngüsü eğrilerinde farklı yaşlarda gösterilen kişiler farklı tarihlerde doğmuş olacaktırlar. Dolayısıyla eğitim seviyeleri, gelirleri v.b. birçok değişken açısından birbirlerinden çok farklı tecrübeleri olacaktır. Bu değişkenler de tüketim ve tasarruf eğrileri üzerinde belirleyici olacaktır. Örneğin, reel ücretlerde zaman üzerinde bir artışın olduğu bir ortamda, genç bireylerin yaşam boyu gelirleri yaşlı bireylerinkinden daha yüksek olacaktır. Bunun sonucunda yatay-kesitlerle yapılan bir analizde, genç insanların gelir eğrisi yaşlı insanlarınkinden daha üst seviyede olacaktır. Bu durumda 25 yaşındaki birini 50 yaşındaki biriyle karşılaştırdığımızda bir hayat profili üzerindeki iki farklı noktayı karşılaştırmak yerine, iki farklı hayat profili üzerinde iki farklı noktayı karşılaştırmış oluruz.

Bu sorunu çözmek için ideal olarak aynı insanı zaman üzerinde takip etmek isteriz. Bunun için de panel formatında veriye gereksinim duyarız. Fakat, Türkiye’de – benzer birçok ülkede olduğu üzere – gelir ve tüketim bilgileri içeren panel formatında veri bulunmamaktadır. Panel veriye bir alternatif, Hanehalkı Bütçe Anketleri’nin her yıl tekrarlanma özelliğini kullanarak, sentetik bir panel (yalancı panel) oluşturmaktır. Yaşa göre gruplama tekniğine dayanan bu yöntem ilk olarak Browning, Deaton ve Irish (1985) tarafından ortaya atılmıştır. Bu yöntemdeki temel fikir aynı insanı zaman üzerinde takip etmek yerine, belli bir yaş grubunu zaman üzerinde takip etmeye dayanmaktadır. Yaşa göre tanımlanan grupların (*cohort*) ortalama davranışları yaşlanırken incelenmektedir. Örneğin, 2002’de 25 yaşında olanlar, 2003’de 26 yaşında 2004’de 27 yaşında 2005’de ise 28 yaşında olanlar ile karşılaştırılmaktadır. Bu 2002 yılında 25 yaşında olan grup için ilgilenen değişkenlerin (gelir, tüketim ve tasarruf) ortalama değerlerinin zaman üzerinde ve bu grup yaşlanırken nasıl değiştiğini bize vermektedir. Benzer şekilde, 2002 yılında 26 yaşında olan grup için zaman üzerinde ve grup yaşlanırken değişim bulunmakta ve bu 2002 yılındaki tüm diğer yaş grupları için yapılmaktadır. Örneğin, 2002 yılında 65 yaşında olanlara kadar bu devam ettirilirse 25’ten 65’e kadar 41 grubumuz olacaktır. Her bir grup 4 yıl için (ya da 4 yaş boyunca) takip edilmektedir.

Gelir, tüketim ve tasarruf profillerindeki yaş etkilerini, grup ve zaman etkilerinden ayırtmada kullanacağız ekonometrik model, tüketimdeki yaşam döngüsü hipotezinin indirgenmiş bir yapısı olacaktır. Yaşam döngüsü modeline göre, belirsizlik olmayan bir ortamda, bir kişinin her bir zamandaki tüketimi onun yaşam boyu gelirin o zamandaki yaşına bağlı bir fonksiyonu olacaktır. Bu aşağıda (3.2.1) numaralı denklemde verilmiştir.

$$c_{ibt} = g_i(t-b)W_{ib} \quad (3.2.1)$$

Yukarıda, c_{ibt} b yılında doğmuş, i endeksli bir bireyin, t zamanındaki tüketimini göstermektedir. W hayat boyu geliri, t-b yaşı, g(.) ise tüketim ile yaşam boyu gelir arasındaki yaşa bağlı ilişkiyi belirleyen fonksiyondur. Yaşa bağlı bu fonksiyon kişiden kişiye, değişen tüketim tercihleri nedeniyle, farklılıklar göstermektedir.

Grup analizleri yönteminde bir grup için yukarıdaki denklemin bireyler üzerinden ortalama değerlerini alıyoruz. Bu ortalama işlemini yapmadan önce her iki tarafın logaritmasını alırsak, (3.2.1) nolu denklem aşağıdaki şekilde yazılabilir.

$$\overline{\ln c_{bt}} = \overline{\ln g(t-b)} + \overline{\ln W_b} \quad (3.2.2)$$

Dolayısıyla grupların ortalama tüketimi iki faktörün toplamı şeklinde yazılabilir. Bu iki faktörün endekslerinden anlaşılacağı üzere, ilk faktör sadece yaşa, ikinci faktör – hayat boyu gelir – ise sadece gruba (doğum yılına) bağlıdır. Bu nedenle, (3.2.2) numaralı denklemi ekonometrik olarak hesaplarken tüketimi yaş ve grubun bir fonksiyonu olarak yazmamız gerekmektedir. (3.3.3) numaralı denklemde bu ekonometrik denklem verilmiştir.

$$y = \beta + A\alpha + C\gamma + Y\theta + u \quad (3.2.3)$$

Burada A yaş kukla değişkenlerinden oluşan bir matrisi, C ise grup kukla değişkenlerinden oluşan bir matrisi göstermektedir. Zaman etkilerini kontrol etmek amacıyla bu denkleme ayrıca yıl değişkeni de eklenmiştir. Y yıl kukla değişkenlerinden oluşan matrisi göstermektedir.

Bu denklemin ekonometrik kestriminde çözülmesi gereken önemli bir sorun vardır. A, C ve Y değişkenleri arasında lineer bir ilişki vardır (A=Y-C). Dolayısıyla bu üç değişkenin

etkilerini belirli sınırlandırmalar getirmeden aynı anda hesaplamak mümkün değildir. Bu sorunu çözmek için, biz bu çalışmamızda Deaton ve Paxson (1994) tarafından önerilen yöntemi kullanmaktayız. Bu yöntemde göre zaman kuklaları üzerinde belirli varsayımlar yapılmaktadır: zaman kuklalarının ortalaması sıfır olacak ve bu kuklalar bir zaman trendine dik olacaktır. Bu zaman kuklaları konjonktür dalgalanmalarını göstereceğinden ortalamalarının sıfır alınması kabul edilebilir bir varsayımdır.

Bu varsayımlar altında (3.3.3) numaralı denklemdeki bağımlı değişken biri dışında tüm gruplar için yaratılan kukla değişkenlerinin, biri dışında tüm yaş kukla değişkenleri ve T-2 tane dönüştürülmüş yıl kuklası üzerinde regres edilecektir. (T verideki toplam yıl sayısını göstermektedir.) Daha ayrıntılı olarak yıl kuklaları, zaman endeksi t'nin 3'den T'ye kadar aldığı değerler için, şu şekilde yazılabilir.

$$d_t^* = d_t - [(t-1)d_2 - (t-2)d_1] \quad (3.2.4)$$

Burada d_t t yılı için yıl kuklasını göstermektedir ki bu kukla yılın t olduğu durumda 1 değerini, diğer durumlarda ise 0 değerini almaktadır. Bu kuklaların parametleri üçüncüden son yıla kadar olan yılların parametlerini vermektedir. İlk iki yılın parametresini ise yapılan iki varsayımdan (toplamlar sıfır ve zaman trendine dik) çıkarılır.

Bu çalışmada kullanılan en genç grup 2002 yılında 25 yaşında olanlar, en yaşlı grup ise 2002 yılında 67 yaşında olanlardır. Dolayısıyla çalışma 43 grup içermektedir. Her grup için 4 yıl olduğundan (3.3.3) nolu denklem 172 gözlem ile koşturulmaktadır. Bu 172 hücre içinde en az sayıda hanehalkı reisi içeren grup 43 kişi ile 2005 yılında 66 yaşında olanlardır. Medyan hücre büyüklüğü 217 kişidir, ortalama ise 272 kişidir.

3.2.2. Hanehalkı Yapısının Yaşam Sürecinde İncelenmesi

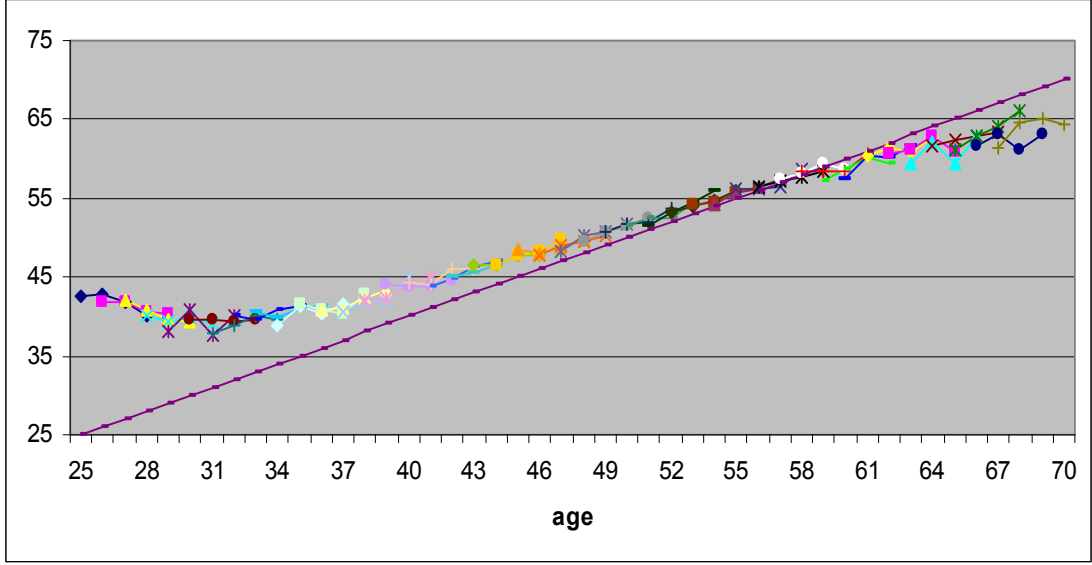
Hanehalkı yapısı tüketim ve tasarruf kararlarını belirleyen önemli bir faktördür. Örneğin, yaşlanmış insanlar çocuklarının yanlarına taşınmayı tercih ediyorlarsa ve veritabanında kendileri hanehalkı reisi olarak görünüyorsa, yaşlı hanehalkı reislerinin olduğu ailelerde birden çok gelir kazanan olma olasılığı yüksek olacaktır. Bu da yaşlı reislerin bulunduğu hanehalklarının tüketim ve tasarruf davranışlarını farklı kılacaktır. Hanehalkı reisinin yaşına göre hanehalkı yapısını anlamak çok önemlidir çünkü bütün grafiksel analizlerde yatay eksen hanehalkı reisinin yaşıdır.

3.2.2.1. Aile Oluşumu

Yeni hanehalklarının yaşam döngüsü boyunca ne zaman oluştuğu çok önemlidir. Örneğin, genç insanlar iş hayatına atıldıkları ama bekar oldukları süre boyunca aileleri ile birlikte yaşamayı tercih ediyorlarsa yeni hanehalkı oluşumu geç yaşlara sarkacaktır. Bu durumda orta yaşlı reislerinin olduğu hanehalklarında çalışan çocukları da olacaktır.

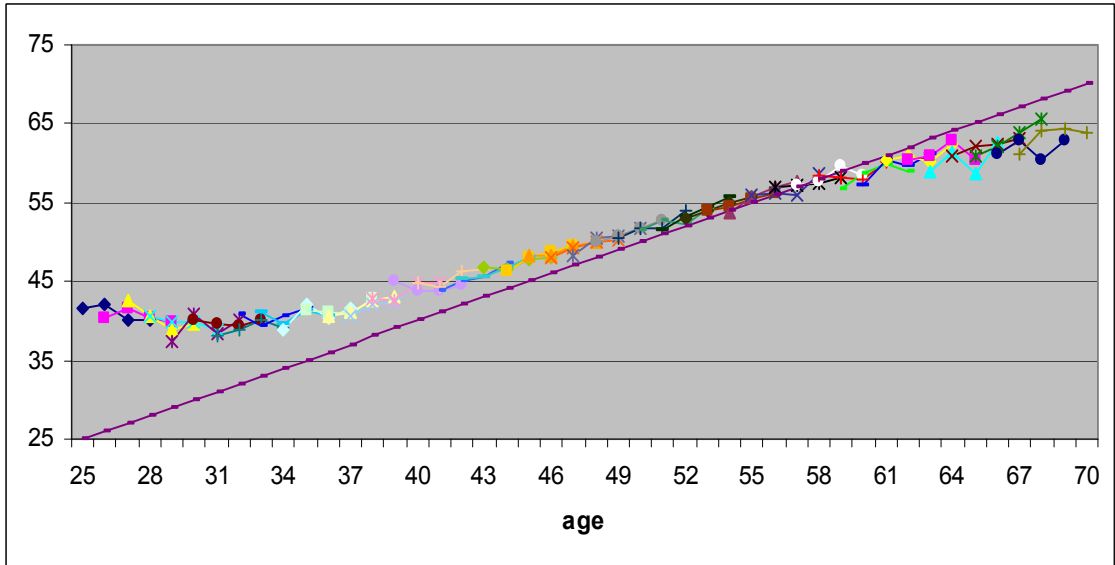
Bu amaçla ilk olarak yeni hanehalkı oluşumunu inceleyeceğiz. Şekil 3.2.1’de kişilerin yaşlarına göre yaşadıkları hanedeki reislerin ortalama yaşı gösterilmektedir. Bu grafiği sonraki grafiklerden ayıran önemli bir özellik sadece hanehalkı reislerini değil tüm bireyleri içermesidir. Tüm bireyler için yaşa göre hanehalkı reisinin ortalama yaşı verilmiştir. Buna göre hanehalkları sadece hanehalkı reisini içerseydi ya da hanehalklarında yaşayan tüm bireyler hanehalkı reisi ile aynı yaşta olsaydı, bu grafik 45 derece çizgisiyle örtüşürdü. Şekil 3.2.1’de görüldüğü üzere erken yaşlarda hanehalkı reisi olma olasılığı düşük olduğu için grafik 45 derece çizgisinin bayağı üzerinde kalmaktadır. Bu yaşlardaki bir çok birey kendilerinden çok daha büyük reislerin (örneğin babaları) olduğu hanehalklarında yaşamaktadırlar. 40’lı yaşlara kadar Şekil 3.2.1’deki grafik 45 derece çizgisinin epey üzerinde kalmaktadır. Attanasio’nun çeşitli Latin Amerika ve Doğu Asya ülkeleri için verdiği benzer şekillerle karşılaştırdığımızda Türkiye’de hanehalkı oluşumunun geç gerçekleştiğini görmekteyiz. Şekil 3.2.1’de gördüğümüz diğer önemli bir özellik ise, yaşlı bireylerin ortalama olarak kendilerinden küçük reislerin olduğu hanehalklarında yaşamasıdır. Bu da bazı yaşlı bireylerin çocukları ile yaşadıklarını göstermektedir.

Şekil 3.2.1: Bireylerin Yaşına Göre Yaşadıkları Hanehalklarının Reislerinin Ortalama Yaşı

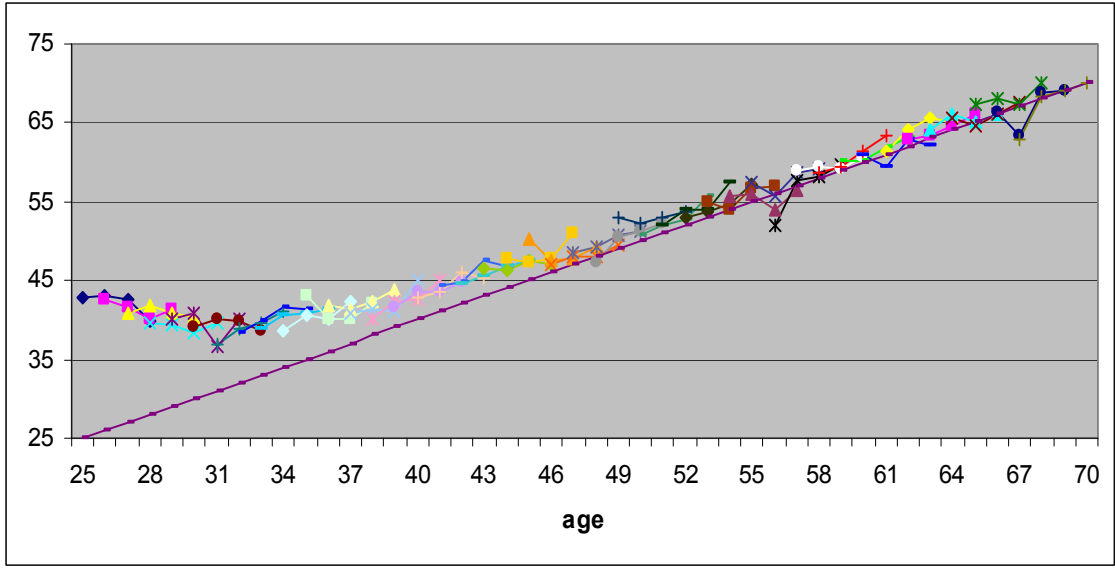

Aile oluşumunu eğitim gruplarına göre de inceledik. Şekil 3.2.2’de ilkökul ve ya daha alt seviyede eğitime sahip olan, Şekil 3.2.3 lise mezunları, Şekil 3.2.4 ise üniversite mezunları için Şekil 3.2.1’i tekrarlamaktadır. Bunlara göre, eğitim seviyesi arttıkça hanehalkı oluşumu daha erken olmaktadır. (Şekil 3.2.4’deki grafik 45 derece eğrisini Şekil 3.2.2’dekine göre çok daha erken kesmektedir.) Ayrıca geç yaşlardaki bireylerin kendinden küçük aile reisleriyle oturması sadece düşük eğitilmiş grup için bariz olarak ortaya çıkmaktadır.

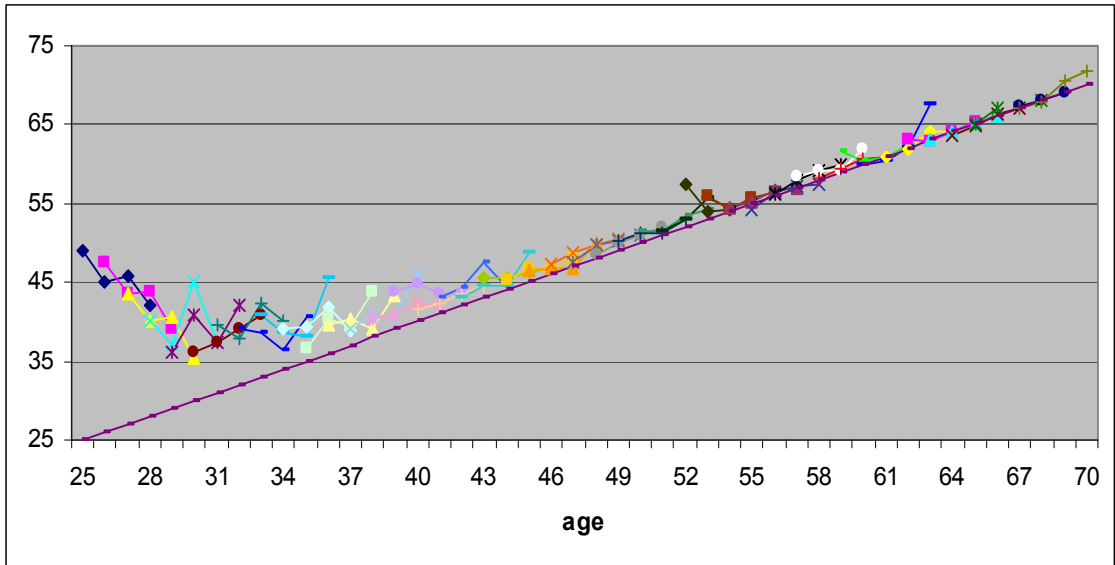
Şekil 3.2.2: Bireylerin Yaşına Göre Yaşadıkları Hanehalklarının Reislerinin Ortalama Yaşı (İlkokul mezunu ve ya daha düşük eğitilmiş)

Şekil 3.2.3: Bireylerin Yaşına Göre Yaşadıkları Hanehalklarının Reislerinin Ortalama Yaşı (Lise mezunları)

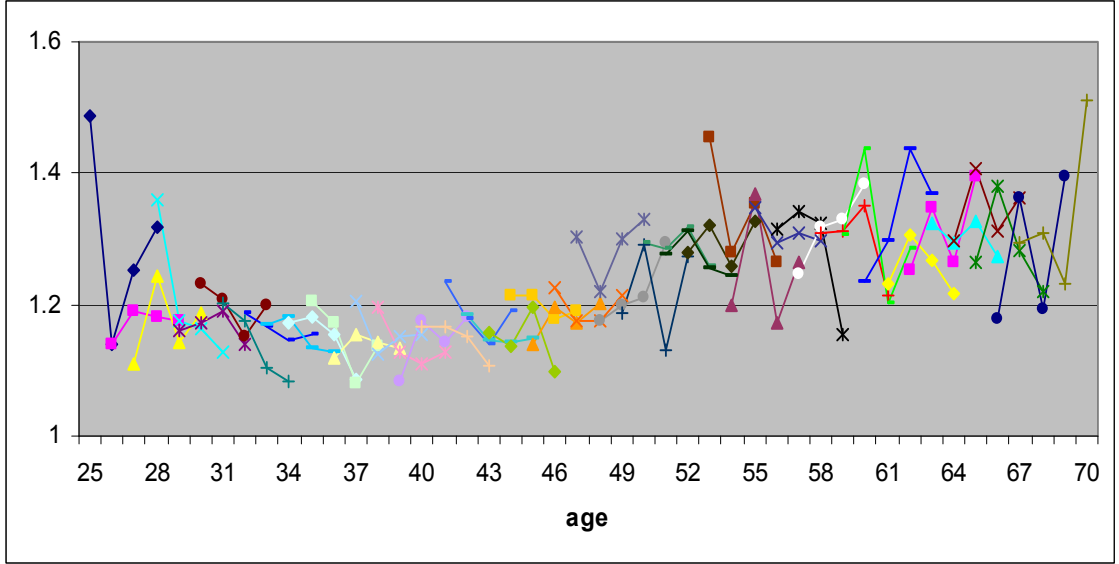
Şekil 3.2.4: Bireylerin Yaşına Göre Yaşadıkları Hanehalklarının Reislerinin Ortalama Yaşı (Üniversite mezunları)

Hanehalkı reislerinin yaşına göre hanehalkı yapısını daha iyi anlamak amacıyla, şimdi ise hanehalkında bulunan nükleer aile sayısını (evli çift sayısını) hanehalkı reisinin yaşına göre Şekil 3.2.5’de çizmekteyiz. Burada U-şekilli bir grafik görmekteyiz. Erken yaşlardaki ortalama nükleer aile sayısı 1.2 iken, bu 40 yaşları civarında biraz daha düşük bir seviyeye inmektedir. (Bu aralıkta yaş ilerledikçe tahminen anne ve babanın beraber evde olma olasılığı düşmektedir, yaşlı ebeveynlerinin vefat etmesi nedeniyle.) Diğer taraftan yaşlı hanehalkı

reislerinin bulunduğu hanehalklarında ortalama nükleer aile sayısı yükselmekte, 1.3 seviyesine ulaşmaktadır (bu yaşlardaki bir çok hanehalkı reisinin evinde evli çocukları bulunması nedeniyle).

Şekil 3.2.5: Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Hanehalkındaki Ortalama Nükleer Aile Sayısı

3.2.2.2. Hanehalkı Reislerinin Eğitim Durumları

Karşılaştığımız doğum yılı gruplarının farklılıklarını anlamak amacıyla, hanehalkı reisinin yaşına göre eğitim seviyelerini bu bölümde karşılaştırıyoruz. Şekil 3.2.6'da hanehalkı reisinin yaşına göre lise mezunu oranların yüzdesi, Şekil 3.2.7'de ise üniversite mezunu olanların yüzdesi verilmektedir. Belli bir yaştan sonra eğitim seviyesinin değişmeyeceğini düşünürsek, bu grafikler bize farklı grupların (doğum tarihine göre) eğitim seviyeleri arasındaki farkı gösterecektir.

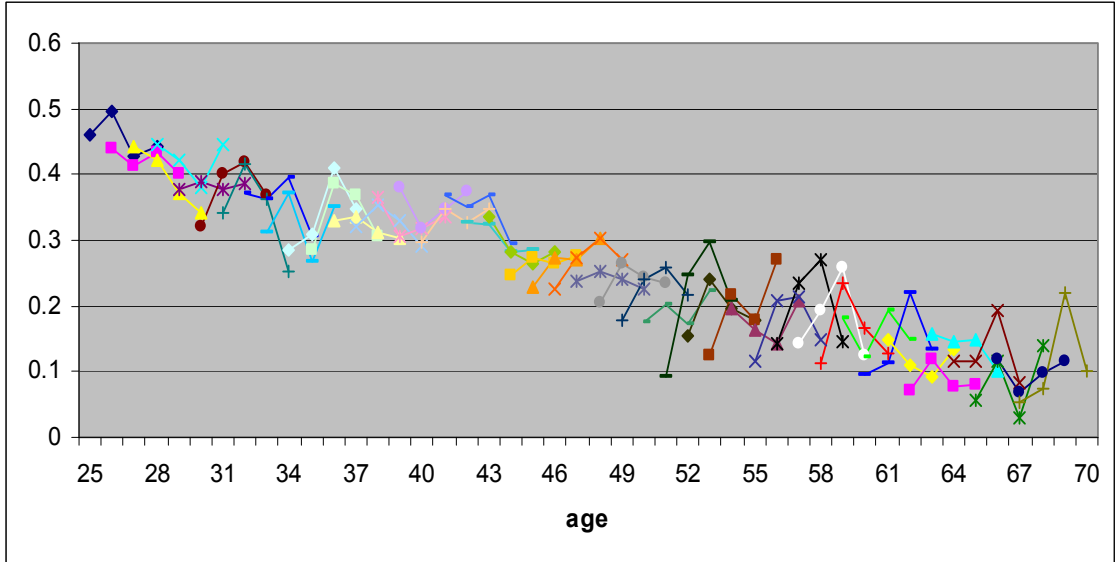
Şekil 3.2.6'da görüldüğü üzere hanehalkı reisinin yaşı arttıkça lise mezunu olma olasılığı önemli ölçüde düşmektedir. Bu da yatay-kesitlerle yapılan bir analizin ne kadar sorunlu olacağını göstermektedir. 25 yaşındakilerle 60 yaşındakileri karşılaştırırken, lise bitirenlerin oranının yüzde 50'ye yakın olduğu bir grup ile yüzde 10 civarında olduğu bir grubu karşılaştırmış olmaktadır.

Şekil 3.2.7'de reisin yaşına göre üniversite mezunu olanların grafiğine baktığımızda ilginç bir şekilde Şekil 3.2.6'dakinden farklı olarak azalan bir eğri görmüyoruz. Halbuki genç gruplardaki (sonradan doğanlar) üniversite bitirme oranı çok daha yüksektir. Bu bulguyu, üniversite mezunlarının hanehalkı kurma zamanlamasıyla açıklayabiliriz. Diğer okul

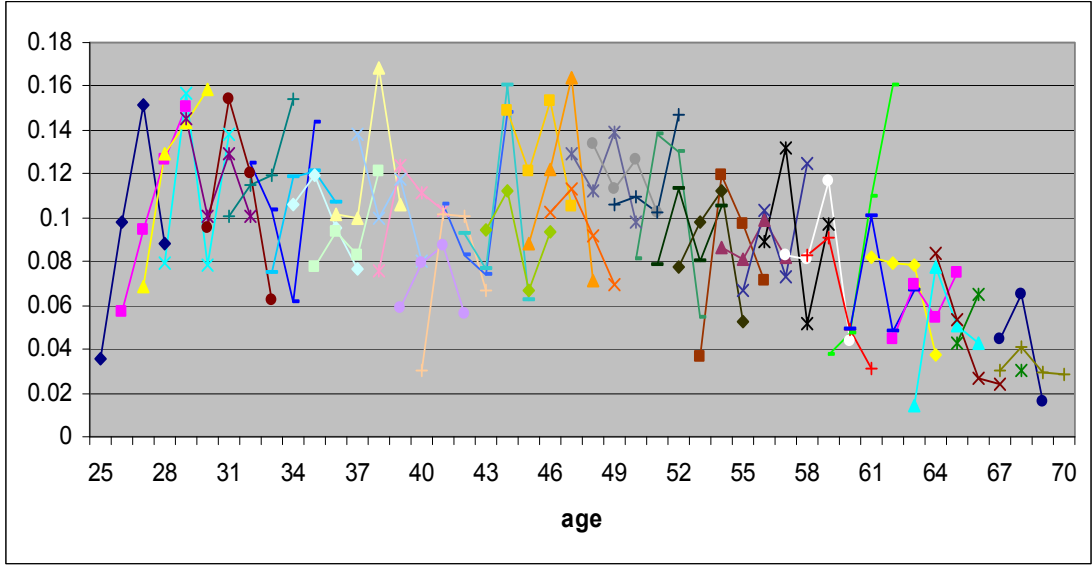
mezunlarına göre üniversite mezunları daha geç hanehalkı kuruyorsa – örneğin daha geç yaşlarda evlenme nedeniyle –, erken yaşlardaki hanehalkları reisleri için üniversite mezunlarının oranı aynı yaşlardaki toplam nüfustaki üniversite mezunu oranından düşük olacaktır.

Üniversite mezunlarının daha geç hanehalkı kurduklarının diğer bir işaretini ise Şekil 3.2.7’de genç grupları zaman üzerinde takip ettiğimizde görmekteyiz. Örneğin, 1977 yılı doğumlu grubu alacak olursak (2002 yılında 25 yaşında olanları), bu grup için üniversite mezunu olma oranının zamanla arttığını görüyoruz çünkü 1977 yılı doğumlu üniversite mezunları için 2004 yılında 27 yaşındayken hanehalkı reisi olma olasılığı, 2002 yılında 25 yaşındayken hanehalkı reisi olma olasılığından daha yüksektir.

Şekil 3.2.6: Yaşa Göre Hanehalkı Reislerinin Lise Mezunu Olma Oranı

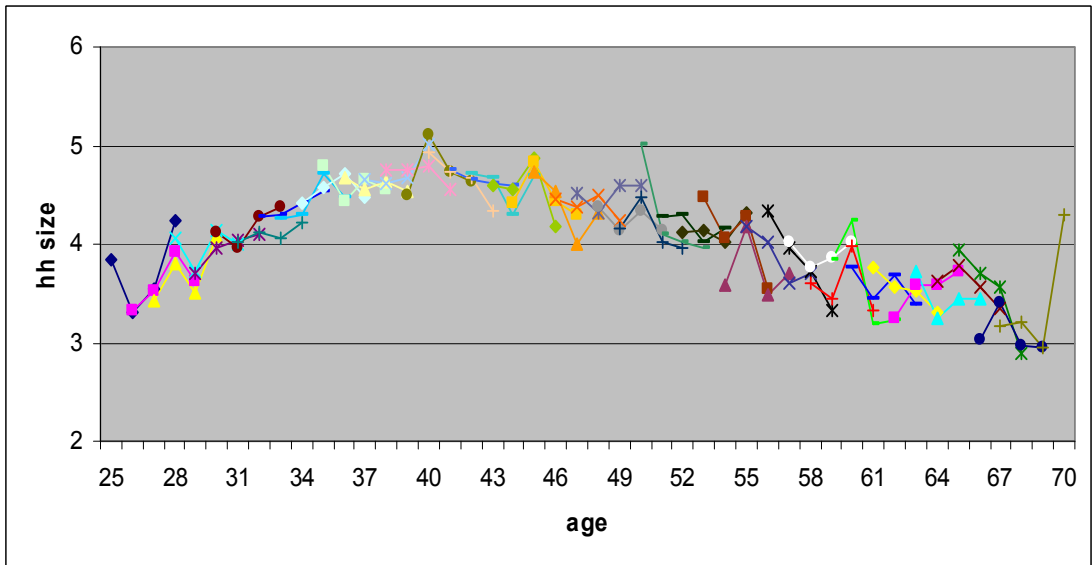
Şekil 3.2.7: Yaşa Göre Hanehalkı Reislerinin Üniversite Mezunu Olma Oranı

3.2.2.3. Hanehalkı Büyüklüğü

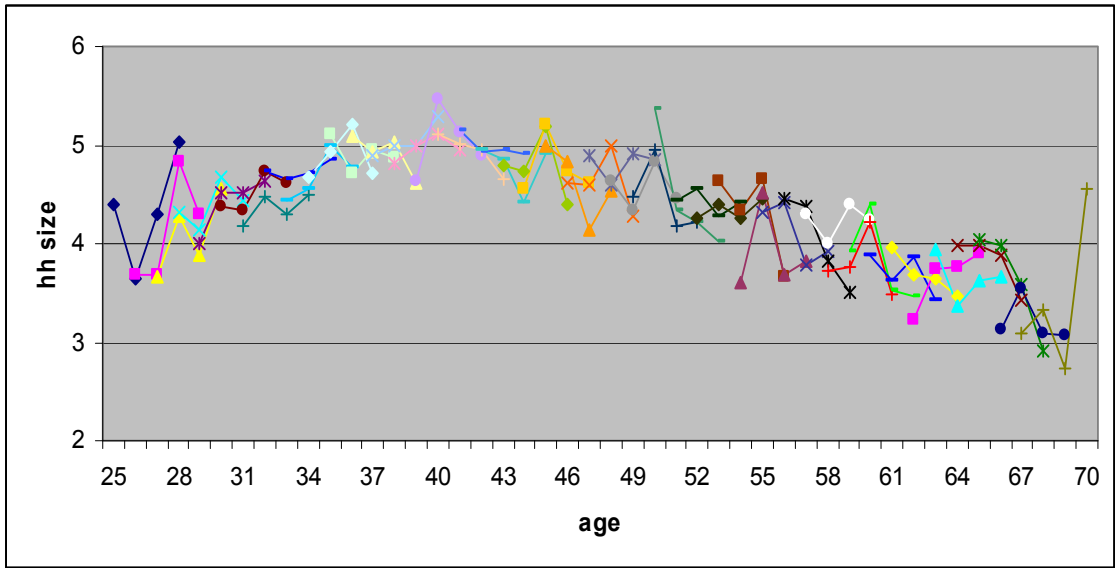
Hanehalkı tüketimi, o hanehalkının büyüklüğüne bağlı olacaktır. Hanehalkı büyüklüğü ise hanehalkı reisinin yaşına göre değişmektedir. Şekil 3.2.8 bu değişimi göstermektedir. Buna göre 20’li yaşların sonunda Hanehalkı büyüklüğü ortalamada 4 kişiden az iken 30’lu yaşların sonunda 40’lı yaşların başında 5 kişiye yaklaşmaktadır. Hanehalkı büyüklüğü 40 yaşından sonra tekrar bir düşüş eğilimine girmekte ve 70 yaşına doğru 3 kişiye kadar inmektedir.

Şekil 3.2.8: Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Hanehalkı Büyüklüğü

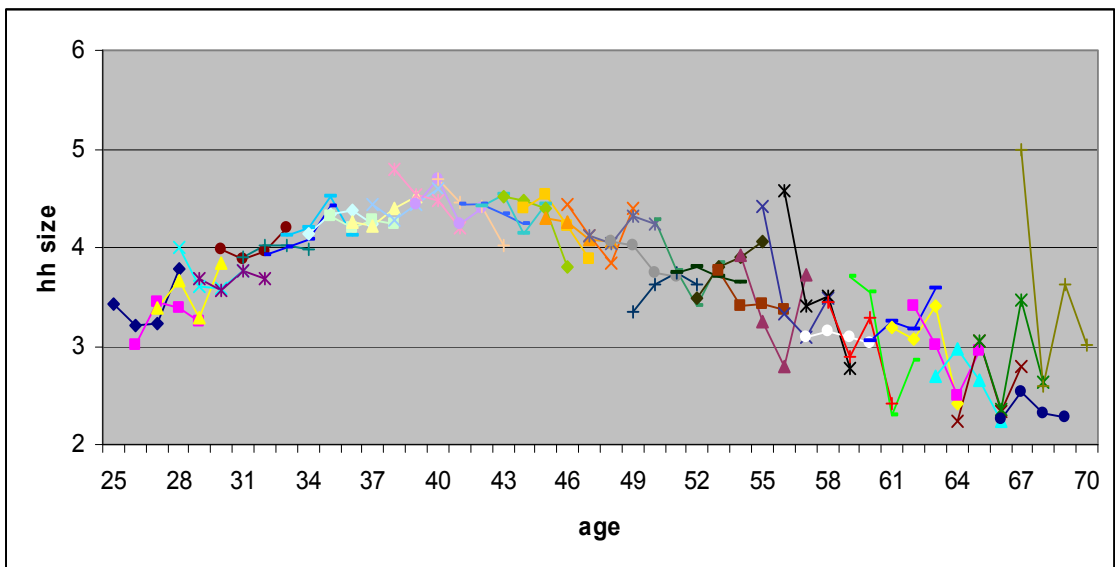

Daha sonrasında hanehalkı büyüklüğünün hanehalkı reisinin yaşına göre değişimini reisin eğitim durumuna göre incelemekteyiz. Şekil 3.2.9 ilkokul ve daha düşük eğitilmiş, Şekil 3.2.10 lise mezunları, Şekil 3.2.11 ise üniversite mezunları için Şekil 3.2.8'i tekrarlamaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe Hanehalkı büyüklüğünün küçüldüğünü görmekteyiz. En düşük eğitim grubu için grafiğin tepe noktası 5 kişideyken, lise mezunları için 4.5 kişi civarında, üniversite mezunları içinse 4 kişi civarında olduğunu görmekteyiz.

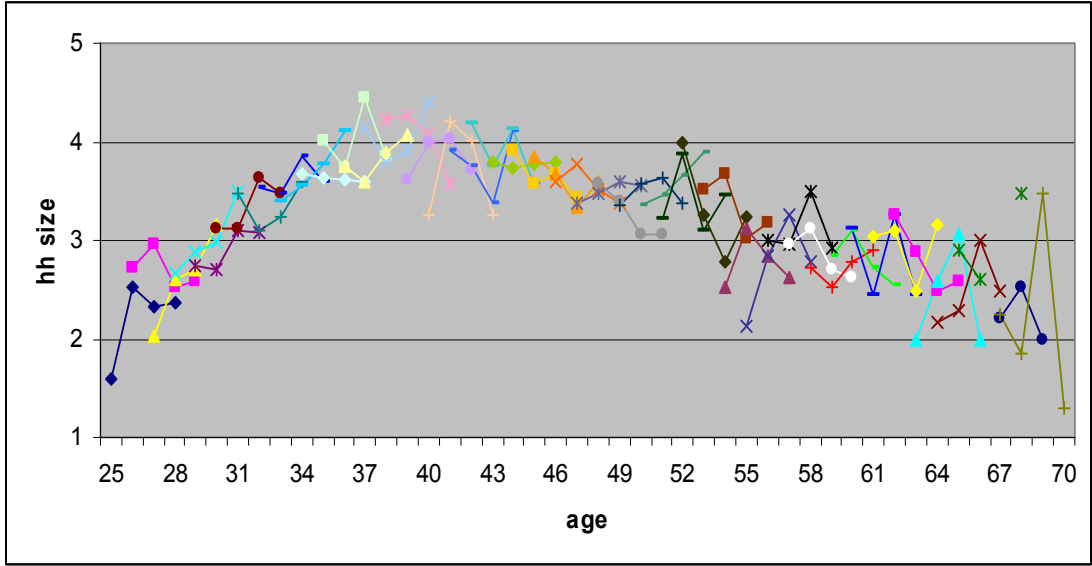
Şekil 3.2.9: Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Hanehalkı Büyüklüğü (İlkokul ve ya daha düşük eğitilmiş)

Şekil 3.2.10: Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Hanehalkı Büyüklüğü (Lise mezunu)

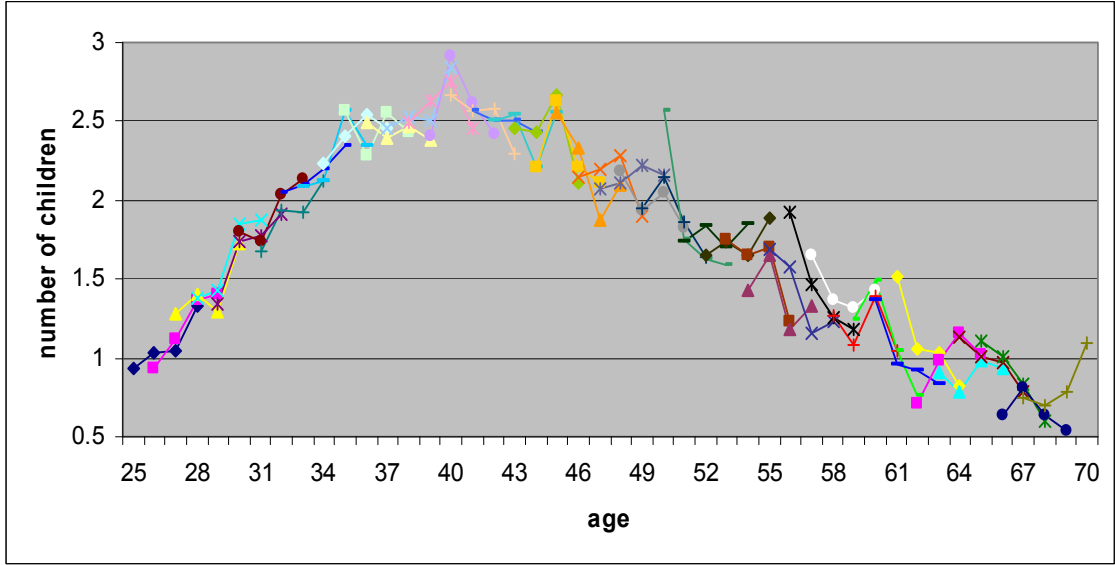

Şekil 3.2.11: Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Hanehalkı Büyüklüğü (Üniversite mezunu)

Bu bölümde son olarak hanehalkı reisinin yaşına göre hanedeki çocuk sayısını inceliyoruz. Şekil 3.2.12'den görüleceği üzere hanehalkı büyüklüğündekine benzer bir kambur şekil bulmaktayız. Fakat, bu kambur şekil daha belirgindir, çünkü hanehalkı büyüklüğü grafiğinin ilk ve son kısımları birden fazla nükleer ailenin beraber yaşadıkları döneme denk geldiğinden daha yukarı çıkmaktadır. Şekil 3.2.12'ye göre çocuk sayısı 35 ile 45 yaşları arasındaki reislerin buldukları hanehalklarında maksimum değerine, 2,5 çocuk, ulaşıyor.

Şekil 3.2.12: Hanehalkı Reisinin Yaşına Göre Çocuk Sayısı

3.2.3. Gelir, Tüketim ve Tasarrufların Grup Analizler

Burada, 3.2.1 bölümünde açıklanan yöntemi kullanarak gelir, tüketim ve tasarruf grafiklerini yaş, grup ve zaman etkilerine ayıracağız. Böylece bu değişkenlerin gerçek yaşam döngüsü eğrilerini çıkartmış olacağız.

Bu değişkenleri kişi seviyesinde değil de hanehalkı seviyesinde incelemekteyiz. Bunun nedeni ise tasarruf ve tüketim kararının hanehalkı seviyesinde veriliyor olmasıdır.

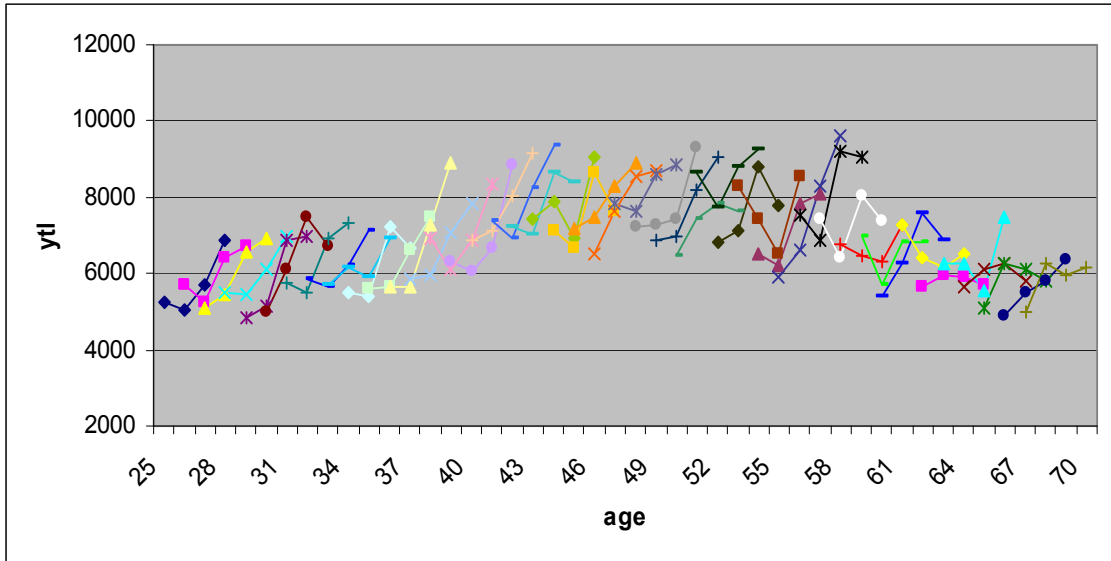
3.2.3.1. Gelir Analizi

Şekil 3.2.13'te hanehalkı geliri hanehalkı reisinin yaşına göre çizilmiştir. Bu şekil her bir doğum tarihi grubu için çizilen grafiklerin birleşiminden oluşmaktadır. Her bir nokta o grup için o yıl olan gözlemlerin medyan değeridir. (Hücreler grup-yıl şeklindedir.)

Şekil 3.2.13'te göze çarpan ilk özellik kambur şekilli yapıdır. Hanehalkı 40'lı yaşların sonu 50'li yaşların başında tepe yapmaktadır. Benzer kambur şekil çeşitli gelişmiş ülkeler için de bulunmuştur (Poterba, 1994). Fakat, Türkiye için kamburun tepesinin biraz daha geç yaşlarda olduğunu ve grafiğin sağ tarafındaki (yüksek yaşlardaki) düşüşün daha az belirgin olduğunu görmekteyiz. Bu durum Şekil 3.2.5'te gösterdiğimiz hanehalkında mevcut bulunan çekirdek aile sayısı ile ilişkilidir. Geç yaşlardaki reislerin bulunduğu hanehalklarındaki ortalama çekirdek aile sayısı (dolayısıyla gelir kazanan sayısı) daha yüksektir.

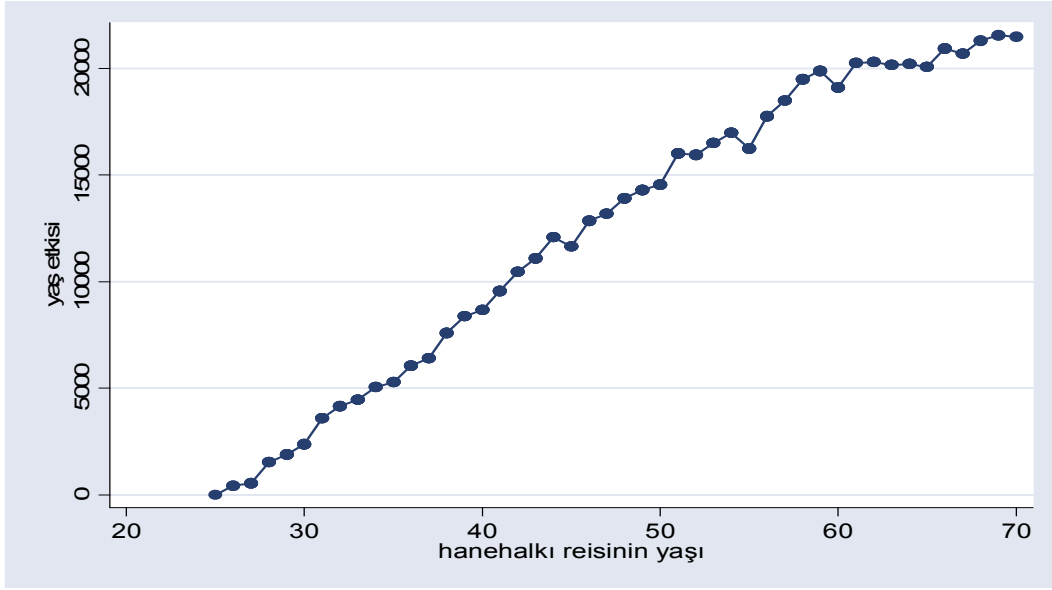
Şekil 3.2.13'te grup etkilerini de görmek de mümkündür. Genel olarak, her bir grup için gelir eğrisi kendinden bir sonraki eğriden (daha önce doğmuş grubun eğrisi) daha yukarıda kalmaktadır.

Şekil 3.2.13: Gruplara Göre Medyan Gelir

Şekil 3.2.14'de (3.3.3) numaralı denklemin hesaplanmasından elde ettiğimiz yaş parametreleri gösterilmiştir. Burada ilginç bir sonuçla karşılaşmaktayız. Şekil 3.2.13'te verilen grafikte hanehalkı gelirinun yaşa göre önce arttığını sonra ise azaldığını görmüştük. Burada ise, aslında grup ve zaman etkilerini kontrol ettiğimiz zaman reisin yaşı ile hanehalkı gelirinun devamlı arttığını görmekteyiz. Bu artan şekil aynı zamanda konkav bir yapıya da sahiptir: artıştaki artış hızı azalmaktadır. Bu özellikle 60 yaşından sonra daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hanehalkı gelirinun erken yaşlarda görülen hızlı artış yine hanehalkı oluşumuyla ilgili olabilir. Yüksek eğitilmiş, ve dolayısıyla yüksek gelirli, kişilerin geç hanehalkı oluşturduklarını görmüştük.

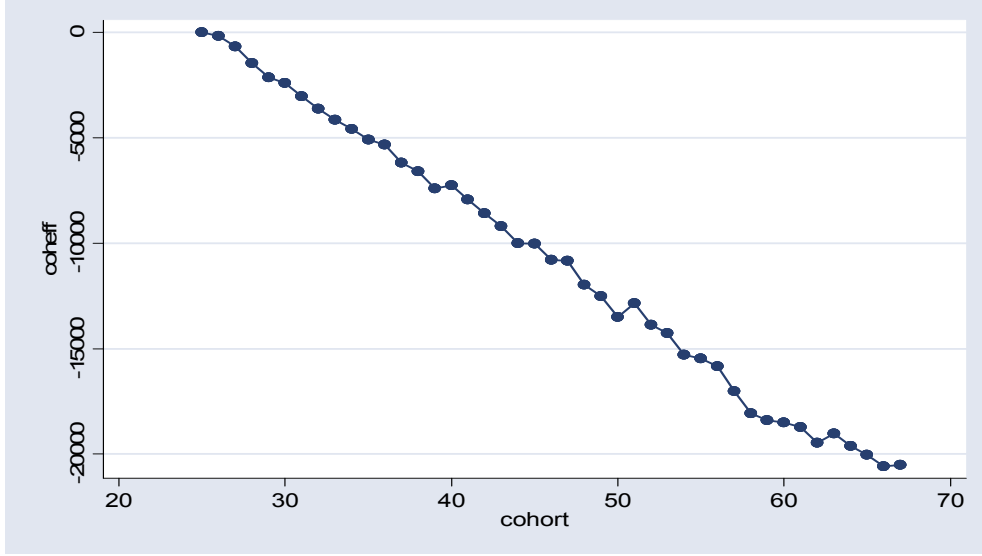
Şekil 3.2.14: Hanehalkı Gelirindeki Yaş Etkisi

Şekil 3.2.15’de ise grup etkilerini görmek adına, hanehalkı gelirlerinin her grup için nasıl farklılaştığını – 2002 yılında 25 yaşında olan en genç gruba kıyasla – gösteriyoruz. Buna göre sonradan doğanların gelirlerinin daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Bu da ekonomik büyümenin sonraki grupları avantajlı hale getirdiğini göstermektedir. Şekil 3.2.15’de gördüğümüz diğer bir özellik ise, sonraki grupların avantajlı pozisyonu, 1958 grubuyla itibaren yavaşlamaktadır.

Yaşlı grupların daha düşük gelire sahip olması Şekil 3.2.13’te gördüğümüz kambur şekli de açıklamaktadır. Her grup için, Şekil 3.2.14’de görüldüğü üzere gelir yaşa göre sürekli artan bir trend sergilese de, Şekil 3.2.13’ün sağ tarafındaki (geç yaşlardaki) gelirler daha çok yaşlı gruplardan sol tarafındaki gelirler ise genç gruplardan gelmektedir. Yaşlı grupların gelirleri daha düşük olduğundan, Şekil 3.2.14’teki grafiğin sağ tarafını alt yöne çekmekte ve Şekil 3.2.13’te gördüğümüz kambur şekli oluşturmaktadır.

Şekil 3.2.15: Hanehalkı Gelirindeki Grup Etkisi

Yöntem bölümünde açıklandığı üzere, zaman etkilerinin bir trendi olmadığı varsayımı yapılmıştı. Toplamları sıfıra sabitlenen zaman etkileri bu anlamda, olası bir trend çıkarıldıktan sonraki, konjonktürel dalgalanmaları yakalayacaktır. Şekil 3.2.16'da bu etkiler gösterilmektedir. Buna göre 2002, 2004 ve 2005 yıllarındaki artış bu dönem boyunca var olan ortalama artıştan daha yüksek olmuştur.

Şekil 3.2.16: Hanehalkı Gelirindeki Zaman Etkisi

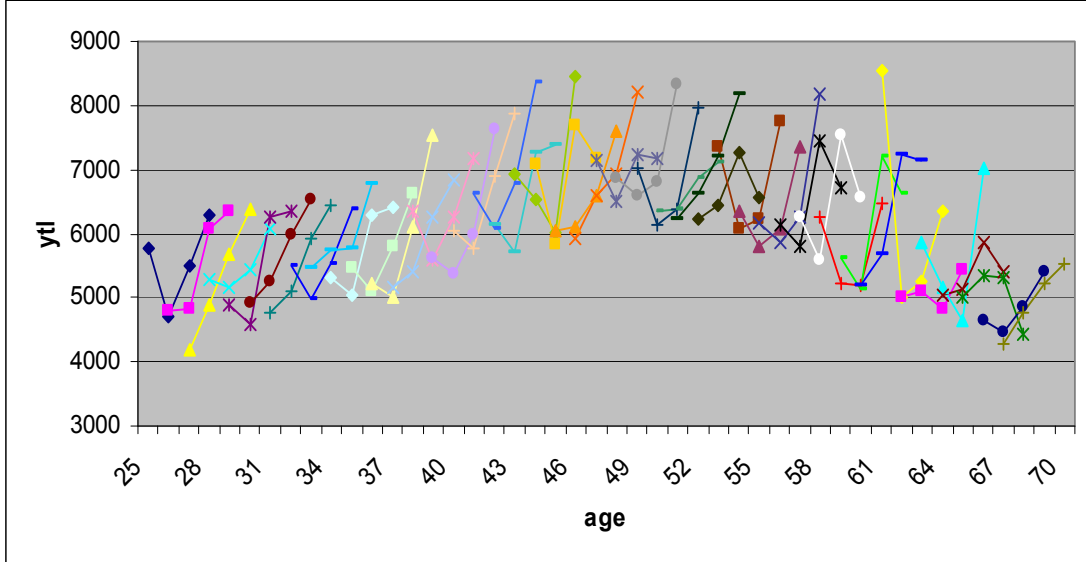

3.2.3.2. Tüketim

Bu bölümde sentetik panel yöntemleri kullanarak tüketim incelenecek ve yaş, grup ve yıl etkileri ayrıştırılacaktır. Şekil 3.2.17'de gruplara göre tüketim eğrileri çizilmiştir. Gelirde

olduğu gibi tüketimde de kambur şekilli bir yapı görmekteyiz. Tüketim 40'lı yaşların sonu 50'li yaşların başında tavan yapmaktadır.

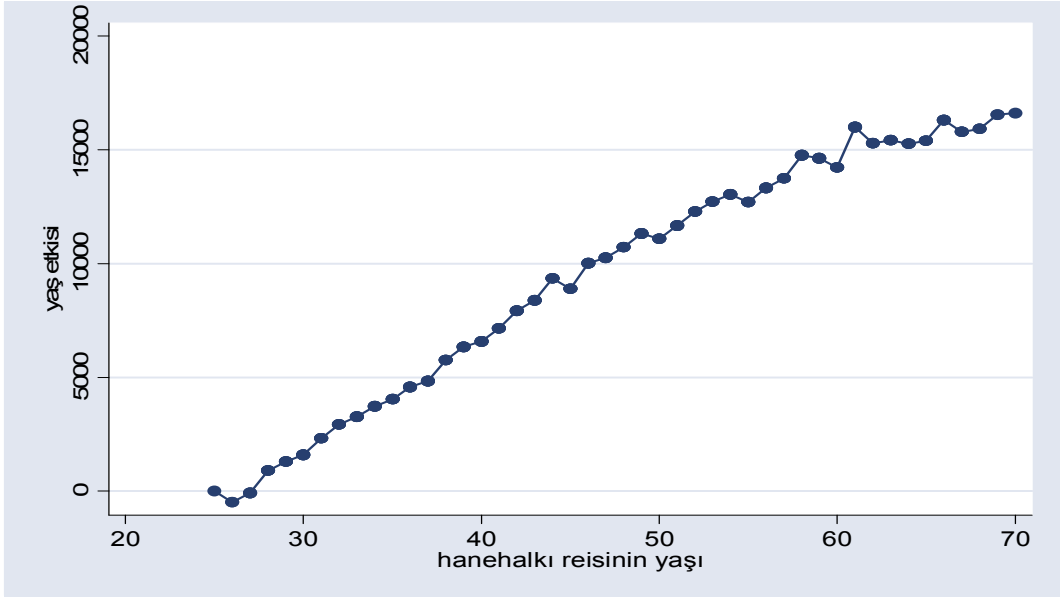
Şekil 3.2.17: Gruplara Göre Medyan Tüketim

Şekil 3.2.17’de gösterilen verilerle yöntemde açıkladığımız (3.3.3) numaralı denklemi kullanarak yaş, grup ve yıl etkilerini ayrıştırdık. Yaş etkileri aşağıda Şekil 3.2.18’de verilmiştir.

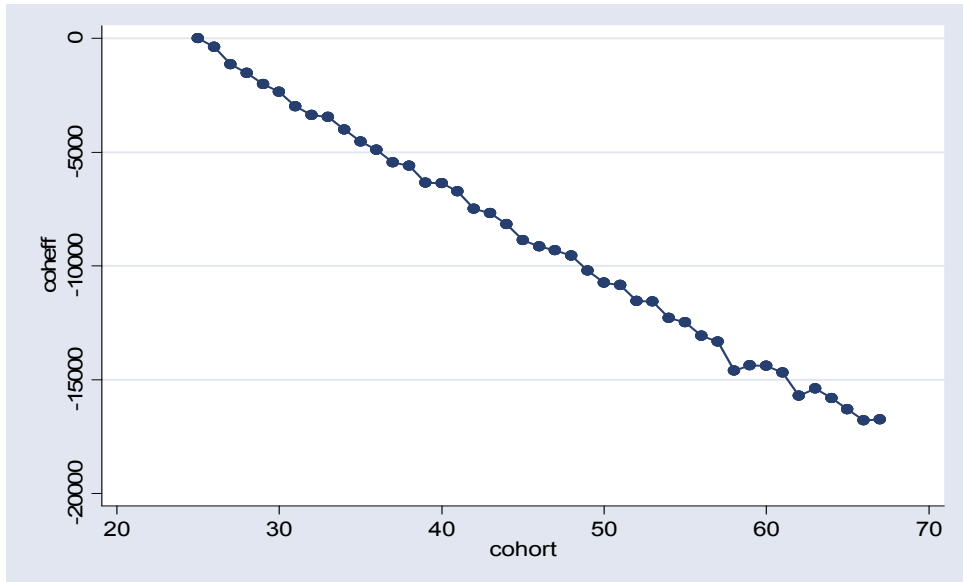
Hanehalkı tüketimi yaşa göre sürekli artan bir fonksiyondur. Hanehalkı geliri de aynı şekilde yaşa göre artan bir fonksiyon olarak bulunmuştu. Yine hanehalkı geliri için olduğu gibi, yatay kesitlerle bulunan tüketim yaş ilişkisi – Şekil 3.2.15’de görülen kambur şekil – aslında grup ve yıl etkilerinin yaş etkisinden ayrıştırılmamasından ortaya çıkmaktadır. Şekil 3.2.18’de görüldüğü üzere erken doğan grupların tüketimleri daha düşüktür. Aslında bütün grupların tüketimi yaş ile artmasına rağmen, Şekil 3.2.15’in sağ tarafındaki, geç yaşlardaki, veriler erken doğan gruplardan geldiği ve bu erken doğan grupların tüketimi daha düşük olduğu için kambur şekil oluşmaktadır.

Şekil 3.2.18: Hanehalkı Tüketimindeki Yaş Etkisi

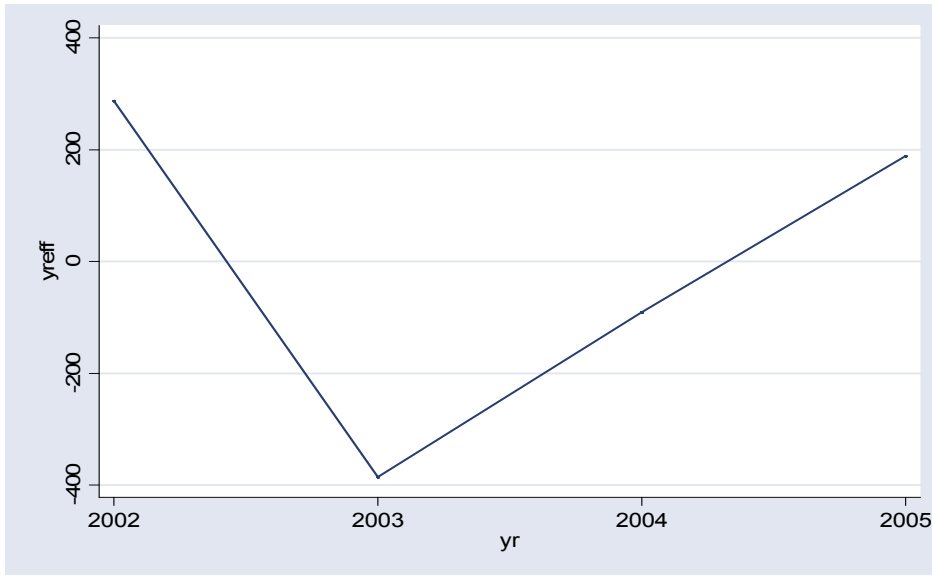
Şekil 3.2.18 ile ilgili diğer önemli bir faktör ise buradaki yaş ile artış miktarının Şekil 3.2.14’de verilen gelirin yaş ile artışından daha az olmasıdır. Diğer bir deyişle, yaş ile hanehalkı gelirindeki artış tüketimdeki artıştan daha yüksektir.

Şekil 3.2.19: Hanehalkı Tüketimindeki Grup Etkisi

Şekil 3.2.20’de ise hanehalkı tüketimindeki yıl etkileri verilmiştir. Buna göre 2002 ve 2005 yıllarındaki tüketim değerleri bu süre içindeki tüketimdeki değişim trendinin üzerinde olmuştur.

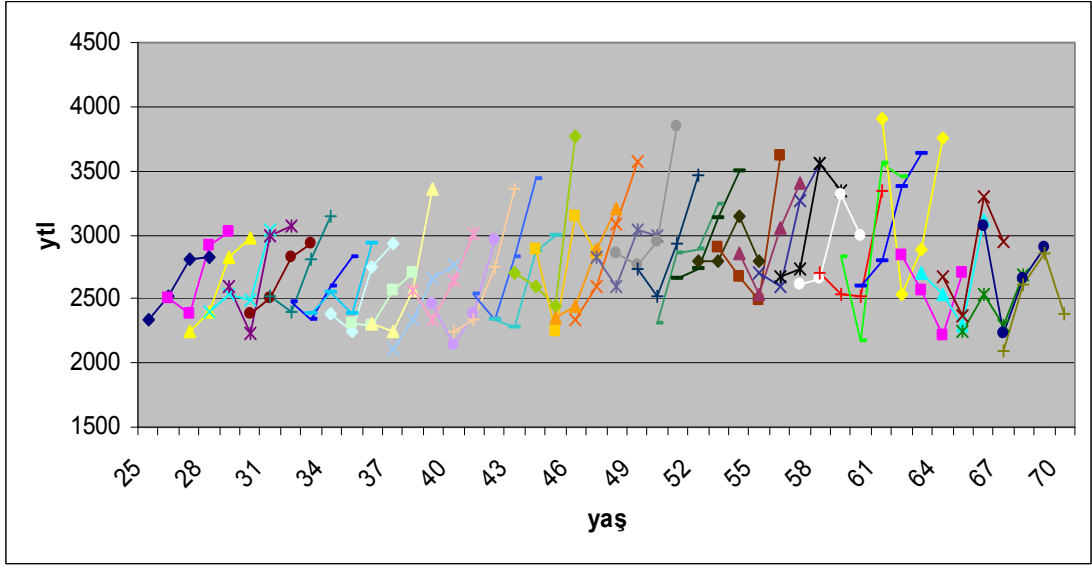
Şekil 3.2.20: Hanehalkı Tüketimindeki Yıl Etkisi

Gelir ve tüketimin yaşam döngüsü boyunca seyirleri benzer bulunmuştur. Carroll ve Summers (1991), bu benzerliğin yaşam döngüsü hipotezi ile çeliştiğini öne sürmüşlerdir. Fakat bu analizlerin içermediği önemli unsurlar vardır: hanehalkı kompozisyonundaki ve işgücü arzı kararlarındaki zaman üzerinde değişim. Hanehalkı büyüklüğünü incelediğimiz zaman bu büyüklüğün yaşam döngüsü boyunca değişiminin tüketimdekine benzer bir seyir izlediğini görmekteyiz (Şekil 3.2.8). Bununla birlikte, hanehalkı büyüklüğü eğrisinin tepesi biraz daha erken yaşlarda, 40'ların başında, olmaktadır.

Hanehalkı büyüklüğünün etkisini kontrol etmek amacıyla, yetişkin eşdeğerinde tüketimi de inceledik. Hanehalkı büyüklüğünün yetişkin eşdeğerini hesaplamak için OECD tanımını kullanarak ilk erişkine 1, diğerlerine ise 14 yaş ve üzerinde iseler 0,5, 14 yaşının altında iseler 0,3 değeri verilmiştir. Buna göre düzenlenmiş medyan yetişkin eşdeğerinde tüketim Şekil 3.2.21'de verilmiştir. Bu şekilde yetişkin eşdeğerindeki tüketimin çok daha yatay bir seyir izlediğini, yaşam döngüsü boyunca pek fazla değişmediğini görmekteyiz. Bu bulgu ise yaşam döngüsü hipotezini destekler niteliktedir. Benzer şekilde Attanasio (1994) A.B.D. için, Banks ve Blundell (1994) ve Attanasio ve Browning (1995) İngiltere için, Attanasio ve Szekely (2000) ise Peru, Meksika ve Tayland için benzer yatay seyirli yetişkin eşdeğerinde tüketim eğrileri bulmuşlardır.

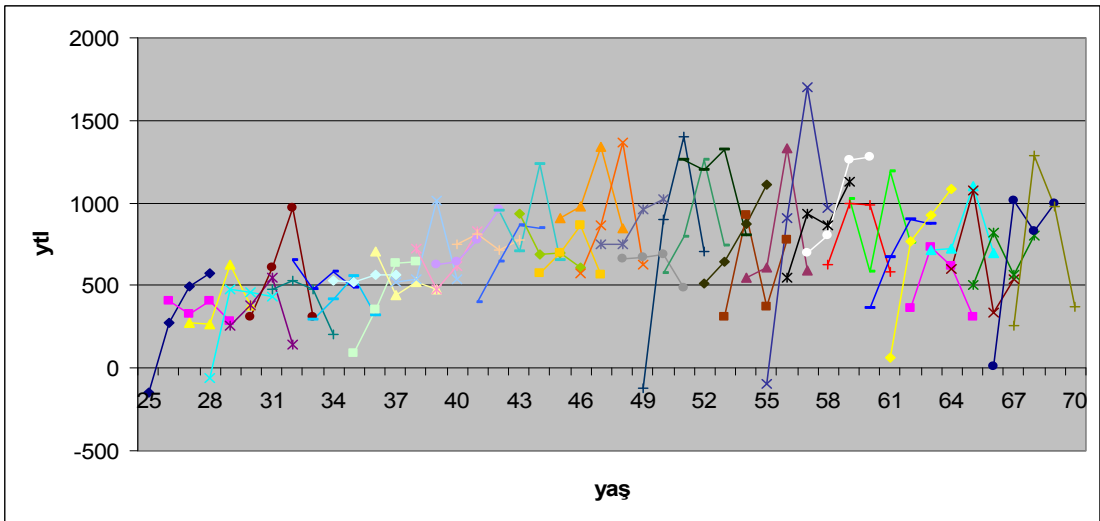
Şekil 3.2.21: Gruplara Göre Medyan Yetişkin Eşdeğerinde Tüketim

3.2.3.3. Tasarruf

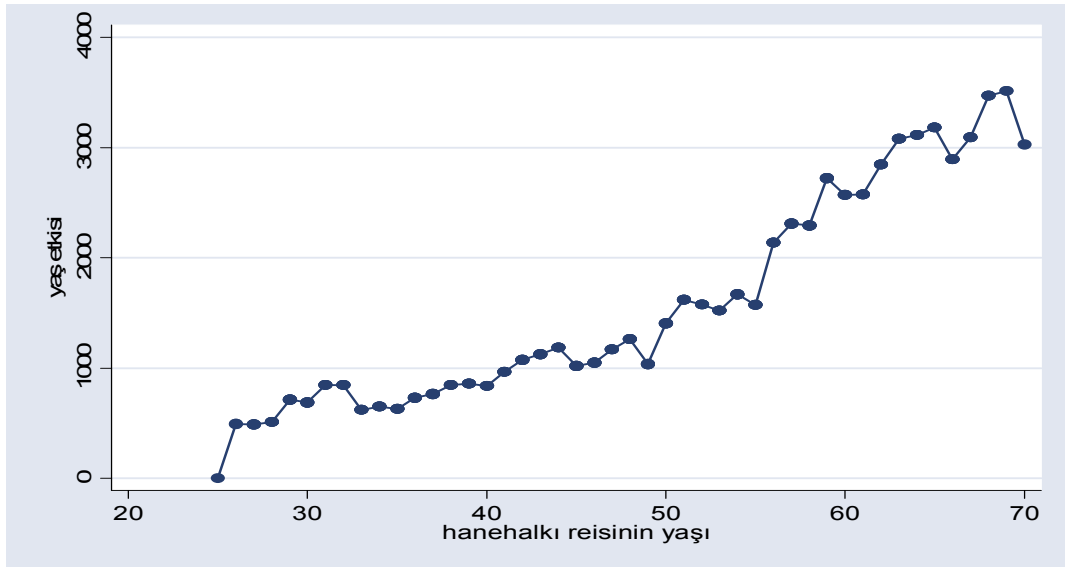
Tasarruf gelir ile tüketim arasındaki fark olarak tanımlanmıştır. Buna göre, her grup için yaşa göre medyan tasarruf miktarı Şekil 3.2.22’de gösterilmektedir. Medyan tasarruf bütün yaş grupları için pozitif olarak ortaya çıkmaktadır. Medyan tasarruf miktarında 50’li yaşlara kadar belirgin bir artış vardır; bu yaşlardan sonra görece sabitlenmekte ve sonrasında hafif bir düşüş eğilimi göstermektedir. Hanehalkı yıllık tasarruf miktarı 40’lı yaşlardan sonra 2002 fiyatlarıyla 500TL’nin biraz üzerindedir.

Şekil 3.2.22: Gruplara Göre Medyan Tasarruf

Şekil 3.2.23'te grup ve yıl etkileri ayrıştırıldıktan sonra ortaya çıkan yaş etkisi gösterilmektedir. Buna göre tasarruf miktarı yaş ile artmaktadır. Fakat bu artıştaki hız yaşam döngüsünün çeşitli bölümlerinde farklıdır. 50 yaşına kadar olan tüketim miktarındaki yaşa göre artış hızı, sonraki yaşlardaki artış hızından daha düşüktür. Tasarruf miktarında yaşa göre gözlemlenen artış özellikle 50 ile 60 yaşları arasında çok belirgindir. Şekil 3.2.23'te ortaya çıkan tasarruf miktarı yaş ilişkisi Şekil 3.2.22'de görülen hafif kambur şekilden çok farklıdır.

Şekil 3.2.23: Tasarruf Miktarındaki Yaş Etkisi

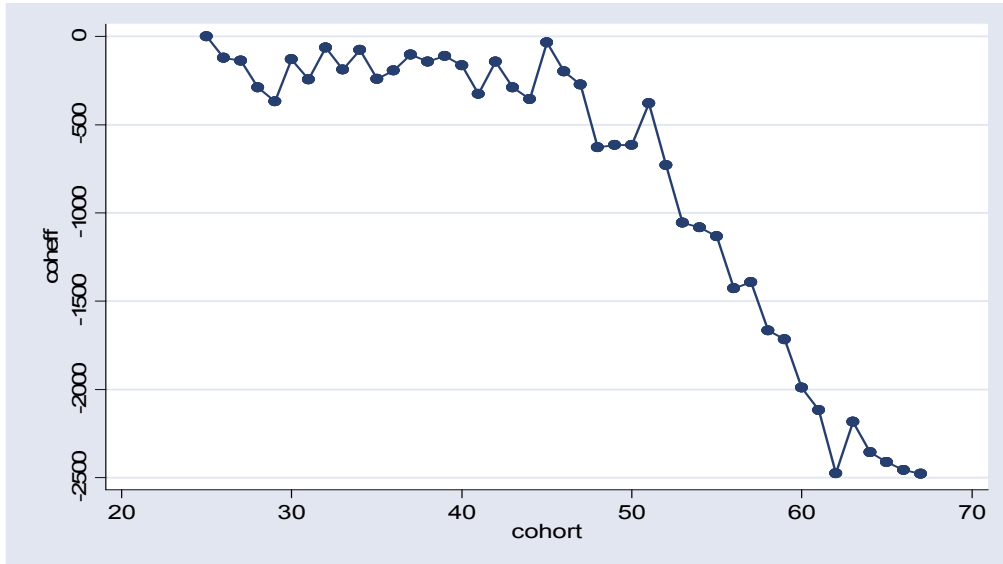
Şekil 3.2.23'te gösterilen yaş-tasarruf eğrisinde ortaya çıkan en ilginç özellik geç yaşlarda tasarrufun daha yüksek olmasıdır. Bu yaşam döngüsü hipoteziyle uyuşmamakla beraber, hatırlayalım ki bu analiz hanehalkı kompozisyonunu kontrol etmemektedir. Dolayısıyla yaşam-döngüsü hipotezi hakkında bu bulguyla bir sonuca varmak mümkün değildir. Diğer taraftan, burada bulunan yaş ile sürekli artan tasarruf miktarı Attanasio'nun (1994) A.B.D. için ve Japelli ve Pagano'nun (1994) İtalya için gösterdiği sonuçlardan çok farklıdır.

Şekil 3.2.23'te gördüğümüz tasarruf ile yaş arasındaki pozitif ilişki, daha önce gelir ile yaş arasında gördüğümüz pozitif ilişkiye benzerdir. Fakat Şekil 3.2.14'te gördüğümüz üzere gelir yaş ile azalan bir şekilde artmakta iken (konkav), tasarruf yaş ile 60 yaşına kadar artan bir şekilde artmaktadır.

Şekil 3.2.24'de ise tasarruf miktarının doğum tarihi grubuna göre nasıl değiştiği gösterilmektedir. Buna göre 1955 yılından sonra doğan gruplar (2002 yılında 47 yaşında ve altında olanlar) arasında tasarruf miktarında bir farklılık görülmemektedir. Diğer taraftan

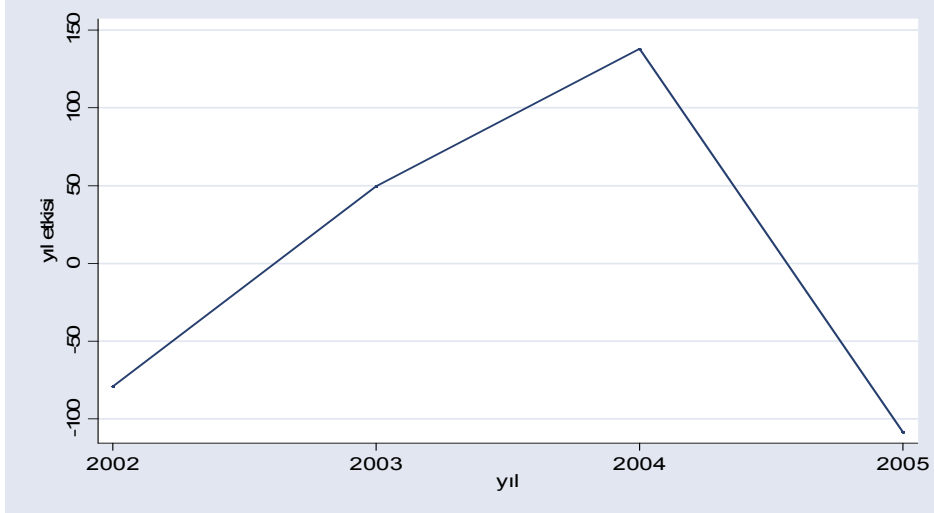
1955 yılından önce doğanlar için bir önceki grup (daha önce doğanlar) daha az tasarruf etmektedir. Özellikle 1940 ile 1955 arasında doğan gruplarda her grup bir önceki gruptan tasarruf miktarı açısından önemli bir fark göstermektedir. Tasarruf miktarındaki bu değişim davranış değişikliğinden kaynaklanıyor olmak zorunda değildir. Sonra doğanların yaşam boyu gelirleri daha yüksek olduğu için daha çok tasarruf ediyor olabilirler. Diğer taraftan sonra doğanların daha yüksek gelire sahip olması 1955 sonrası doğanlar için de geçerlidir, ama onların tasarruf miktarları arasında böyle bir fark görülmemektedir. (Şekil 3.2.15'den görüleceği üzere, gelirdeki grup etkisi monotondur, yani bütün gruplar için bir önceki doğum tarihi grubunun geliri daha düşüktür.)

Şekil 3.2.24: Tasarruf Miktarındaki Grup Etkisi

Şekil 3.2.25'te tasarruf miktarındaki yıl etkileri çizilmiştir. Buna göre bu dönemdeki tasarruf miktarındaki genel değişim trendini göz önüne aldıktan sonra, 2002 ve 2005 yıllarındaki tasarruf miktarı daha aşağıda kalmıştır. Hatırlayalım ki, yatay kesit analizlerinde bulunduğu üzere, 2005 yılı tüketim patlamasının yaşandığı bir yıldır.

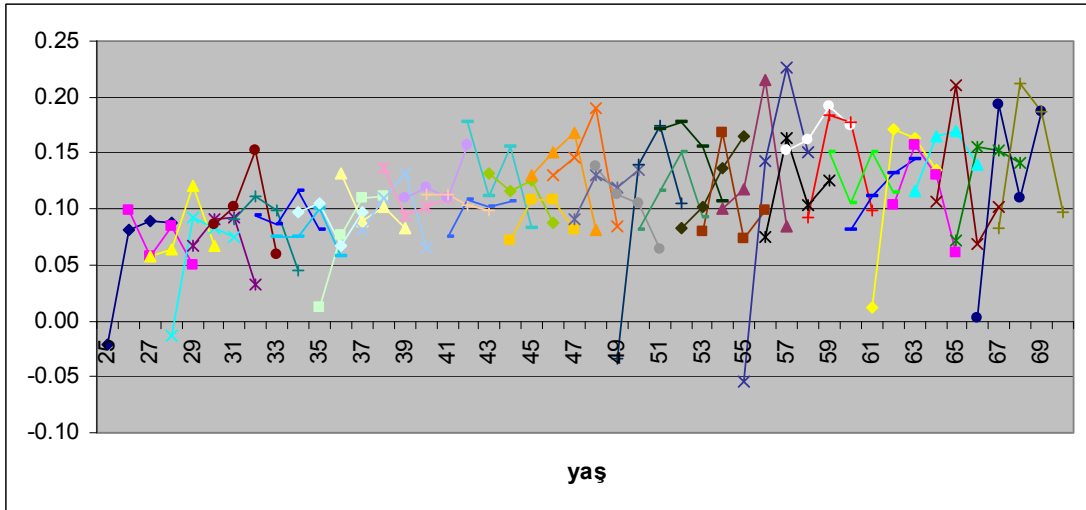
Şekil 3.2.25: Tasarruf Miktarındaki Yıl Etkisi

3.2.3.4. Tasarruf Oranı

Bu bölümde ise medyan tasarruf oranı üzerindeki yaş, grup ve yıl etkilerini irdeliyoruz. Şekil 3.2.26'da doğum tarihi gruplarına göre medyan tasarruf oranı yaşa bağlı olarak verilmiştir. Burada yavaşça artan bir eğri ortaya çıkmaktadır. 40 yaşından önce tasarruf oranı yüzde 10'un biraz altında, sonrasında ise yüzde 10'un biraz üzerindedir.

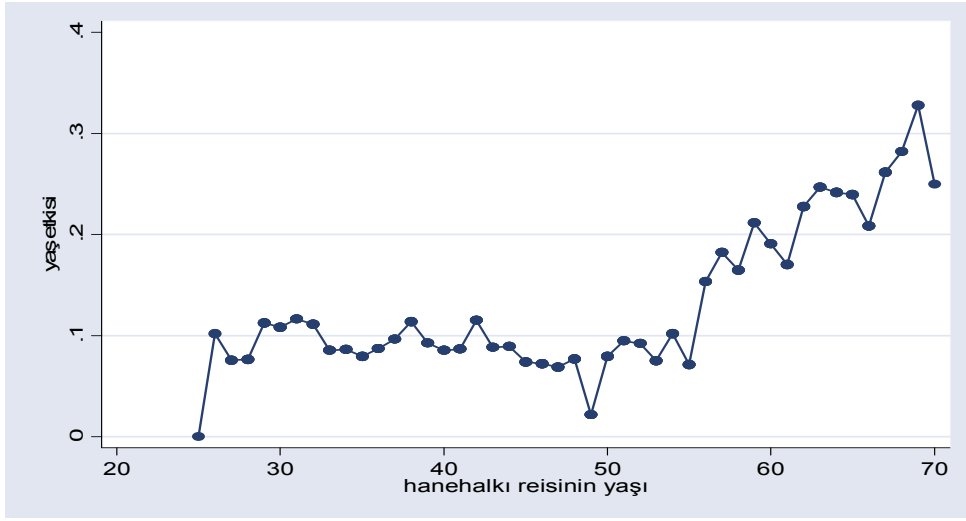
Şekil 3.2.26: Gruplara Göre Medyan Tasarruf Oranı

Şekil 3.2.26'da grup ve yıl etkileri ayrıştırıldıktan sonra ortaya çıkan yaşa göre tasarruf oranı eğrisi verilmektedir. Tasarruf oranı 55 yaşına kadar yaşa göre değişmemekte, fakat sonrasında artmaktadır. Geç yaşlarda bulunan yüksek tasarruf oranları hanehalkı oluşumu dinamikleriyle ilgili olabilir. Geç yaşlarda hanehalkındaki çocuk sayısının azalırken çekirdek aile sayısının arttığını göz önünde bulundurmamız gerekir. Buna ek olarak, düşük

gelirli ve dolayısıyla tasarruf yapma kapasitesi düşük olan yaşlı kişiler çocuklarıyla birlikte yaşamayı tercih ediyorlarsa, yaşlı reislerin bulunduğu hanehalkları orantısız olmayan bir şekilde yüksek gelir gruplarını içerecektir. Bir başka açıklayıcı faktör ise, gelire göre ölüm oranları arasındaki fark olabilir. Yaşlı kişiler arasında gelir düzeyi düşük olanların ölme olasılıklarının daha yüksek olması, yine aşağıdaki eğrinin geç yaşlarda artan kısmını açıklamaya yardımcı olacaktır.

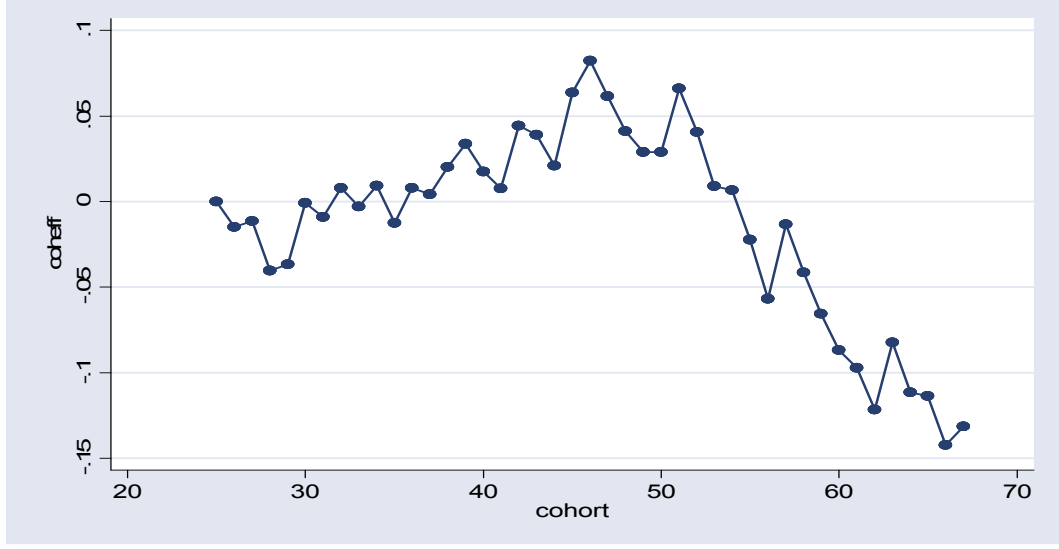
Şekil 3.2.27: Medyan Tasarruf Oranındaki Yaş Etkisi

Şekil 3.2.28’de grup etkileri gösterilmektedir. Burada ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır. 1955’den (2002’de 47 yaşında olanlar) sonra doğmuş olanlar arasında, sonradan doğanların tasarruf eğilimleri daha düşüktür. Fakat 1955’den önce doğanlar arasında ise tam aksine önceden doğanların tasarruf eğilimleri daha düşüktür. Bu grup için ardışık doğum grupları arasındaki fark daha belirgindir.

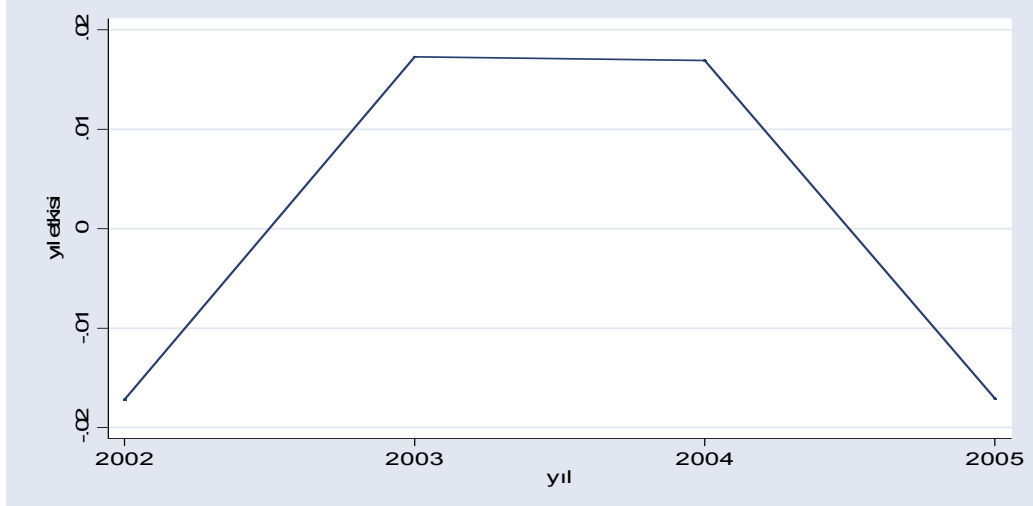
Bu grup etkilerinin ilerideki toplam tasarruf oranını belirlemede önemli sonuçları olacaktır. Şu anki en yaşlı gruplar tasarruf oranı daha düşük olan gruplardır. Bunların ölüm yoluyla nüfusu terk etmesi ve tasarruf oranı daha yüksek genç grupların girmesiyle toplam tasarruf miktarında yukarı doğru bir etki verecektir. Fakat bir süre sonra Şekil 3.2.28’in tepesinde olan 1950’lerde doğan insanlar nüfusu terk etmeye başlayınca bu sefer toplam nüfus oranında aşağı yönlü bir baskı oluşacaktır. Kısaca, bulunan grup etkilerinin bize anlattığı kısa vadede ölümle nüfusu terk edenler tasarruf eğilimi ortalamadan düşük, biraz daha uzun vadede ise ölümle nüfusu terk edenler tasarruf eğilimi ortalamadan yüksek insanlar olacaktır. Dolayısıyla, toplam tasarruf oranı üzerinde önce yukarı yönlü sonrasında ise aşağı yönlü bir baskı olacaktır.

Şekil 3.2.28: Medyan Tasarruf Oranındaki Grup Etkisi

Son olarak, Şekil 3.2.29’da medyan tasarruf oranındaki yıl etkileri gösterilmiştir. 2003 ve 2004 yıllarında tasarruf oranının bu dönemdeki genel trendin üzerinde olduğunu görmekteyiz.

Şekil 3.2.29: Medyan Tasarruf Oranındaki Yıl Etkisi

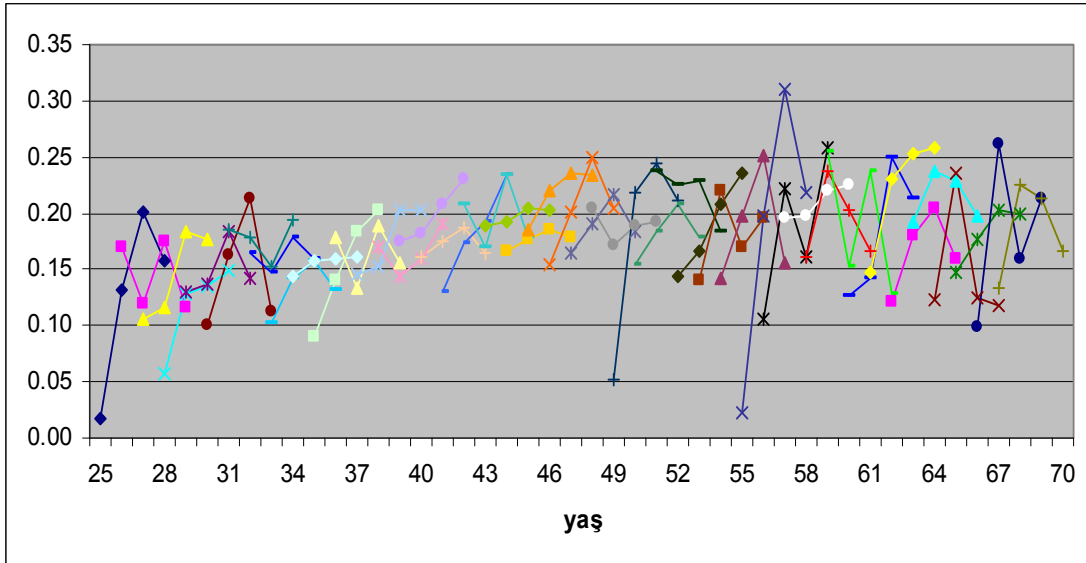
3.2.3.5. Genişletilmiş Tasarruf Tanımıyla Tasarruf Oranı

Tüketim (ve dolayısıyla tasarruf) yukarıdakinden farklı şekilde de tanımlanabilir. Bazı tüketim harcamaları yatırım olarak düşünülebilir. Buna örnek olarak dayanıklı tüketim

mallarını verebiliriz. Yatırım olarak yorumladığımız dayanıklı tüketim mallarının alımını tüketim yerine tasarruf olarak alabiliriz. (Fakat bu dayanıklı tüketim malların için yapılan servis harcama akımını tüketim olarak düşünmemiz gerekir.) Eğitim ve sağlık harcamalarını da benzer şekilde beşeri yatırım olarak düşünebiliriz. Bu durumda bu harcamaları da tasarrufların içine alabiliriz.

Bu bölümde bu şekilde daha geniş bir tasarruf tanımı altında çalışacağız. Burada tüketim dayanıklı tüketim mal alımlarını ve eğitim ve sağlık harcamalarını içermemekte, dolayısıyla bu kalemler tasarrufların içinde kalmaktadır. Şekil 3.2.30'da bu şekilde tanımlanmış tüketime göre medyan tasarruf oranı gruplara göre gösterilmektedir. 50'li yaşlara kadar artan, sonrasında ise yatay bir seyir izleyen bir eğri ortaya çıkmaktadır. Bu eğrinin artan kısmındaki artış hızı, önceki tasarruf tanımıyla çizilen (Şekil 3.2.26) eğrinin artan kısmındakinden daha hızlıdır. Erken yaşlarda yüzde 15'in altında olan tasarruf oranı, 40'lı yaşların sonunda yüzde 20'ye dayanmaktadır.

Şekil 3.2.30: Gruplara Göre Genişletilmiş Tanımıyla Medyan Tasarruf Oranı

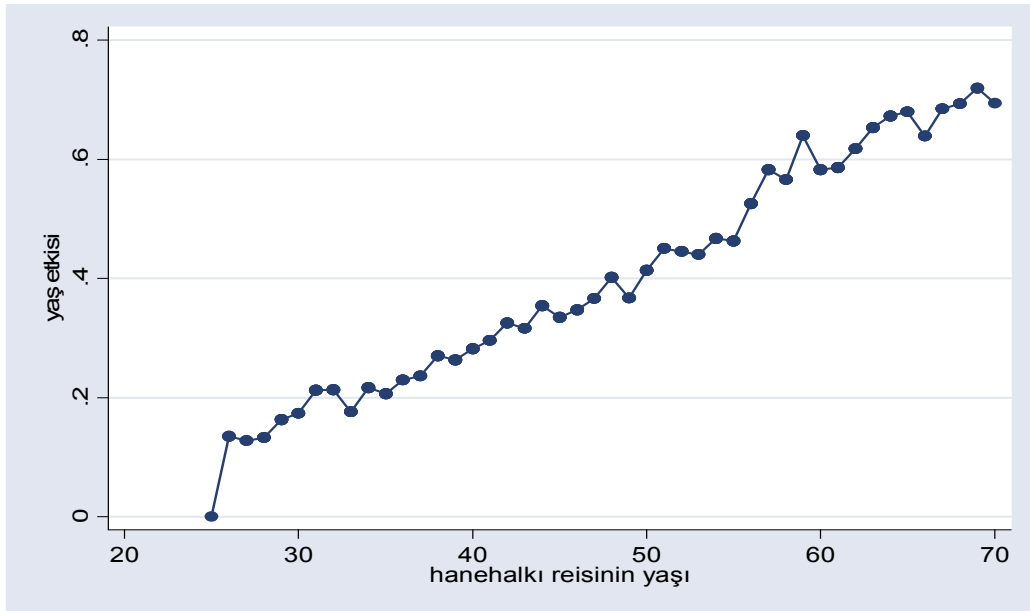

Ayrıştırılmış yaş, grup ve yıl etkileri sırasıyla Şekil 3.2.31, Şekil 3.2.32 ve Şekil 3.2.33'te verilmektedir. Şekil 3.2.31'de görülen yaş etkileri, Şekil 3.2.27'de verileden epey farklıdır. Şekil 3.2.27'de 50 yaşına kadar yatay bir profil bulunmuştu; burada ise sürekli artan bir yaş-tasarruf profili ortaya çıkmaktadır. Sürekli artan bu yaş profili, gelir ve tüketim için bulduğumuz yaş profillerine benzemektedir. Buna ek olarak genişletilmiş tanımıyla tasarruf oranı üzerindeki yaş etkisinin seviyesi, referans tasarruf oranı üzerindeki yaş etkisinin seviyesinden daha yüksektir.

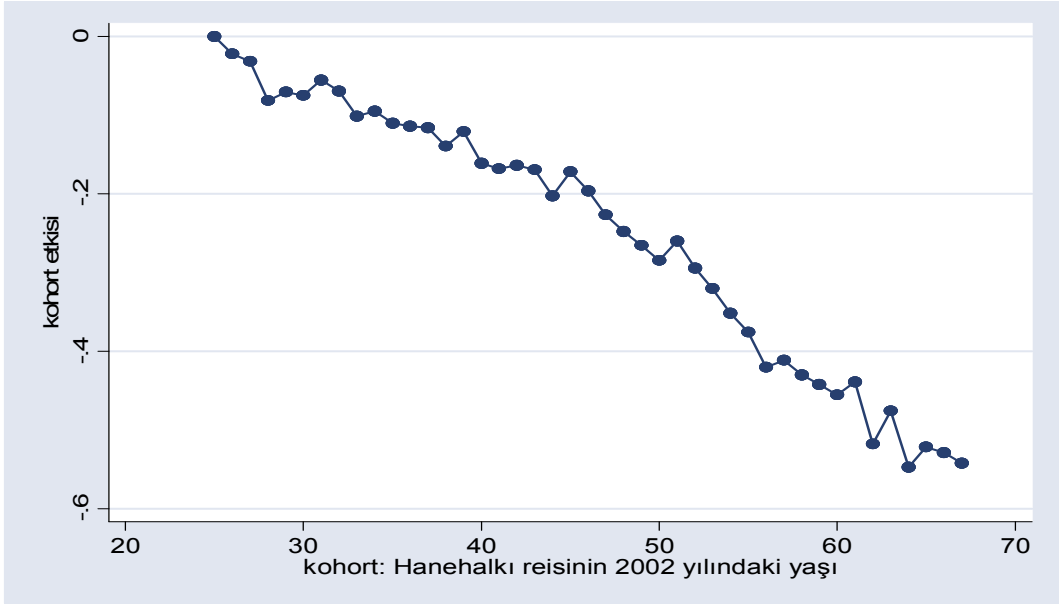
Genişletilmiş tanımla tasarruf oranının, referans tanımındaki aksine, 50 yaşına kadar yaş ile artması yaşam dđngüsünün bu bđlümünde dayanıklı tüketime malları alımının önemine işaret etmektedir. Hanehalkları dayanıklı tüketim mallarının erken yaşlarda almayı tercih etmektedirler.

şekil 3.2.32'ye göre, erken doğan grupların genişletilmiş tanımla tasarruf oranı daha dūřüktür. Bu bulgu da referans tasarruf tanımla bulunan grup etkilerinden farklıdır. Orada orta doğum yılı gruplarının daha yüksek tasarruf oranı olduğunu görmüştük. Burada ise en son doğum yılı gruplarının tasarruf oranının daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Bu monoton grup etkisi, yine gelir ve tüketim için bulduğumuz monoton grup etkilerine benzemektedir. şekil 3.2.33'te verilen yıl etkileri şekil 3.2.29'dekilere büyük ölçüde benzemektedir.

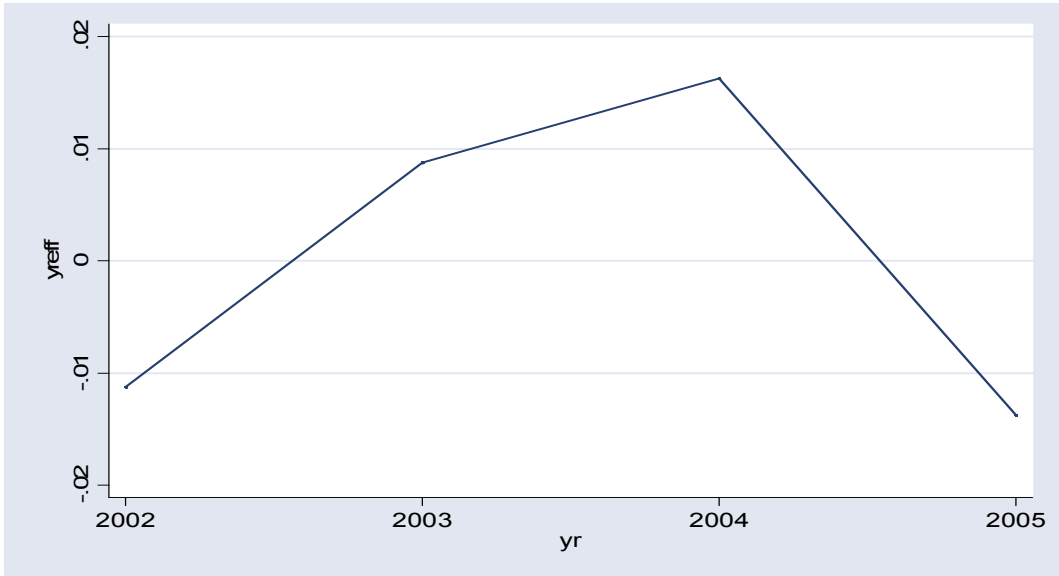
şekil 3.2.31: Genişletilmiş Medyan Tasarruf Oranındaki Yaş Etkisi

şekil 3.2.32: Genişletilmiş Medyan Tasarruf Oranındaki Grup Etkisi

Şekil 3.2.33: Genişletilmiş Medyan Tasarruf Oranındaki Yıl Etkisi

3.3. Euler Denklemi Tahminleri

Yaşam dönemleri hipotezinin testi, tüketime bağlı bir fayda fonksiyonunun, gelir kısıdı altında maksimizasyonu dinamik probleminin çözümünden gelen Euler denkleminde de mümkündür. Modelin çıkış noktası aşağıdaki fayda maksimizasyonu problemidir.

$$\max U = \sum_{t=1}^T \frac{1}{(1+\delta)^t} u(C_t) \quad (3.3.1)$$

$$\text{s.t } \sum_{t=1}^T \frac{1}{(1+r)^t} C_t = A_0 + \sum_{t=1}^T \frac{1}{(1+r)^t} Y_t \quad (3.3.2)$$

Yukarıda C_t tüketimi, δ iskonto oranını, r faiz oranını, A_0 toplam mal varlığını, Y_t de periyodik geliri göstermektedir. Burada T zaman birimi yaşayan bir birey gelir kısıdı altında yaşam boyu faydasını, ki fayda sadece tüketime endeksli olarak yazılmıştır, artırmaya çalışmaktadır. Beklentileri de dikkate alarak bu problemi çözdüğümüzde aşağıdaki *Euler denklemine* ulaşırız:

$$E_t \left(\frac{(1+r_{t+1})\lambda(c_{t+1})}{(1+\delta)\lambda(c_t)} \right) = 1 \quad (3.3.3)$$

yukarıda, $\lambda(c_t)$ tüketimin marjinal faydasını göstermektedir.

Eğer tercihler ikinci dereceden fonksiyon şeklinde ise veya belirsizlik yoksa ki bu hipotez için gerekli koşuldur, bu durumda Euler denkleminin logaritması alınmış, yakınsatılmış ve geçmiş dönemki gelir değişimi eklenmiş hali şöyledir:

$$\Delta \ln C_{t+1} = \beta + \phi r_t + \alpha \Delta y_{t-1} + u_{t+1} \quad (3.3.4)$$

Bu denklemin tahmininde, gelir değişiminin katsayısının istatistiksel olarak anlamlı bulunması halinde, Türkiye'deki hanehalklarının tüketim davranışlarında aşırı duyarlılık olduğu (excess sensitivity) sonucuna varılabilir ve bu da yaşam dönemleri hipotezinin reddi anlamına gelmektedir. Çünkü yaşam dönemleri hipotezine göre tüketim hayat boyu gelirin bir fonksiyonudur ve cari gelirden meydana gelen öngörülen değişikliklerden etkilenmemesi gerekmektedir.

Deaton (1992), tüketimin gelire olan aşırı duyarlılığını test etmenin en doğal yolunun tüketimdeki değişimle, gelirdeki cari değişim arasındaki ilişkiye bakmak olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda önerdiği model, bu çalışmada da tahmin edilen model, şöyledir:

$$\Delta \ln C_t = \beta + \alpha \Delta \ln Y_t + u_t \quad (3.3.5)$$

Burada bir kaç önemli noktanın üzerinde durmak gerekmektedir. İlk olarak yaşam dönemleri hipotezine göre, tüketimdeki değişim gelirdeki öngörülen değişiklikten etkilememelidir. Bu yüzden (3.3.5)'teki gelire ilişkin ifadenin aslında $E_{t-1}\Delta \ln Y_t$ şeklinde olması gerekmektedir. Ancak beklenen değişiklik yerine gerçekleşen değişiklik kullanılabilmesi için yukarıdaki halde yazılmıştır. İkinci olarak faize ilişkin değişken denklemde yer almamaktadır. Bunun hem teorik hem de pratik nedenleri vardır. (3.3.3)' te verilen Euler denkleminde faiz oranı (r) sabit ve iskonto oranına (δ) eşitse, tüketimin gelecekteki beklenen değeri bugünkü değerine eşit olur, yani tüketim martingale bir yapı sergiler ve bu da (3.3.5)'te verilen tipte bir tüketim denkleminde dönüşebilir. Pratikte ise çalışmamız 4 yıllık anketleri kapsadığı için burada faiz oranının etkisine ilişkin sağlıklı sonuçlar almak mümkün olmayabilir.

Yukarıdaki denklemin tahmininde en küçük kareler yöntemini kullanmak sapmalı sonuçlar verecektir. Çünkü gelir tüketimi belirlerken milli gelir hesabı özdeşliğine göre tüketim de geliri belirlemektedir (endogeneity problem). Bu yüzden (3.3.5)'in tahmininde araç değişkenler tekniği (instrumental variable technique) kullanılmıştır.

Oluşturulan model bir bireyin zaman içindeki tüketimini ve gelirini ilişkilendirmektedir, dolayısıyla tahmin için panel veri setine ihtiyaç vardır. Ancak önceki bölümlerde belirtildiği gibi Hanehalkı Bütçe Anketinin panel bir yapısı yoktur. Bu yüzden geçen bölümdeki gibi oluşturulan sentetik panel veri setiyle çalışmamız gerekmektedir. Tahminlerde kullanılan kohort tanımı önceki bölümdekinin aynısıdır. Her bir kohortun içinde yer alan hanehalklarının logaritmik gelir ve tüketimlerinin ortalaması alınarak veri seti oluşturulmuştur. Makro verilerle yapılan çalışmalarda ise ortalamaların logaritması alınmaktadır ki, Attanasio ve Weber (1995), makro verilerde kullanılan yöntemin istenmeyen sonuçlar verdiğini ortaya koymuşlardır. Ancak sentetik panel verilerle çalışmak eğer hücre büyüklükleri küçükse ölçüm hatalarına (measurement error) yol açmaktadır. Örneğin t zamanında örneklem çok zengin hanehalklarından oluşuyorsa bu durum, t zamanında tüketim büyümesinde pozitif bir ölçüm hatasına yol açacak, takip eden $t+1$ zamanındaysa negatif bir ölçüm hatası gözlemlenecektir. Böylece (3.3.5)' te yer alan hata terimi iki bileşenden oluşacaktır, ilk olarak beyaz gürültü içeren bileşen, ikinci olarak ise katsayısı -1 olan MA(1) bileşen ve bu iki bileşenin toplamı yine MA(1) yapı sergileyen bir hata terimine yol açacaktır.

Bu yüzden tahminlede kullanılacak gecikmeli enstürmanların an az t-2 dönem önceye gitmesi gerekmektedir.

Tablo 3.3.1: Euler Denklemi Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std.	
		Sapma	Z
$\Delta \ln y$	0.8476411*	0.0945952	8.96
C	0.0624883*	0.0106416	5.87
p – değeri			
F istatistiği	76.56	0.0000	
Sargan istatistiği	3.619	0.1638	

Not: * %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir

Yukarıda anlatılanlar ışığında yapılan tahmin sonuçları Tablo 3.3.1’de verilmektedir. Tahminlerde tüketim ve gelir büyümelerinin iki dönem önceki değerleri enstürman olarak kullanılmıştır. Tabloya göre aşırı duyarlılık katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu da yaşam dönemleri hipotezinin Türkiye için tutmadığını göstermektedir. Bulunan F istatistiği modelin genel olarak geçerli bir model olduğunu, Sargan istatistiği ise fazladan kullanılan enstürmanların (overidentifying restrictions) geçerli olduğunu göstermektedir.

Yaşam dönemleri hipotezinin reddi, belirsizliklerin ortaya çıkarttığı ihtiyat güdüsünün varlığına dayandırılabilir. Bu konunun teorik temelleri yine fayda maksimizasyonuna dayanmaktadır. Ancak burada ikinci dereceden fayda fonksiyonu yerine genelde izoelastik fayda fonksiyonu kullanılmaktadır. Eğer fayda fonksiyonu ikinci dereceden ise marjinal fayda fonksiyonu doğrusal olacak ve böylece beklenti operatörü fonksiyonun içine girecektir. Böylece tüketimin marjinal faydası, beklenen tüketimin marjinal faydasına eşit olacaktır. Bu durum ise beklenen tüketimin kesin olarak bilindiği yani belirsizliğin olmadığı durumla aynı şeydir. Ancak eğer tercihler izoelastikse marjinal tüketim fonksiyonu bu kez doğrusal değil, konveks olacak ve dolayısıyla artan risk marjinal faydayı artıracak, bu durumda da cari tüketim azalarak marjinal faydayı dengeye getirecektir. Bu durum fayda maksimizasyonundan türetilen aşağıdaki Euler denkleminden görülebilmektedir.

$$\beta(1+r_t)\left(\frac{C_{t+1}}{C_t}\right)^{-\gamma} = 1 + e_{t+1} \quad (3.3.6)$$

burada $E_t(e_{t+1})=0$ ve β iskonto faktörüdür.

Denklemin logaritması alınır ve yakınsallaştırılırsa, aşağıdaki doğrusallaştırılmış Euler denkleminde ulaşılır.

$$\Delta \ln C_{t+1} = \tilde{\beta} + \phi r_t + 0.5\phi\sigma_{t+1}^2 + u_{t+1} \quad (3.3.7)$$

burada $\phi = 1/\gamma (> 0)$

$$\tilde{\beta} = \phi \ln \beta$$

ve $u_{t+1} = -\phi(e_{t+1} - 0.5(e_{t+1}^2, -\sigma_{t+1}^2))$ 'dir,

bu yüzden $E_t(u_{t+1})=0$ olarak bulunur

Denklemdaki üçüncü terim (varyans terimi) ihtiyat güdüsünü göstermektedir. Görüldüğü üzere eğer gelecekteki tüketimin varyansı artarsa tüketimdeki büyüme artmaktadır çünkü bireyler gelecek için daha fazla tasarruf yapmaya başlarlar. Bunun gerçekleşmesinin sebebi artan belirsizliğin, bireylerin ihtiyat güdüsüyle tasarruflarını artırarak cari tüketimlerini azaltmasına yol açmasıdır. Bu alanda yapılan çalışmalar risk terimi yerine kullanılacak uygun bir değişken bulmaya odaklanmıştır ve genellikle çalışmalarda gelir varyansı kullanılmıştır. Bizim bu noktada literatüre katkımız enformel sektör çalışanlarını kullanmamız olacaktır. Enformel sektörde çalışanlar bize riski temsil edecek bir grup vermektedir çünkü bu gruptakilerin işsiz kalma ihtimalleri ve gelir seviyelerindeki dalgalanmalar daha yüksektir. Dolayısıyla eğer ihtiyat güdüsü baskınsa bu sektördeki tasarrufları daha fazla olacaktır. Enformel sektördeki, anket ayında çalışan (tarım dışında) ancak herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmayan kişiler olarak tanımlanmıştır.

.
İhtiyat güdüsünü, formel-enformel sektör verisiyle analiz etmek için öncelikle şu ayrıştırma yapılmıştır:

$$\sigma_{i,j,t+1}^2 = d_{i,j,t+1} \sigma_j^2 + \phi_c + \mu_i \quad (3.3.8)$$

burada $d_{i,j,t+1}$ eğer birey i , $t+1$ zamanında j sektöründe (formal ya da enformel) çalışıyorsa 1 değerini alan bir kukla değişken ve σ_j^2 de j sektöründeki gelir belirsizliğidir. (3.3.8)'i (3.3.7)'de yerine atarak ve McKenzie (2006)'daki yöntemle aynı kohorttaki bireylerin ortalamalarını alarak aşağıdaki denkleme ulaşırız.

$$\Delta \ln C_{t+1} = \tilde{\beta}_k + \phi r_t + \sum_{j=1}^2 p_{k,j,t+1} \sigma_j^2 + \varepsilon_{k,t+1} \quad (3.3.9)$$

$$\varepsilon_{k,t+1} = \bar{u}_{k(t+1),t+1} + \mu_k + (\ln c_{k(t+1),t} - \ln c_{k(t),t}), \quad (3.3.10)$$

burada $p_{k,j,t+1}$ $t+1$ zamanında k kohortu içinde j endüstrisinde çalışanların oranını göstermektedir. σ_j^2 ise tahmin edilecek katsayı haline gelmiştir⁷. Yaşam dönemleri hipotezinin testinde belirtilen sebeplerden dolayı yukarıdaki denklem (3.3.9) faiz oranı değişkeni olmadan tahmin edilecektir. Denklemden formal sektörün payını gösteren katsayının istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli bulunması, bu sektördeki çalışanların belirsizliklerden dolayı tasarruflarını ve dolayısıyla da gelecekteki tüketimlerini artırdıklarını göstermektedir.

Tablo 3.3.2: İhtiyat Güdüsü Testi

Değişken	Katsayı	Std.	
		Sapma	Z
Formel	0.968921	0.2930349	3.31
Enformel	0.7275589	0.3414976	2.13
C	-0.829607	0.2619569	3.17
p – değeri			
F			
istatistiği	32.29	0.0000	

⁷ Formel ve enformel sektörlerin payları toplamı, tarım sektörü analizlerde dışarda tutulduğu için bir etmemekte, bu yüzden de bir tam çoklu bağlantı problemi yaratmamaktadır.

Tahmin sonuçları Tablo 3.3.2 de verilmiştir⁸. Buna göre enformel sektörün payını gösteren değişken pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bir diğer deyişle, enformal sektörde çalışanlar ihtiyat güdüsü ile yüksek tasarruf yapmakta bu da gelecekteki tüketimlerini artırmaktadır. F istatistiği modelin geçerliliğini göstermektedir. Ancak tablodan görülen ve sonuçlara şüpheyle yaklaşmamızı gerektiren bulgu, formel sektördeki payının artışının da tüketim büyümesine yol açmasıdır. Yukardaki denklem haricinde, kohort etkilerini ayırtmadan, $\tilde{\beta}_k = \tilde{\beta}$, ve formel ve enformel değişkenlerini tek tek denkleme dahil ederek de tahminler yapılmış ancak bulgularda bir değişiklik olmamıştır.

4. Sonuçlar

Çalışmamızda, Türkiye'deki hanehalklarının gelir, tüketim ve tasarruflarının yaşam döngüsü profilleri, 2005 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi kullanılarak incelenmiştir. Analizlerimize göre, medyan gelir 40 yaşına kadar artan, 40 ile 54 yaşları arasında görece sabit kalan, 55 yaşından sonra ise azalan, bir diğer deyişle kambur bir şekil sergilemektedir. Bununla beraber, bu kambur şekil A.B.D. ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde görülen kambur şekiller kadar belirgin değil, görece daha yataydır.

Medyan gelirdeki kambur şekil, her gelir dördünü için korunmaktadır. Dördünler arasındaki mesafe olarak ölçülebilen gelir dağılımındaki eşitsizlik, yaş gruplarına göre fazla değişmemektedir. Gelir eğrilerini, sürekli gelirin bir göstergesi olan eğitim gruplarına göre irdelediğimizde, istisnasız bütün eğitim seviyeleri için eğrilerin saatin ters yönünde bir rotasyona uğradığını görmekteyiz. Diğer bir deyişle, yüksek yaş grupları için görece bir artış gözlemlenmektedir. Bu da Türkiye'de kohort etkilerinin ne kadar önemli olabileceğine işaret etmektedir. Genç yaş gruplarında yüksek eğitimlilerin oranının daha yüksek olması nedeniyle, toplam nüfus için yapılan profil, eğitim gruplarına göre olan profili saat yönünde çevirmekte, dolayısıyla yaşlanma ile gelirdeki düşüşü abartmaktadır. Eğitim gruplarına göre ayırtmanın ortaya koyduğu bir başka sonuç, üniversite mezunları için kambur şeklin ortadan kalkmasıdır.

⁸ Tahmin, tabloda verilen değişkenlere ilave olarak denklem (9)'da da görüldüğü üzere oluşturulan 42 kohort kukla değişkenini de kapsamaktadır. Ancak kohort kukla değişkenleri sonuçları yer kaplamaması açısından verilmemiştir.

Tüketim profillerine baktığımızda, gelir profiline benzer şekilde burada da kambur bir şekil olduğunu, ancak, tüketim eğrisinin gelir eğrisine göre daha yatay olduğunu görmekteyiz. Tüketim eğrisinin bu kambur şekli sürekli gelir hipotezinin bir sonucu olan düzgün tüketim eğrisiyle uyuşmamaktadır. Ayrıca, beklenildiği gibi, tüketim bütün yaş grupları için gelirle birlikte artan bir yapı sergilemektedir. Bununla birlikte, yine gelir profilindekine benzer olarak, tüketimdeki eşitsizlik yaşa göre önemli bir farklılık göstermemektedir. Eğitim gruplarına göre tüketim eğrilerine baktığımızda, gelir eğrilerindeki duruma benzer olarak, bu eğrilerin saatin ters yönünde bir rotasyonu uğradığını, dolayısıyla da kambur şeklin tepe noktasının daha geç yaşlarda gerçekleştiğini görmekteyiz.

Tasarruf yaşa göre önemli ölçüde değişmektedir. Medyan tasarruf değerleri 55-59 yaşlarına kadar artmakta, 55 ile 64 yaşları arasında en yüksek seviyesine ulaşmakta ve 65 yaşından sonra ise düşmektedir. Ayrıca, bu miktar, aile reisi en genç gruptan (25 yaşından küçük) olan hanehalkları dışındaki tüm gruplar için pozitif olarak gerçekleşmektedir. Gelişmiş ülkelere kıyasla Türkiye’de yaşam süresinin daha kısa olduğu göz önünde bulundurulursa, 55 ile 64 yaşları arasındaki yüksek tasarruf oranı, yaşam döngüsü hipotezinin iddia ettiği tasarruf nedenleri dışında da nedenler olması gerektiğini işaret etmektedir. Tasarruf ile ilgili diğer bir bulgu ise, diğer ülke çalışmalarındaki bulgulara benzer bir şekilde, tasarrufların harcanabilir gelirin artan bir fonksiyonu olmasıdır. Ancak bu durumun nedeni, davranışsal farklılıklar yerine kalıcı olmayan gelir şokları da olabilir. Bu bağlamda cari gelir ile tasarruf arasındaki ilişki yerine sürekli gelir ile tasarruf ilişkisini analiz etmek adına örneklem eğitim gruplarına göre bölünmüştür ve tasarrufların eğitimin artan bir fonksiyonu olduğu bulunmuştur. Eğitim gruplarına göre tasarruf miktarları arasındaki farkın yaşam döngüsü boyunca sürmesi, eğitim seviyesine göre birikmiş tasarruf (mal varlığı) dağılımındaki dengesizliğin yaşa göre giderek artması anlamına gelmektedir (eğitim seviyesinin belli bir yaştan sonra değişmeyeceği düşünülürse).

Medyan tasarruf oranında yaşa göre önemli farklılıklar gözlemlenmektedir. En genç reislerin bulunduğu hanehalkları dışındaki diğer tüm hanehalkları için medyan tasarruf oranı pozitifdir. Tasarruf profili altmışlı yaşlara kadar artan bir eğilim sergilemektedir. 25-29 yaşları arasında yüzde 6 olan tasarruf oranı 60-64 yaşları arasında yüzde 14’e kadar çıkmaktadır. Çok ileri yaşlarda dahi tasarruf oranları görece yüksek değerlerde (yüzde 10’nun üzerinde) kalmaktadır. Tasarruf oranlarındaki yaşa göre artış ve Türkiye nüfusundaki görece yaşlanma göz önüne alındığında, demografik trendlerin tasarruf oranı üzerinde pozitif bir etki unsuru olmasını bekleyebiliriz. Bununla birlikte, tasarruf oranını belirlemede yaştan çok gelir seviyesi öne çıkmaktadır. Yaşa göre tasarruf oranları arasında, düşük gelir grupları için–

özellikle en alt dördün için –görünür farklar olmakla birlikte, bu farklılıklar gelir gruplarının tasarruf oranları arasındaki farklar kadar bariz değildir. Gelir gruplarına göre tasarruf profillerindeki diğer ilgi çekici bir nokta ise en düşük gelir dördünü için yaşa bağlı olarak görülen artıştır. Bunun sonucunda gelir gruplarının tasarruf oranları arasındaki fark ileri yaşlarda erken yaşlara göre çok daha azdır.

Tüm örneklemin medyan tasarruf oranı yüzde 9 olarak bulunmuştur. Yaş grupları için tasarruf oranlarına bakıldığında, ülkemizdeki oranların Poterba'da (1994) düşük tasarruf oranlı ülkeler olarak sınıflandırılankilere benzer olduğu gözlemlenmektedir. Eğitim gruplarına göre baktığımızda, üniversite mezunları hariç diğer gruplar için tasarruf yaşla beraber artan bir şekil sergilemektedir. Ayrıca, tasarruf oranı profilleri, eğitim seviyesi arttıkça daha yatay bir hal almaktadır.

Gelir, tüketim ve tasarrufların zaman içindeki değişiklikleri de çalışmamızda incelenmiştir. Gelir profilleri bütün yıllar için, kırklı yaşların sonları ve ellili yaşların başında en yüksek değerlere ulaşan kambur bir şekil sergilemektedirler. 2002 ve 2003 yılları için gelir seviyeleri birbirlerine çok yakındırlar. 2004 yılında bütün yaş grupları için reel gelirden önemli bir artış olmuş, 2005 yılında ise bu artış devam etmiştir. Ancak 2004'teki artış genç yaş grupları için daha belirgindir. Yükselen gelir trendi, 2006'da yavaşlamıştır.

Tüketim profillerinin zaman içindeki değişimi gelirdenki değişime oldukça benzerdir. Ancak, 2004 yılındaki tüketim seviyesindeki artış gelir kadar yüksek değildir ki, bu da 2004 yılında tasarruf seviyelerinde bir artışa yol açmıştır. 2005 yılında ise, bunun aksine, tüketimdeki artış daha yüksek olduğu için, tasarruf seviyeleri düşmüştür. 2005'teki medyan hanehalkı tasarruf oranları, 2003'ten 2005'e kadar tüm yaş grupları için gelirdenki artışa rağmen, 2003'tekine yakın bulunmuştur.

Çalışmanın kapsadığı tüm yıllar için tasarruf profilleri, 45 yaşa kadar hızlıca artan bir trend sergilemektedir. Finansal krizi takip eden yıl olan 2002'de, tasarruf profili 45 yaştan sonra farklı bir trend göstererek, diğer bütün yıllarda ellili yaşların ortalarına kadar artarken, düşüşe geçmiştir. Hatta, 45 yaşın üstündeki gruplar için 2002 yılından 2003 yılına tasarruflarda önemli bir artış vardır.

Tasarruf oranlarının zaman içindeki değişimine baktığımızda, 2004 yılındaki tasarruf oranlarının hemen hemen tüm yaş grupları için diğer yıllardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer bir deyişle, 2004 yılındaki tasarruf miktarının yüksekliği yalnızca yüksek gelir düzeyiyle değil, aynı zamanda daha yüksek tasarruf oranıyla ortaya çıkmıştır. 2005 yılı ve 2006 gelir düzeylerinin 2004 yılına göre daha yüksek olmasına karşın, tasarruf oranları daha düşük bulunmuştur. Hatta, 2005 ve 2006 yıllarındaki tasarruf oranları, 2003 teki gelir

düzeşinin bu yılların gelirinden düşük olmasın karşın, çoğu yaş grubu için 2003 yılına ait tasarruf oranlarından bile düşük bulunmuştur. Çok daha yüksek gelire karşın, 2005 ve 2006 yıllarındaki düşük tasarruf oranları, üzerinde daha fazla durulması gereken bir konudur.

Kaynaklar

- Akçın, O., & Alper, E. (1999). Aggregate consumption and permanent income: An empirical investigation for Turkey. *METU Studies in Development*, 26 (1-2), 1-23.
- Attanasio, O. P., & Browning, M. (1995). Consumption over the life cycle and over the business cycle. *American Economic Review*, 85(4), 1118-1137.
- Attanasio, O. P. (1994). Personal saving in the United States. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp57-123). The University of Chicago Press.
- Attanasio, O. P., & Székely, M. (2000). Household saving in developing countries – inequality, demographics and all that: How different are Latin America and South East Asia ?. Inter-American Development Bank, Research Department, Working Paper No:427.
- Banks, J., & Blundell, R. (1994). Household saving behavior in the United Kingdom. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp.169-206). The University of Chicago Press.
- Börsch-Supan, Axel. (1994). Savings in Germany – part 2: Behavior. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp. 207-236). The University of Chicago Press.
- Burbidge, John B., & Davies, James B. (1994). Household data on saving behavior in Canada. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp. 11-56). The University of Chicago Press.
- Deaton, A., & Paxson, C. (1994). Saving, growth and aging in Taiwan. In D. Wise (Ed.), *Studies in the Economics of Aging* (pp. 331-357). Chicago, United States: University of Chicago Press.
- Friedman, Milton. (1957). *A theory of the consumption function*. Princeton, Princeton University Press.
- Gibson, John K., & Scobie, G. M. (2001). Household saving behaviour in New Zealand: A cohort analysis. New Zealand Treasury Working Paper, No: 01/18.

- Hall, Robert E. (1978). Stochastic implications of the life cycle-permanent income hypothesis: Theory and evidence. *Journal of Political Economy*, 86(6), 971-987.
- Halvorsen, E. (2003). A cohort analysis of household saving in Norway. Statistics Norway, Research Department, Discussion Paper, No; 354.
- Hong, G. S., Sung, J., & Kim, S. (2002). Saving behavior among Korean households. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 30(4), 437-462.
- Hussein, K. A., & Thirlwall, A. P. (1999). Explaining differences in the domestic savings ratio across countries: A panel data study. *Journal of Development Studies*, 36(1), 31-52.
- Japelli, T., & Pagano, M. (1994). Personal saving in Italy. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp. 237-268). The University of Chicago Press.
- Kraay, Aart. (2002). Household saving in China. *The World Bank Economic Review*, 14(3), 545-570.
- Loayza, N., Schmidt-Hebbel, K., & Serven, L. (2000). Saving in developing countries: An overview. *The World Bank Economic Review*, 14(3), 393-414.
- Marku, Marenglen. (2004). A cohort analysis of consumption and earnings in Iran: 1984-2002. Paper presented at NEUDC Conference, Montreal, Canada.
- Masson, Paul R., Bayoumi, T., & Samiei, H. (1998). International evidence on the determinants of private saving. *The World Bank Economic Review*, 12(3), 483-501.
- Modigliani, Franco, & Brumberg, Richard. (1954). Utility analysis and the consumption function: An interpretation of cross-section data. In Kenneth K. Kurihara (Ed.), *Post-Keynesian Economics* (pp. 388-436). New Brunswick, N. J. Rutgers University Press.
- Özcan, K. M., Günay, A., & Ertaç, S. (2003). Determinants of private savings behaviour in Turkey. *Applied Economics*, 35, 1405–1416.
- Özmen, Erdal, & Yavan, Zafer A. (1999). Aggregate consumption in Turkey: An empirical investigation, METU ERC Working Paper No: 99/22.
- Takayama, Noriyuki, & Kitamura, Yukinobu. (1994). Household saving behavior in Japan. In James M. Poterba (Ed.), *International Comparisons of Household Saving* (pp. 125-167). The University of Chicago Press.
- Tansel, A. (1992). Household saving, income and demographic interactions. *METU Studies in Development*, 19, 91–114.

- Van Rijckeghem, C., & Üçer, M. (2008). The evolution and determinants of the Turkish private saving rate: What lessons for policy?. Paper presented at ERF Conference, İstanbul, Turkey.
- Yükseler, Zafer, & Türkan, Ercan. (2008). Türkiye’de hanehalkı: İşgücü, gelir, harcama ve yoksulluk açısından analizi. TÜSİAD-T/2008-03/455.

TÜBİTAK
PROJE ÖZET BİLGİ FORMU

Proje No: 107K414
Proje Başlığı: TÜRKİYE'DE HANEHALKLARININ TASARRUF VE TÜKETİM DAVRANIŞLARI
Proje Yürütücüsü ve Araştırmacılar: YARD. DOÇ. DR. MURAT GÜRAY KIRDAR
Projenin Yürütüldüğü Kuruluş ve Adresi: ODTÜ, İnönü Bulvarı 06531 Ankara
Destekleyen Kuruluş(ların) Adı ve Adresi:
Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri: 01.02.2008 / 01.02.2009
Öz (en çok 70 kelime) <p>Bu çalışma Hanehalkı Bütçe Anketleri'ni kullanarak Türkiye'deki hanehalklarının gelir, tüketim ve tasarruf davranışlarını yaşam döngüsü hipotezi çerçevesinde inceler. Çalışmada standart yatay-kesit analizlerine ek olarak yaş, kohort ve yıl etkilerinin ayrıştırıldığı sentetik panel teknikleri de kullanılmıştır. Tüketim ve tasarruf davranışları yaşam döngüsü boyunca incelenirken hanehalkı yapısında da eşanlı olarak meydana gelen değişiklikler de göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca, gelir, tüketim ve tasarrufların yaş profillerinde zaman üzerinde meydana gelen değişiklikler de incelenmiştir.</p>
Anahtar Kelimeler: Gelir, Tüketim, Tasarruf, Türkiye, Hanehalkı Bütçe ve Harcama Anketleri
Fikri Ürün Bildirim Formu Sunuldu mu? Evet ☐ Gerekli Değil ☐ <small>Fikri Ürün Bildirim Formu'nun tesliminden sonra 3 ay içerisinde patent başvurusu yapılmalıdır.</small>
Projeden Yapılan Yayınlar: